

LVII ŠT. 9-10

LJUBLJANSKI

ZVON

1937

SLOVENSKA REVIVA

Bratko Kreft:	Tomaž G. Masaryk	401
France Novšak:	Dečki (II)	407
Joža Seligo:	Drobne pesmi	418
R. Nahtigal:	Pisma Ivana Prijatelja s študijskega potovanja 1903—1904 (II)	420
Ivan Potrč:	Sveti zakon (II)	426
Ivo Brnčič:	Za Cankarjevo podobo (III)	434
Ferdinand Godina:	Trije	442
D. Štrašek:	Honoré Daumier (II)	451
Katarina Špurova:	V sirotišču	460
Anton Debeljak:	Nevidna krila	463
N. Bahtin — V. š.:	Otroška poezija v Rusiji (I)	464
Tone Seliškar:	Izgubljeni svet (I)	468
—		
F. Seršen: Nemir ob Tihem oceanu (I)		477
Olga Grahorjeva: Trideset milijonov novih Američanov		482
Vito Kraigher: Slovenski kmečki punti		486
Kritika: A. S. Puškin — Oton Župančič: Pravljica o carju Saltanu (Vera Šermazanova)		492
Josef Chmelař: Les minorités nationales en Europe centrale (P. Karlin)		493
Ernest Vranc: Osnove strnjenege šolskega dela v teoriji in praksi (I) (Jože Kerenčič)		494
A. S. Puškin — Mile Klopčič: Pesmi (Oton Berkopec)		495
Socialni obzornik: Socialne prilike šolskega otroka krškega okraja (Josip Jurančič)		498

TOMAŽ G. MASARYK

(1850 — 1937)

BRATKO KREFT

Med značilnosti dobe, v kateri moramo živeti, spada prav gotovo pomanjkanje resničnih velikih osebnosti v političnem življenju. Lažnih osebnosti, zgolj po položaju, ki ga zavzemajo in do katerega se niso povzpele zaradi velikih osebnih umskih ali duševnih vrlin, je dovolj. Take osebnosti, ki sta jim edini smoter osebno zadoščenje in privilegirana majhna družbene plasti, nosijo v sebi kal umiranja, kal smrti vsega naprednega, vsega tistega, kar je vedno veljalo za dobro, pravično in resnično. Orodje njihove borbe so nasilje, laž in krivica. Na odločilnih sestankih, kjer se podpisujejo pogodbe za zблиžanje posameznih narodov, hlinijo prijateljstvo, govore o veliki pravičnosti, ki pa se stvarno zadnje čase vedno pogosteje izprevrča v gromko bobnenje topov in brnenje težkih bombnikov, sipajočih smrt med ljudstva.

Politika, ki bi morala biti najodgovornejša panoga človekovega udejstvovanja, je zaradi goljufivih osebnosti trajno na slabem glasu. Kajti osebnost prav gotovo ni, kdor se da voditi od dogodkov, temveč oni, ki jih zna tudi voditi in usmerjati k etičnemu cilju, ki ne more biti tako slučajen in tako bežen, da bi moral jutri izgubiti že ves pomen in svojo vrednost. Danes prav gotovo označuje vrednost in veličino te ali one osebnosti smoter njenega udejstvovanja in ne zgolj sposobnosti, ki jih izkazuje pri doseganju svojega cilja. Vsako veliko dejanje nosi v sebi veliko etično ceno, ki mu daje trajno vrednost in veljavo. Če tega nima, se hitro razblini v nič in podre za seboj vso zgrajeno stavbo. Politika je velika stvar, toda v rokah avanturistov in prenapetežev se izpreminja v najplitvejšo zadevo, še več, zaradi zlih posledic se izprevrže v zločin, ki ga danes še ni v juridičnem kodeksu. Redki so tisti, ki jim je bila politika najodgovornejše človekovo udejstvovanje, še redkejši oni, ki so kljub vsem viharjem vzdržali do konca.

Dasi se v politiki laže kakor drugje spoznajo napake, saj čutimo sproti posledice njenih dejanj, se jih ne moremo vedno ubraniti, ker se je politika v mnogih primerih oskrbela z močnim orožjem, z najzvestejšo telesno stražo, z nasiljem in lažjo. Toda številni negativni, danes vsakdanji pojavi nas nikakor ne morejo prepričati, da mora biti vse tako, kakor oznanjajo njihovi povzročitelji. Že primer nekdanje Avstrije jasno kaže, da so ljudstva končno zmerom uveljavila svojo

voljo. Nič se bolj ne maščuje kot krivica, storjena ljudstvu, in ni ga večjega zločina, kot je zločin zapeljevanja in izrabljanja ljudskih množic v namene in smotre, ki so brez vsakega notranjega poštenja in pravičnosti. V takih okoliščinah zrastejo velike in čiste politične osebnosti, ki čutijo v sebi vso pezo odgovornosti pred ljudstvom, pred človeštvom in pred svojo vestjo, do takšnih višin, da so ob njih dnevne, slučajne osebnosti manjše kot pritlikavci. Take resnično velike osebnosti nas navdajajo z upi, da vendarle ni res, da bi morala biti politika samo umazana stvar, temveč, da je politika zelo velika in zelo lepa, še več, da je lahko največji človeški in narodni blagor, če so jo ustvarjale vredne, čiste in poštene roke, predvsem pa um, ki je z največjim čutom odgovornosti vložil vso svojo silo in sposobnost v en sam smoter, da bi delal dobro — dobro svojemu narodu, a pri tem ne pozabi, da žive še drugi, prav tako lačni in žejni pravice in svobode. Če kje, bi morala biti etična načela glavni motorji vsakega političnega udejstvovanja. Veličini politične osebnosti daje in določa dokončno vrednoto etična stran, kajti pri politiki gre vedno za otipljive stvari, gre za stvarnost, ki je vidna — in je prav zato podvržena določenim zakonom vrednotenja, nikakor ne slučajnim ali samovoljnim. Velike politične osebnosti so čutile v sebi ogromno pezo odgovornosti pred vsakim dejanjem, dasi po sili razmer niso mogle vedno izpeljati svojih nalog s sredstvi, kakor bi rade. Toda že občutek odgovornosti, ki je deloval v njih kot sila, kot kompas, jih je varoval, da so našle pot do pravičnega cilja.

Naš čas ima malo takih osebnosti. Človeštvo je zabredlo na stranpot in nekatere dvomljive osebnosti so se zaklele, da nas ponovno vržejo v krvave vrtince. Med tiste redke osebnosti našega časa, ki so nosile v sebi vse za politiko potrebne etične vrline, spada kot eden prvih T. G. Masaryk. Njegova veličina ni zrasla zgolj v narodu, temveč je prerasla marsikatero veličino, ki so jo dali večji narodi, kakor sta češki in slovaški. Zato je njegova osebnost tem večja, kajti uspelo mu je, opozoriti ves svet na trpljenje svojih narodov in na pravičnost borbe za osvobodjenje. Dolga je bila njegova življenjska pot, polna dela in borb, v katerih se je večkrat znašel popolnoma sam, ker so ga zaradi njegove resnicoljubnosti včasih odklanjali tudi doma. Z občudovanjem zremo danes na njegovo življenjsko pot in veliko delo, ki ni rodilo samo trenutnih uspehov, kakor se velikokrat dogaja v političnem življenju, temveč je pognalo globoke korenike v razvoju obeh narodov. Danes že zgodovinski pojav, se je izkristalizirala njegova osebnost kot vzor državnika in politika, pred katerim je s spoštovanjem obstal celo večni posmehovalec vse sodobnosti — Bernard Shaw, ko je pripoznal, da bi Masaryk prvi prišel v poštev kot predsednik Združenih evropskih držav, zgrajenih na demokraciji in humanizmu. Filozof in politik Masaryk je v veliki meri izpolnil Platonov ideal države, ki ji naj načeluje filozof, osebnost, ki so jo njene stvarne zmožnosti usposobile za to, da odloča o usodi svojega naroda in o usodi vseh tistih

prevažnih, a žal velikokrat od vladarjev tako malo spoštovanih stvari, povezanih s takim položajem.

Rojen 1850. l. v preprosti hiši slovaškega kočijaža — po materi je bil Hanak — ki je moral prevažati habsburško gospodo in skrbeti za njene konje, je že zgodaj spoznal peto tujega gospodstva. Dasi je bilo tlačanstvo že odpravljeno, je moral njegov oče prositi visoko gospodo za dovoljenje, če sme poslati sina v mesto v šolo. Tako je odvisnost in tlačanstvo trajalo naprej. Toda trenutne ovire so ga kljub temu spravile tako daleč, da je moral nekaj časa za kovaškega vajenca. Vendar ni obupal. Z vso vztrajnostjo se je prebil skozi srednjo, nato visoko šolo, dokler ni dosegel celo docenture na dunajski univerzi. Odločil se je za filozofijo, kajti takrat še ni mislil, da se bo posvetil politiki. Njegova habilitacijska razprava je bilo razmišljanje o samomoru, ki ga je odločno odklanjal. Svoj optimizem je skušal filozofsko utemeljiti. Po tej prvi razpravi lahko spoznamo osnovno črto njegovega značaja, ki se je zrcalila v velikanski veri v življenje in v človeka. Vsak pesimizem mu je bil tuj. Bila je to vera mladega češkega kulturnega meščana, ki je podzavestno čutil v sebi moč vstajajočega naroda. Energije mu ni zmanjkalo do visoke starosti.

Na češko politično in kulturno življenje je gledal s kritičnimi očmi. Ker je imel svojo filozofijo za nauk, ki mora biti z življenjem v tesni zvezi, je zato večkrat posegel v takratne javne probleme. Na vse je gledal realistično, drzno in pogumno, ker se ni bal stvarnosti. Zato mu je bila vsaka nacionalna romantika — navidez še tako lepa — tuja, če se je oddaljevala resnici. Oholi meščanski germanizem je Slovanom očital nekulturnost in je celo s temi razlogi utemeljeval svojo nadoblast. Nemci so se bahali s svojo fevdalno preteklostjo, s svojimi srednjeveškimi epskimi pesnitvami. Z njimi so dražili predvsem Čehe, ki so najbolj kljubovali germanskemu gospodstvu in prusovskemu valu, ki jih je ogražal takrat prav tako kakor danes. Iz romantičnega rodoljubja je zgodovinar Hanka »odkril« Kraljedvorski rokopis, pesnitev, s katero so skušali rodoljubni Čehi dokazati češko srednjeveško kulturo. Toda kmalu so se med Čehi samimi pojavili dvomi o pristnosti čudovitega rokopisa in začel se je dolgotrajni rokopisni boj, v katerega je l. 1886. posegel tudi Masaryk. Odklonil je pristnost rokopisa in ga proglasil za falzifikat, poudarjajoč, da se je treba boriti za svoje pravice z resnico, ne pa s potvorjenimi rokopisi. Zadelo ga je izobčenje vseh vodilnih čeških krogov in čez noč je postal najbolj osovražen Čeh, izdajalec lastnega naroda. Očitali so mu, da se je dal podkupiti od tujca, zato da bi zanikal pristnost in vrednost najdenega rokopisa. Takrat se je čudaški profesor prvič znašel sam, kakor pozneje še večkrat, ko je fanatično nekompromisno zagovarjal resnico in pravico. Konec devetdesetih let se je zapletel v proces zoper Žida Hilsnerja, ki ga je sodišče radi ritualnega umora pod vplivom šovinističnega antisemitizma obsodilo na smrt. Nihče ni klical Masaryka na pomoč, ker pa je spoznal, da se bo zgodila krivica, je posegel v boj in uspel kljub veliki gonji, ki se je z vseh strani vsula nanj. Voltaire je branil

svojega Calasa, Zola Dreyfusa, Masaryk pa ni ostal samo pri borbi zoper Kraljedvorski rokopis in za nedolžnega Žida, šel je od borbe do borbe, kljubujoč domačemu in tujemu okolju. Nič se ni ustrašil, ko ga je tožilo nad tri sto duhovnikov, ker je enemu očital vohunstvo in denuncijantstvo; saj je vsa Evropa vedela, kako tesno so bili povezani konservativni krogi s habsburško monarhijo. V teh borbah se je izčiščeval in obenem utrjeval, kajti ni miroval prej, dokler ni prišla resnica na dan. Posegel je v zagrebški proces l. 1909., ko je avstrijska justica s potvrjenimi listinami skušala spraviti nekaj Hrvatov in Srbov na vislice. Razkrinkal je Friedjunga in končno pomagal razkrinkati beograjskega provokaterja Vasića, ki ga je podkupila avstrijska policija, da bi pričal zoper obtožence. Z Masarykovim odločnim nastopom je vse skupaj padlo v vodo in Dunaj je bil osmešen tja do cesarske pisarne. Vedelo se je namreč, da je bila dvorna pisarna točno informirana o podtaknjenih listinah. Tako zelo je že padla morala avstrijskih višjih krogov, da so se morali braniti zoper vstajajoče tlačanske narode s potvrjenimi dokumenti.

Veličina vseh teh dejanj se nam pokaže, če pomislimo, da Masaryk ni pripadal takrat prav za prav nobeni stranki, dasi je bil poslanec v dunajskem parlamentu, da je bil celo vseučiliški profesor . . .

Koliko je bilo in je na svetu vseučiliških profesorjev, ki bi imeli v sebi toliko poguma, kakor ga je imel Masaryk, ko ga je poklicala vest? Znano je, da skoraj ni bilo vseučiliškega dijaškega zborovanja, ki se ga Masaryk ne bi bil udeležil, da je pri demonstracijah vselej korakal na čelu svojih študentov. Pogum mu je dala njegova osebna vest; to je bila tista podtalna vest, ki se pojavi od časa do časa v tem ali onem posamezniku, da se postavi v bran za resnico in pravico. Masaryk je bil vse svoje življenje individualist, ker je veroval v moč osebnosti, ki jo vodijo čisti nagibi. Pa ne samo to. Njegov individualizem, ki prav za prav ni tako daleč od marksističnega pojmovanja o važni vlogi posameznika v razvoju človeške družbe (kakor je mislil on sam in mislijo po njem še mnogi), je imel v sebi vero v ljudsko moralo, v zdrav ljudski razum, ki končno mora slediti resnici, če mu jo kdo pokaže. Masaryk je kakor naš Cankar nosil na svojem bojnem ščitu poleg poštenosti in pravice še resnico, ki se ji ni hotel izneveriti, dasi se je med vojno moral posluževati v labirintu evropske diplomacije in splošnega moralnega kaosa tudi sredstev, ki mu osebno niso bila vedno po volji.

Svetovna vojna ga je doletela kot štiriinšestdesetletnika. Bil je demokrat in humanist vso svojo politično dobo do 1914. leta. Nemir, negotovost in strah za bodočnost češkega naroda so ga po prvih mesecih vojne pognali v Italijo, kjer je konspiriral s prijatelji in iskal rešilne odločitve v težkem položaju. Hotel se je vrniti še domov, tedaj pa je prejel zaupno sporočilo, da ga bodo pri povratku takoj na meji justificirali kot veleizdajalca. Budna avstrijska policija je izvedela za njegove protidržavne razgovore in ga obsodila na smrt. Ni se vrnil, temveč je obsodil na smrt avstro-ogrsko monarhijo. Od takrat je šlo zob za zob. Iz bivšega profesorja filozofije in etike, humanista in demo-

kratskega politika je postal nacionalni revolucionar, ne da bi pri tem odstopil za korak od svojega nazora. Boril se je naprej za svoje ideje, toda z drugačnimi sredstvi, kajti nerealistično bi bilo, skušati se boriti s starimi sredstvi. Odločil se je za to po dobrem premisleku, po številnih razgovorih z vodilnimi možmi češke emigracije, kateri se je pozneje priključil še današnji predsednik češkoslovaške republike dr. Beneš. Toda pri tem je važno poudariti še nekaj. Še preden se je začela češka intelektualna emigracija razgovarjati med seboj, so se že v Franciji in Rusiji javljali prvi češki dobrovoljci, delavci in obrtniki, ki so se hoteli boriti zoper Avstrijo in Nemčijo, ker jim je naravna pamet narekovala to pot. Avstrija je takrat obesila prve puntarske Čehe. Vse to je bil glas ljudstva, ki se je začelo pripravljati na poslednji, odločilni boj, da si pribori narodno in državno samostojnost. Masaryk se je rodil v dobi, ko so avstrijski Slovani iz taktičnih razlogov zagovarjali Avstrijo pred prusovstvom, ki je hotelo avstrijske pokrajine spraviti pod svojo oblast. Zato se je takrat rodilo geslo: če bi ne bilo Avstrije, bi jo bilo treba ustvariti. Že davno zastarelo trditev je zavrgel Masaryk, ker je sprevidel, da je Avstrijo treba uničiti, brez tega ni osvobojenja za češki in slovaški narod. Beneš, Masaryk in Slovak Štefanik so bila imena, ki so kot groza odmevala v avstrijskih višjih krogih. Avstrijski oblastneži niso imeli nobenega drugega obrambnega sredstva, kakor da so postavljali drevorede vislic s trupli nacionalnih revolucionarjev potlačениh narodov.

V Rusiji so se formirali češki in slovaški oddelki, čete so rasle v bataljone in regimente, dokler se ni nekega dne pojavila posebna češkoslovaška armada. Masaryk se je vozil iz enega dela Evrope v drugega in kot leteči Holanec obiskoval in preganjal evropsko diplomacijo. Ko so se začeli 1917. l. kazati prvi znaki avstrijske onemoglosti, ki niso izključevali separatnega miru z antanto, je človekoljuba in pacifista Masaryka navdal strah: kaj, če se bo vojna prehitro končala? Potem Avstrija ne bo razpadla in češki in slovaški narod ne bosta dosegla svojega nacionalnega osvobojenja... Prav gotovo je vsaj deloma iskati v tej misli vzroke, zakaj ni bil naklonjen ruski oktobrski revoluciji, četudi je zastopal nevtralnost. Danes so tiste epizode, ki bi bile lahko usodepolne tako za Čehoslovake kot novo Rusijo, pozabljene s prijateljsko spravo. Politično je Masaryk kot predsednik nove republike kaj hitro spoznal silo graditeljev nove Rusije, ki je nastajala na grobišču ruskega carizma. Masaryk kot demokrat ni nikoli cenil ruskega carizma, ker ga je gledal pravilno, in je svaril pred njim entuziastično češko javnost in politike. Svetovnonazorsko se z marksizmom ni mogel sprijazniti. Pretuj mu je bil in preveč ekonomski, preveč materialističen, toda danes je posebnega poudarka vredno dejstvo, da mu kot ideologu češkega meščanstva socialno vprašanje ni bilo tuje. Zagovarjal je celo socializem, ki je bil zanj ljubezen do bližnjega. Kot demokrat je uporno zagovarjal socialne reforme v korist delovnega ljudstva. V ogorčenje kapitalističnih krogov se je zavzemal za osemurnik, štrajkujočim rudarjem v Kladnu (l. 1900) pa je zaklical: »Vi ste vzvod, ki lahko ustavi svet!« Kolektivizem mu je bil kot idealistič-

nemu individualistu tuj, toda vse to ga ni oviralo, da bi ne bil v zadnjih letih nasprotnik pojavljajočega se fašizma. Demokracija češkega kulturnega meščanstva, kajti predvsem o tem moramo govoriti, kadar govorimo o Masaryku, je prav pod njegovim vodstvom zgradila čvrste temelje češkoslovaške republike, temelje, ki jo varujejo danes pred domačim in tujim fašističnim valom. To je treba danes še prav posebej poudariti, kajti odpor češkoslovaške demokracije v borbi zoper fašizem je izpremenil mlado državo v svetlo skalnato oazo sredi Evrope. Temu svetilniku je dala luč Masarykova demokracija, njegov humanizem in njegova etika, ki je vedno zahtevala poštenje, pravičnost in resnico v borbi. Prav zato se ustvarja na Češkoslovaškem mogočna kultura, ki vedno bolj opozarja Zapadno Evropo nase.

Vsakdo, ki mu je za kulturo in demokracijo, ki čuti odpor zoper nacistične barbarizme, gleda zato z zaupanjem v Masarykovo republiko. Razredna borba sicer ni prenehala, toda ljudstva so se zblížala med seboj, da bi se obranile in ohranile kulturne vrednote preteklosti kakor tudi, da bi se zavaroval uspešen razvoj bodočnosti. Danes, ko smo spet spoznali, kako dragocena je demokracija za uspešen razvoj kulture, nam je Masaryk bližji kakor kdajkoli. V razrvanosti časa, ko se nam včasih stemni pred očmi, da se nam zazdi bodočnost meglena in negotova, nam njegovo življenjsko delo ne vzbuja samo upanja, temveč nas utrjuje v veri, da je treba vztrajati, z železno voljo in sebi zvesto, kakor je vztrajal on. Človeški duh in človekova volja sta z vsemi materialnimi silami enakovredna motorja družbenega napredka.

Ideje francoske revolucije so našle v Masaryku svojega velikega zastopnika. Njegova demokracija se je usidrala v srcu češkega in slovaškega ljudstva tako močno, da postaja revolucionarna demokracija. Češki in slovaški narod nista po številu velika naroda, toda močna je njuna narodna samozavest, ki ni samo obramba narodne samostojnosti, temveč je danes močan steber evropske demokracije. V tem je danes največja vrednota Masarykovega dela, njegov največji uspeh. Ustvaril je tradicijo, ki je borbena. Mednarodni položaj Češkoslovaške zaradi splošnega fašističnega navala ni kdo ve kako rožnat. Večkrat se je v zadnjem letu slišal klic: »Za Španijo pride Češkoslovaška!« Toda tam gori ni malodušnosti, temveč pogum in odločnost sta v srcih širokih ljudskih množic, ki bodo trd oreh za vsak napad. Letos so odmevali po Pragi klici: »Pred Madridom se brani tudi Praga!« To je obnovljena legionarska zavest iz svetovne vojne, ko so se Čehoslovaki borili na različnih frontah v uniformah različnih antantinih držav za svojo nacionalno svobodo. Masarykov duh jih je utrdil, da bodo, če bo treba, prav tako branili tudi demokracijo.

Nič ni čudnega, da je sprejel ves narod Masaryka za svojega; saj je posvetil vse svoje sile borbi za narodno osvoboditev in za utrditev nove države. Nad šestdeset let je bil že star, ko se je napolnil na težko in negotovo pot, toda neugnana je bila njegova narava, ker je živela v njem fanatična vera, da je pravica na strani njegovega naroda. Koliko je podobnih primerov v človeški zgodovini? Ponekod ostare

politiki že pri štiridesetih letih, Masaryk pa je postal revolucionar, ko mu je teklo že štiri in šestdeseto leto. Nekaj čudovitega je to življenje, nekaj mitičnega...

Zdaj je umrl.

Vse je dal, kar je mogel. Pokopali so samo izmučene, od dela in borb izžrpane telesne ostanke. Tam gori v podkarpatskih ruskih vaseh, kjer je še pragozd, v domovini Nikolaja Šuhaja, tam bodo ostale pravljice in legende o njem, kakor so v kavkaških gorah in široki ruski stepi nastale pravljice o Leninu. V bednih kočah bodo matere še dolgo pripovedovale dogodke iz življenja velikega demokrata. Pripovedovanje bo odeto v pravljичnost in tajinstvenost, kakor je tajinstvena tista pokrajina. In vsaka pravljica, ki ne bo samo izmišljena, temveč bo pravljica resničnosti, se bo začela z besedami:

»Nekoč je živel prezident. Ves narod mu je rekel tatiček. Ime pa mu je bilo Masaryk...«

DEČKI

ODLOMEK IZ ROMANA — FRANCE NOVŠAK

Nani Papali je po daljšem molku, v katerem se je lahko igral s prijateljevimi prsti, spregovoril. Govoril je o Matiji Vicejanušu, ki je hotel kaznovati Stojana Pavlovića, ker mu je bil ta nagajal in se jezil nanj. To mu je dalo razlog, da začne s pogovorom o razmerah v zavodu sv. Marije. Castelli mu je povedal zanimive reči.

Predvsem je bil vratar oseba, o kateri je bilo vredno govoriti. Doma iz krajev, ki niso bili daleč od Zagreba, znani pa po svoji starinski vzgoji prebivalstva, je imel v sebi ves tisti nesmisel, ki je iz njega ustvaril človeško lutko. Ljubezen je bila zanj neznana beseda. Koderkoli je hodil, povsod je videl le samo tvar ali pa je tvar spremenil v nemogoč ideal iluzije.

Šele čez več let, ko se je že nekako vživel v utripanje samostanskega življenja, je spoznal, kako je njegovo življenje zavoženo, kako nima prav nobenega smisla takšen človek, ki se vsaki stranki z upognjenim hrbtom bliža in ki trepetaje čaka ravnateljevih ukazov.

Njegovo razmerje do Castellija je bilo vsekakor skrivnost. On je bil tisti, ki je za Zdenka našel čudovito besedo, po kateri je bil znan po vsem zavodu. Spoznal ga je takoj ob vstopu v samostansko službo.

Prišel je s svojo materjo in sestro Vlasto ter se je že na zunaj videlo, da so to vsaj v svojem krogu zelo znamenite osebe. Gospod ravnatelj se je prekomerno priklanjal in častite sestre so bile tako uslužne, da je bil vratar kar zmeden. Pozorno je ogledoval fanta, ki je imel toliko prednost pred vsemi drugimi. Plamen njegovih oči se je zaiskril v njegovi duši in zapalil v njej morda prvo pekočo strast. Tega plamena deček ni opazil niti v prvem niti v drugem letu.

Šele ko je prišel k njemu Nani Papali, je zaslutil, da bo vratar,

po imenu Dominik Peh, oseba, ki bo usodno delovala na njegovo življenje v znamenitem zavodu sv. Marije.

Nani Papali je bil toliko previden, da ni takoj spočetka govoril o vseh mogočih stvareh, ki jih deček morda sploh ne bi bil razumel. Šlo je pač predvsem za to, da se deček ne pohujša, kajti Naniju Papaliju je bilo vcepljeno v možgane kot neko prepričanje, da je treba spoštovati otroške pojme o življenju, ker so le začasni in za normalni človeški razvoj potrebni.

Vprašal ga je torej: — Kdaj pa si tako-le začutil vratarjevo neprijaznost? Ali je bilo to kmalu? —

— Vsako leto se ponavlja. Vedno, ko pridem s počitnic, — je odgovoril Zdenko z utrujenim glasom.

Tedaj pa se je spomnil, da je na svetu prav za prav veliko bolj in več važnih stvari, kot je pa plebejska postava Dominika Peha. Zato je obrnil pogovor na Zdenkovo mladost.

— Zdenko mu je povedal dogodbo, ki je zvenela kot pravljica:

— V prvem gimnazijskem razredu so ga napravili za ministranta. Od vsega početka je bil Zdenko zelo nagnjen k mistiki mašnih oblačil. Prevzemalo ga je kadilo, prevzemale so ga blede voščene sveče, prevzemalo ga je petje in v vsem tem je videl neko skrivnostno čarobnost, čarobnost, ki ji je iskal razlage. Pri maši je bil vedno kadilničar. Srce mu je utripalo, ko je duhovnik z žličko metal na žerjavico kadilna zrna in ko se je oblak kadila dišeče dvigal proti poslikanemu stropu.

Pri neki slovesni maši je bil Zdenko eden glavnih ministrantov. Ko so se vračali v zakristijo, je opazil, kako ga majhna, morda dvanajstletna deklica gleda s široko odprtimi očmi, polnimi hrepenjenja in želje, kot boga. Te oči so mu tako ostale v spominu, da je poslej vsak dan iskal ta obraz v cerkvi.

Ko je bilo obhajilo, bilo je to prav nekega meglenega dne, je videl, kako se je iz temnega cerkvenega ozadja prikazala majhna postava deklice. Pristopila je k obhajilni mizi s sklenjenimi rokami in čakala, da pride duhovnik k njej. Zdenko je bil tisti na duhovnikovi desnici, ki je držal vsakemu obhajancu pozlačen krožnik pod brado. In tako se je približal tej deklici. Tu se je zgodilo nekaj čudovitega.

Deklica je bila že prej bleda, ko pa je začutila pod svojo brado pateno, se je vidno stresla, premagana od neznanne moči. Ko ji je položil duhovnik hostijo na jezik, je glava omahnila in telo se je nenadoma zgrudilo ob mizi. Takoj so priskočili ljudje in kljub svetemu mestu je nastalo glasno govorjenje in razburjenje. Gojenci so vstajali s svojih sedežev, duhovnik in Zdenko pa sta obstala kakor pribita na svojem mestu. Ljudje so deklico dvignili in odnesli.

Pri tem pripovedovanju je Zdenko molče ogledoval svojega prijatelja, češ, kaj bo rekel na to. Ko pa je videl, da mu ta sledi z resničnim zanimanjem, je še pristavil:

— Veš, morda se ti bo čudno zdelo vse to. Toda s tem se je najino razmerje šele začelo. Ta dogodek je tako silovito vplival name, da sem res čisto pozabil, da sem prav za prav gojenec zavoda sv. Marije. Res je bilo, da sem tisto leto bil v neki ekstazi. Mistika cerkve je na mene

napravila izredno globok vtis. Vendar se mi je zdelo, da je deklica vse nekaj drugega kakor pa monštranca in hostije. —

— Prav imaš, — je pritrdil Papali. — Kar se mene tiče, mi lahko verjameš, da se živo zanimam za to stvar. —

— Res? — se je zavzel Castelli z izredno srebrnim glasom.

— Kaj misliš, da sem ti to povedal morda zaradi lepšega? Prav res, zanimam se za to stvar. Povej mi še kaj o tem. Prav vse me zanima. —

Zdenko je pripovedoval:

— Pozneje sem se zanimal za njeno zdravje. Izvedel sem, da ji je ime Biserka Ružič, da je stara dvanajst let, da je njen oče neki polkovnik in mati hči neke degenerirane plemenitaške obitelji, ki se je morda prav zaradi svoje degeneriranosti krčevito oprijela katolicizma in s svojimi nauki seveda vpliva tudi na svoje otroke. Tako ni nič čudnega, če je Biserka stalno hodila v cerkev in se, ker ni našla v cerkvenih obredih ničesar privlačnega, zaljubila vame. Njena mati je bila seveda v vseh dobrodelnih katoliških društvih, kar jih Zagreb pozna in je sodelovala pri vseh akcijah, ki so jih pokrenili kaptolski ljudje.

Biserka je bila pa menda že bolj nagnjena na posvetno stran, ker vsi otroci, kar jih poznam, prav malo verjamejo v vse te čenče. Razen mene, seveda! — se je zasmel.

— Res? — je vprašal Papali zaradi lepšega. — Kako pa ti to veš, saj vendar poznaš komaj nekaj otrok, sebe pa sploh ne. —

— Priznam, je odgovoril ta. — Toda držalo bo, da je mišljenje današnje mladine zelo daleč od vsega tistega, kar je zavito v kadilo in mrak naših baročnih cerkva. Saj si vendar želimo sonca, nove renesančne dobe, želimo si takšnega življenja, kakršnega res zasluži mladina.

— Poslušaj, Nani, ali se ti ne zdi, da mi popolnoma zastoj, tako rekoč brezplodno ubijamo svojo najlepšo dobo? Poglej; ko si star šest let, greš v šolo. In šolanje traja dvanajst do šestnajst let ali pa še več. Kaj imaš nazadnje od vsega tega? Po teh naših mračnih učilnicah zapraviš najlepše dneve in najlepše pomladi. Še vse bi se preneslo, če bi se res v šoli kaj naučili! —

— No, no, — je zamomljal Nani Papali. — Ti imaš pa kar revolucionarne pojme o tem. Koliko si že rekel, da imaš let? —

Ne da bi čakal odgovora, je Nani nadaljeval:

— Vse lepo, kar praviš. Toda ne verjamem, da bi bilo kdaj drugače. Toda ko si govoril o življenju, gotovo nisi imel pred očmi življenja svojih mestnih šolskih prijateljev, ampak si najbrž imel pred seboj svojo lastno mladost. Kajne? Ta zavod sv. Marije tebi ni simpatičen. Poglej, jaz sem danes prvi dan tukaj. Prišel sem z mamo in sem sploh prvič v Zagrebu. Ali veš, kaj to zame pomeni? To je doživetje! In takoj v spalnici sem spoznal tebe. Ne smeš mi zameriti, toda res je. Krasen dečko si. Saj gotovo na to nisi še nikoli pomislil. —

Tu se je Zdenko spet nasmehnil in pogledal Nanijevo roko.

— Govori kar naprej, prosim. —

— Da, in zdaj že prvi večer se mi zdi, da bova imela midva v tejle hiši neko prav posebno življenje. Poglej, danes te je tisti osel ranil in

ti ležiš tu v bolniški sobi in jaz sem pri tebi. To je vendar dejstvo, kajne? Vendar si jaz pred dvema urama ne bi bil nikoli mislil, da bom danes drugoval bolniku. Bojim se te hiše. Čutim sicer v sebi neko radovednost, ker nekaj pač mora imeti taka zgradba. Če ne drugega, vsaj grozo. Samo tega ne razumem, kako morejo nekateri tukaj preživeti popolnoma brez posledic osem let. —

— Kakšne posledice, misliš? — je vprašal Zdenko.

— Posledice, kako naj ti to povem? Vsako skupno življenje ima svoje dobre in slabe strani. Posebno pa, če gre tukaj za skupno življenje ljudi enega spola. —

— A tako, — je rekel Castelli, kakor da razume.

— Danes ti o tem ne bom več pripovedoval, saj imamo drugih stvari za pogovor dovolj na razpolago. Ali mi moreš, recimo, povedati, kako se živi v tej hiši, kako si sploh zadovoljen, kakšen je ta red, o katerem sem slišal že toliko? —

Castelli je govoril:

— Tistega klerika si videl? Veš, to ti je revček. Na njegovem mestu bi se jaz ustrelil. Čemu neki takšen človek sploh živi? Pobrali so ga nekje v Prekmurju. Bil je nekaj časa v nekem študentatu in zdaj so ga poslali sem, da bi nadzoroval nas. Otrok otroke. Vidiš, to je človek, s katerim je malokdo zadovoljen. Ne da bi mi bil zoprni, le popolnoma nepotreben se mi zdi tukaj. Saj bi bilo vendar bolje, ko bi se zaprl v kak kartuzijanski samostan, ali pa da bi napravil prošnjo za kako mesto pri občini ali kaj takega. Ta je moral imeti tudi lepo mladost! Vendar se mi zdi, da je srečen. Toda vprašam te: kako more danes sploh biti srečen človek, ki ima dvajset let? Ali se ti ne zdi, da ravno v teh letih dozori v človeku spoznanje, kako je vse življenje tako silen, velikanski nesmisel, da meji že na tragičnost. Takšen človek se ne zmeni zato. Prizna dovršeno dejstvo, zapre knjigo in Kempčan in biblija sta mu odslej edina vodnika. —

— Zdenko, krasno govoriš. Mene bo kar sram pred tabo. —

— Dovoli, da ti povem še nekaj. Gospoda ravnatelja si videl. Prečastiti mu pravimo. Kako neki človek sploh more biti častiti, prečastiti? Saj smo vendar vsi enaki. Mislim, da bi se takšni nepotrebni naslovi vrgli med stáro šaro. Da, ta naš prečastiti. Mene je imel lani prav rad. Ne vem, kako bo letos. Letos si prišel ti. Vloge se menjajo. Lani mi je bilo pač prijetno. Toda vendar, kadar sem bil pred oltarjem, me je včasih objemala neka slabost, ko sem videl, da roke vseeno lahko drže hostijo, čeprav niso nič lepega delale še pred nekaj urami. Večkrat sem si mislil, ali je res, da gospod ravnatelj mašuje ali pa le nas vleče za nos. Včasih mi je planilo v glavo: ah, saj mi je že oče govoril, da boga sploh ni. Saj res, kako bi bil, če pa tale človek lahko drži hostijo v rokah. —

— Ti si pa hud sovražnik, pravi boljševek, — mu je rekel potrjujoče Papali.

— Da, vem, mi mladi smo zelo strogi do drugih. Morda meni niti ne verjameš, da je tako. Jaz ti sicer nisem povedal nič določnega, toda že zdaj veš, da sem doživel marsikaj. Danes ti bom povedal, kako so

me krstili. Pomisli, ne samo prečastiti, ampak tudi klerik, pa tudi drugi ljudje so mi rekli, da sem bog. Pomisli, če sem jaz bog, kako mora biti šele reven tisti bog, ki ga imajo spravljenega v belem kruhku. —

— Pa ti si pravi ateist! — ga je precej razburjeno prekinil Nani Papali. Govoriš kakor profesor ali kakor sarkast! Ali morda občutiš nekakšno posebno veselje, da se norčuješ iz tujih slabosti? —

— Ne, tega pa ne. Nasprotno, do zdaj še nikomur nisem ničesar o tem povedal. Toda tebi menda smem? Saj ti si bil prvo uro, ko sem te spoznal, tako ljubezniv do mene in v tebi sem našel toliko zaupanja, da sem izgubil vso razsodnost pripovedovanja, da že ne pazim več na besede. Res, to ni prav, kajne, da ni prav? ga je stresel z rokami. —

V Papaliju se je zgodilo tedaj nekaj čudnega. Zadostoval je samo pogled na Zdenka Castellija in že je bil prepričan, da ima pred seboj najvdanejšo bitje na svetu. Njegove oči so ga gledale tako zvesto, ponižno in ljubeznivo hkrati, da je začutil, kako mu polje po telesu neznan skrivnostna toplota. Še preden se je zavedel, je občutil, kako so mu roke omahnile, kako jih je Zdenko pritisnil na svoje ustnice in jih poljubljal med vročimi solzami. Romantiko tega prizora je vzpodbujala k čim večji skrivnostnosti modra luč spalnične svetilke. Zunaj je mestni hrup ponehaval. Bila je že pozna ura. Ves zavod sv. Marije je počival. Gojenci so morda sanjali o angelih, morda pa tudi o svojih tovarišicah v šoli. Tudi prečastiti gospod ravnatelj, tudi Dominik Peh, tudi mladi klerik so počivali.

Ko je zjutraj vstopil v bolniško sobo Dominik Peh, je zagledal Nanija Papalija, kako leži poleg bolnega Zdenka. Oči je imel zaprte ter dihal enakomerno in globoko. Luč je še vedno gorela, čeprav je že dan razlil po sobi klice dneva in žarke novega sijaja.

POZNO septembrsko jutro je z meglo zastrlo Castelliju vsak pogled na dvorišče zavoda sv. Marije. Iz cerkve se je slišal enakomerni glas gojencev, ki so molili svoje jutranje molitve.

Zdenko Castelli pa je stal pri oknu in skušal prodreti s svojimi očmi meglo, ki se je oprijemala zidov in ki je kot mrko znamenje jeseni tiščalo vanj.

September se je bližal svojemu koncu. Meglena jutra so se prelivala v topie solnčne opoldneve, ki so se zvečer spet potapljali v nemir odpadajočega listja.

Ko je tako stal pri oknu, je zaslišal že oddaleč, kako prihajajo koraki po hodniku. Ko so se vrata odprla, je zagledal Stojana Pavlovića.

— Stojan, ti si? — je rekel precej negotovo, toda ni se premaknil od okna. — Kaj pa je? Ali si bolan, da prihajaš semkaj? —

— Ne, nisem bolan. Toda prišel sem ti nekaj povedat. Šele danes sem prišel do tega. Prej si nisem upal. Vidiš, zaradi mene si ti bil prav za prav ranjen. Danes, ko zapuščaš bolniško sobo, kakor sem izvedel od Papalija, nisem mogel več vzdržati in sem prišel k tebi, da bi se ti oprostil. Res, če bi vedel, da se bo to zgodilo tebi, ne bi bil odmaknil glave. —

Castelli je stal zmeden.

— Saj vendar ni potrebno. Čemu prihajaš zato, ko veš, da sem to že zdavnaj pozabil. Jaz sem zdaj zdrav. —

— Hvala ti, — je rekel Pavlovič z glasom, ki je izdajal silno razburjenje. — Oprosti, da sem te motil. —

Že je odpiral vrata, da bi odšel. Tedaj se je iz dolnjih prostorov zaslišalo, kako dijaki zapuščajo kapelo. Kmalu se je po vsej hiši razlegala njihova hoja. Vračali so se v svoje učilnice.

Castelli ga je opomnil:

— Glej, zdaj moraš oditi. Ne podim te, toda saj veš, kaj je to red. Upam, da se bova kmalu še bolj spoznala. Ne, prav nič nisem hud nate.

Med vrati se je nenadoma pojavil sam prečastiti gospod ravnatelj in pozdravil gojenca z melodijoznim, osladnim glasom:

— Hvaljen Jezus. —

— Na veke, — je rekel Pavlovič, Castelli je pa stisnil zobe.

Prečastiti se je smehljaj.

— No, prav veseli me, dragi Zdenko, da si ozdravel. Dolgo si bil v postelji, zdaj boš končno imel priliko, da spoznaš tudi svoje nove tovariše. Danes pojdeš že lahko v šolo. Obrni se vselej name, kadarkoli boš potreboval kakšne pomoči. —

Pri teh besedah se je obrnil na Pavloviča.

— Lepo je od tebe, da si prišel obiskat svojega prijatelja. Toda še lepše bi bilo, če bi se bil držal hišnega reda. Stojan Pavlovič, zoper tebe se je dvignila tožba. Tvoji sošolci so mi povedali, da si jim počekal knjige, ki so ti jih posodili. Ali poznaš Kirasića in Franića? —

Pavlovič, ki si še vedno ni opomogel zaradi nenadejanega ravnateljevega prihoda, je rekel:

— Seveda. — Toda jaz nisem počekal nobenih knjig. —

— A tako, tako, torej tako. Ti nisi počekal prav nobenih knjig, kajne? — je silil ravnatelj vanj.

— Ne, nisem, — je trdil Pavlovič. — Ona dva mi sploh nista posodila nobene knjige. —

— Že dobro, že dobro. O tem se bomo že še prepričali. Pojdi zdaj v učilnico! —

— Zdenko, tudi za tebe bi bilo dobro. Ali se morda še čutiš slabega? — Prečastiti je prebadal svojega gojenca z zagonetnimi pogledi.

Zdenko je uprl vanj oči. Čez ves obraz je planilo razkošje mladosti.

— Grem, prečastiti, — je odvrnil, popravil radi lepšega blazino pri vzglavju in stopil z odločnimi koraki proti vratom.

ZELO viharni večer se je prečastiti gospod ravnatelj sklonil z oltarnih stopnic k dijakom in jim govoril:

— Otročički moji! Jutri bo naš zavod doletela velika čast. Obiskal nas bo sam presvetli in prevzvišeni gospod nadškof, ki je lastnik te hiše in ki se zelo zanima za vaš duševni in telesni napredek. Otročički, — je govoril z osladnim glasom, — zavedite se važnosti tega trenutka! Pokažite svojemu nadpastirju, kako ga ljubite vroče, otroško in pri srčno! Pokažite mu to, kar smo vam dali mi v vseh letih vašega

bivanja v tem zavodu. Naj se prepriča, da smo vam dali dobre vzglede in da živite tako, kakor želi naš gospod Jezus Kristus. —

Med dijaki je nastalo rahlo šepetanje, posebno v predzadnjih klopeh, kjer je med Matijem Vicejanušem, Regeljo Ivanom, Zlatkom Flisom in Mladenom Kašaninom sedel Nani Papali.

Gospod ravnatelj ni hotel obrniti pozornosti na neslane dijaške šale, kakor jih je včasih imenoval.

— Jutri, dragi moji dečki, boste vsi pristopili k sv. obhajilu. Darovali boste gospodu Jezusu vse vaše napore, skrbi in žalosti, pa tudi veselje, ter mu boste povedali, da vroče ljubite gospoda nadškofa ter ga boste prosili zanj, da mu da to milost, da bo mogel voditi našo slavno in ponosno nadškofijo k njemu, ki je pot, resnica in življenje. —

Nani Papali je gledal voščeno masko prečastitega in se obrnil k Mladenu Kašaninu, »največjemu brezvercu«.

Podpiral si je s kolenom svoje roke, ki so vse robate in dlakave objemale razorani in precej nečisti obraz. Njegove lepe plave oči so gledale postrani Nanija, kakor bi mu hotele reči: — Glej ga bedaka!

Zlatko Flis, znan zaradi brezhibne francoščine, katero ga je naučila govoriti guvernanta, je dejal: — C' est pour les enfants. —

Regelja Ivan pa je strmel v gospoda ravnatelja z naivnim, otroškim pogledom. Kajti kljub svojim letom je bil največji otrok med njimi.

Papali ni hotel na svetem mestu, kakor ga je ironično imenoval, začeti pogovora. Zato je rekel: Mir, fantje, s kora nas gledajo! Nato se je malomarno naslonil na klopi.

Dijaki so ga razumeli in brez besede čakali slovesnosti drugega dne. Uprli so svoje oči v oltar, ki jim je bil v mraku nekaj tujega in skrivnostnega.

PREVZVIŠENI gospod je izhajal, kakor vsi naši velmožje, iz kmečke vasi. Kako je prišel na svoj nadškofovski prestol, je bila prava uganka. Ljudje so šepetali marsikaj in verjeli vse.

Na zunaj se je Papaliju zdel prevzvišeni popolnoma podoben lesenemu kipu sv. Alojzija, ki je bil pritrjen nad stopniščem zavoda sv. Marije. Nosil je vedno malce sklonjeno glavo, bil je zelo skromno oblečen, le zlata verižica z velikim križem na prsih je razodevala njegovo cerkveno dostojanstvo.

Da je sam prevzvišeni počastil ta zavod s svojim obiskom, je bila že stara navada. Prišel je namreč pogledat svojo lastnino. Obenem je ob tej priliki navadno vsako leto izvršil velevažno dejanje sprejema v neke verske družbice, ki jih je imel ta zavod. To sta bili družbici presv. Evharistije za starejše dijake in družbica sv. Alojzija za nižješolce. Sprejem se je izvršil z velikimi slovesnostmi, uvod pa je bilo malo boljše kosilo, ki ga je plačal sam prevzvišeni.

Dijaki so ta dan dobili namesto vode čašo krščenega vina in drugih priboljškov.

Po kosilu, navadno okrog tretje ure popoldne, ko so bile večernice že gotove, ali pa skupno z njimi, je sprejemal prevzvišeni gospod nadškof po natančno določenih pravilih člane nove družbe.

Nani Papali ni niti slutil, da ga bo doletela tolika čast, da bo mogel govoriti s samim presvetlim. Bil je namreč določen, da ga pozdravi v imenu vseh gojencev in da ga prosi apostolskega blagoslova.

Točno ob napovedani uri se je ustavil eleganten avtomobil pred glavnim vhodom v zavod. Izstopil je prevzvišeni s tajnikom ter skromno odšel na mesto, kjer so bili zbrani dijaki. Kakor po navodilu gospoda ravnatelja, so vsi dijaki zaploskali, in ko se je prevzvišeni zahvalil, je na dani znak začel govoriti Papali.

— Prevzvišeni gospod nadškof!

Da obiskujete vsako leto naš zavod, dokazuje veliko ljubezen, ki jo gojite do nas. Mi smo vam za to ljubezen hvaležni. Ljubimo vas kakor svojega duhovnega nadpastirja, prosili bomo ljubelega boga, da vam da moči, težke naloge dovršiti.

Prevzvišeni gospod nadškof! V imenu gojencev vas prav lepo pozdravljam. —

Prevzvišeni je pokimal, podal roko Naniju Papaliju, ki jo je po naročilu gospoda ravnatelja poljubil. Nato se je vzravnal in pogledal po zbranih dijakih.

Mlajši so s pobožnimi očmi strmeli v svečenikovo postavo, starejši so ga pa merili s pogledi in sodili.

Slovesnost se je začela v cerkvi, kjer so namestili prevzvišenemu udoben fotelj, s katerega je imel prelep razgled po vsej kapeli. Na koru so se zbrali pevci, ki so se za ta slovesni trenutek dolgo pripravljali.

Pevodvoja je zamahnil z rokami, ministranti so pozvonili in slavnost se je začela. Prižgali so vse luči, kar jih je bilo v kapeli, dijaki pa so začeli prihajati iz svojih klopi. Plašno so se bližali prevzvišenemu, poljubljali so mu roke pred izročitvijo svetinjc in po izročitvi, on pa je brbljal molitve in ponavljal neprestano: amen. S kora pa je odmevalo »Povsod boga«.

Nato so izpostavili najsvetejše. Gospod nadškof je ob veliki asistenci duhovnikov in ministrantov zažgal kadilo, ki je kmalu zagrnilo v prijeten vonj vse tragične obraze v tej kapeli. Po končani slovesnosti je bila v hišni dvorani akademija, pri kateri so nastopali novo sprejeti člani verskih družbic. Pri tej akademiji je imel prvo točko sporeda Zdenko Castelli.

Ko se je zastor odgrnil in je prevzvišeni zagledal pred sabo večno enako razporejene gozdne kulise in pred njimi postavo štirinajstletnega krasotca, se je obrnil h gospodu ravnatelju in ga vprašal, kako se učenec piše. Gospod ravnatelj je uslužno odgovarjal in še pristavil, da je dečko že tri leta gojenec zavoda. Gospod prevzvišeni ni mogel prikriti svojega občudovanja, gledal ga je vsega v bleščeči luči pozornice, kako je deklamiral njemu v čast neko prigodnico.

Bil je v sivi, elegantni obleki z dolgimi hlačami, tako nevsiljivo prijazne barve, in roke je držal tako priprosto in večje, da je prevzvišeni njegov nastop pozdravil s precejšnjim iskrenim navdušenjem.

Vrstile so se nato še druge točke, vse enako svete in pobožne, polne besed o veri, angelih, hudobnem duhu in grehu. Zaigral je tamburaški orkester, zaigral je tudi Drago Kirasić na svoje gosli, nato se je še

pevovodja povzpel na oder ter vodil petje dijaškega zbora, ki je zapel neko narodno. Vsa prireditev je bila hitro končana, kar so si posebno starejši dijaki zelo želeli.

Prezvzišeni je izrazil veliko veselje, da so ga dijaki tako iskreno sprejeli. Gospod ravnatelj je stal poleg njega z nagnjeno glavo, najpopolnejša slika pobožnosti in skromnosti.

Na željo gospoda nadškofa, da bi rad videl pred seboj Zdenka Castellija in Nanija Papalija, ju je dal gospod ravnatelj poklicati. Prezvzišeni je pogladil po glavi Zdenka Castellija, ki je bil prvi trenutek precej zmeden, kajti vanj so bile uprte oči vseh dijakov, ki so pravkar pod vodstvom visokega klerika odhajali iz dvorane. Ogledovali so ga kakor neko čudo in povzdigovali njegovo srečo do nebes, ker je doživel velikansko čast, da ga je gospod nadškof osebno poklical k sebi in ga osebno pogladil po glavi. Toda svoje zmedenosti se je kmalu otresel. Gledal je prevzvišenega naravnost v obraz s tistimi očmi, ki so zaslužile Biserko Ružičevo, Nanija Papalija in nešteto drugih ljudi.

Prezvzišeni ga je vprašal: — Kako si kaj, mali, zadovoljen tukaj? —

Zdenkov obraz je preletela senca nejevolje, kakor da je pričakoval kakšnega podrobnejšega in ne tako splošnega vprašanja, s kakršnim tolažijo otroke, ki so stari pet let.

Prezvzišeni je menda to opazil, ker se je nasmehnil, pogledal gospoda ravnatelja in mu dejal: — Vi ste gotovo izredno zadovoljni z njim? —

Sledil je poklon gospoda ravnatelja in njegove besede: — Da, prevzvišeni. —

— No, le skrbi, — se je zopet oglasil prevzvišeni — da boš ostal takšen kakor sedaj. S temi besedami se je obrnil k Naniju Papaliju.

Nani Papali je imel občutek, kakor da stoji pred njim leseni kip s stopnišča, ne pa gospod nadškof. Nadškofove oči so bile namreč odplavale nekam v neznano ter se je samo jezik zanimal za Nanijevo malenkost.

— Ali kaj sodelujete pri katoliških organizacijah? —

Papali se je v sebi pomilovalno nasmehnil.

— Kot gojencem nam ni dana ta možnost, prevzvišeni. Glavno je, da živimo kot dobri katoličani. —

Prezvzišenega je odgovor zadovoljil, podal je Papaliju roko in odšel z gospodom ravnateljem iz dvorane, kjer sta ostala edino še Nani in Zdenko.

— No, mu je rekel Nani. — Tvoji vtisi so danes gotovo precej pridobili. Zdaj boš gotovo še bolj pobožen kakor doslej, — ga je ironično zbodel.

Tu je Zdenko začudo trdo zgrabil njegovo roko in mu rekel:

— Prosim te, molči. Prosim te, imej z menoj usmiljenje. Kaj sem mar jaz kriv, če sem tako slab človek in če ni v meni nobene moči več? — Zajokal je.

— Vem, ti se mi posmehuješ, praviš, v srednji vek si zašel, poti za teboj so zabrisane, pred teboj jih ni. Na prijateljstvo si pozabil.

Tako misliš ti. Toda to ni res, Nani! Nani, nisem se prav nič spre-

menil. Če sem se spremenil, se nisem sam v sebi, ampak si ti tega kriv. Prosim te, bodi takšen, kakršnega sem te spoznal prvi dan. —

Ko ga je Nani videl v takšnem joku, ga je prijel z obema rokama za glavo in dejal:

— Čemu govoriš o tem, kar je za nami? Skušal te bom razumeti. Povej mi vse. —

Spuščal se je večer, tih in nemiren, kot ves november, ki ga je motilo neprestano trkanje dežja ob stekla.

V PRAZNI dvorani je Zdenkov glas odmeval kot v grobnici. Žalostno razpoloženje, ki je vladalo zunaj, je napolnilo tudi njiju in oba hkrati sta začutila, da je življenje še stokrat bolj samotno in zapuščeno, če gre človek sam skozenj.

Papali je po dolgem času spet občutil utripanje njemu še pred nekaj tedni tako dostopnega življenja. Zdenko, sicer prej navajen govorjenja po ovinkih in gosposkega malomarnega izraza v očeh, je bil ta večer pred Papalijem strt in majhen kot otrok.

— Nani, ti se gotovo zavedaš poraznega dejstva, da sem prav za prav star že štirinajst let. In če sem se te dni navidezno oddaljil od tebe, če se ti zdim, da sem ti postal tuj in nedostopen, če sem šel s ponosnimi koraki mimo tebe, vedi, da tega nisem delal hoté, marveč prisiljen od neke, meni doslej neznane moči.

Ta pojav, ki sem ga opazil, se nanaša na moje tako imenovano seksualno življenje. Vem, da te ne bo motilo, če ti o tem popolnoma odkrito govorim.

Nekaj dni je od tega, kar sem še mislil, da mi bo kapela prinesla tisti mir, ki si ga želim. Rečem ti, to je bilo le trenutno pozabljenje. Vse to je prav lepo, če verjameš, da boš živel večno, če misliš tako, kakor te uče drugi. Dolgo pa ne moreš tako ostati. Kirasić, Franić in Pavlović so se mi za nekaj dni približali in zdi se mi, da jih bom spet izgubil. Kako daleč smo si vendar vsaksebi! Saj nisem njihove krvi in njihovega značaja. Jaz imam več volje za življenje. Kar oni verujejo, to meni ne zadošča. Nani, prosim te, ali mi hočeš reči brez kakršnihkoli predsodkov, tako, kakor bi odgovoril na to vprašanje odraslemu človeku? —

Nani mu je potrdil. Zdenko je pristopil tako blizu k njemu, da je Nani občutil vsak utrip njegovega telesa.

— Dobro torej, povem ti. Danes ponoči sem imel odurne sanje. Doslej si nisem mogel predstavljati, da bi bilo mogoče. Toda zdaj, ko živim med samimi fanti, mi je dozorelo spoznanje, da me bo to bivanje tukaj ugonobilo. Sanjal sem tudi o tebi. Pa morda sploh ne bi bil, da mi ni včeraj pripovedoval Peh o tem, kako se menda tudi na ta način lahko ljubi. Sanjalo se mi je, da si me ti poljubil. Tvoj poljub je bil kot poljub moje Biserke. Tako nežen in strasten hkrati. Izgubil sem popolnoma razsodnost. Hipoma sem začutil, kako vstaja v meni neznano hrepenenje, neznanu težnja po strasti in pohoti. Potem sem spet

začutil gnus do vsega tega. Kajti prebudil sem se, ker sem začutil pod seboj mokroto.

Ljubi Nani, ne obsojaj me. Zdi se mi, da vsi tukaj v zavodu vedo za to, kar se je zgodilo z menoj. Tako sem nesrečen, da moram najti človeka, ki mi bo začrtal spet novo pot. Ampak lepšo in bolj gotovo, na kateri ne moreš tako lahko pasti. —

Papali ga je gledal z velikim sočutjem.

— Dragi Zdenko! Zakaj mi nisi tega povedal že prej? Zakaj si se mi skrival te dni, ko ni bilo potrebno? Vem, da te ta vprašanja motijo. Ali imaš še kaj?

— Še eno vprašanje. Ali ti sploh kaj veruješ v boga? —

Papali je malo pomislil in odgovoril:

— Za zdaj si o tem vprašanju še nisem popolnoma na jasnem. Gotovo je, da na učenje današnje uradne vere ne dam nič. Če je bog in če je tako velik, potem ga bo pač prav malo zanimala moja malenkost.

— Tako, torej ne veš popolnoma jasno? —

— Ne. Toda zagotavljam ti, da si lahko, kar se tega tiče, popolnoma miren. Ne boš prišel zaradi tega, če grešiš, niti v pekel niti v nebesa. Pač pa si lahko škodiš, to je res. Z nezmernostjo. Sicer ti mora biti znano, da je ljubezen sama nekaj naravnega. —

Zdenko je napravil nekaj korakov in zamahnil z roko, kakor da hoče telovaditi in si s tem preganjati nepotrebne misli. Potem je nadaljeval: — Šele danes po teh sanjah sem opazil, kako vsi oprezajo za mano. Ne bi rekel, da Kirasić in Franić, pač pa je res, da Kašanin in Matijević in Fedorov mnogokrat govore o meni, kar mi je celó Peh povedal. O čem bi govorili, če ne o tem? Saj drugače jaz nisem nič posebnega. Čisto navaden fant. In gledajo me tako čudno, pomenljivo. Zdi se mi, kakor da bi se mi hoteli približati in povedati neko skrivnost. Toda meni je vse to tako odurno in nesmiselno, da me je postalo strah pred njimi. Posebno Peh je tako nesrečen, da menda brez mene ne more živeti.

Kaj bi ti storil, če bi bil na mojem mestu? —

— Ne bom ti odgovoril. Le eno bi ti rekel, Zdenko! Nenavaden fant si. Čuvaj svojo mladost! Ne daj je nikomur, ki je ni vreden! Ne pusti je v zavodu sv. Marije! —

Castelli ga je gledal kakor okamenel. Ko se je zavedel, je naglo pristopil k Papaliju, ga močno objel, pritisnil svoj obraz k njemu in dejal:

— Nani, edini, ki te res moram ljubiti! —

Nani je skrtil svoje roke v mehki toplini njegovih las, naslonil se nanj in tako sta ostala, dokler ni v svoji sobici pritisnil Dominik Peh na gumb električnega zvonca, ki je dal dijakom znamenje, da se odpravijo k skupni večerni molitvi v hišno kapelo svetega Martina.

(Se nadaljuje.)

DROBNE PESMI

JOŽA ŠELIGO

SAMOTNO DREVO

Nikoli ni poljubilo
to samotno drevo,
samo veter vanj veje
čez goró;

samo veter vanj veje
sredi puste ravni,
usehle bilke na polju,
osamljena pot.

Se v noč drevo je nagnilo,
da bi poljubilo
senco čez pot,

se je nagnilo,
se prelomilo,
mrtvo palo
na razvoženo pot.

PESEM BREZDOMCA

Zdaj pojdem proč;
spoznala sva se,
trpela sva skupaj,
nič več ne upaj,
ljubica!

Pod oknom trava vene,
čuj, preko gole veje
jesenski veter
se v okna prazna smeje.

Ko bo na trgu polno ljudi
veselih obrazov,
me bodo obesili;

tedaj
od okna mi daj
še en smehljaj.

OPOLNOČI

Od lepe ljubice
čez temne ulice
je pot opolnoči;

čez temne ulice
luč z okna ljubice
več ne gori;

tam s sivih tal
zavržen cvet
v samoti zadehti.

SO BELE POTI

Preko znane poti
pa sneg leži,
preko znane poti
pa senca beži.

Se senca ujela
je v moje srce
in pesem zapela
v to čudno srečanje:

doma so bele poti,
tam trava zeleni;
je bela pot
prav sredi polj
na grob osamljeni.

POMLAD V SNEGU

Cvet je padel,
sneg zapadel;
zemlja je brez ran.

Sam bom padel —
sneg zapadel
grob teman.

Grob samotni
sredi polja
slišal vetra bo šepet

in nad mano
trepetal bo
ptic pomladnih let.

PISMA IVANA PRIJATELJA S ŠTUDIJSKEGA POTOVANJA 1903 - 1904

PRIOBČUJE R. NAHTIGAL

(6) Dragi moj Rajko!

Danes mi pošlje sekretar našega dekanata naslednje pismice: »Das Ministerium f. K. und U. hat Ihrem Ansuchen um Bewilligung einer Subvention mangels für das laufende Jahr zur Verfügung stehender Mittel keine Folge gegeben, Ihnen jedoch für das Jahr 1904 eine weitere Subvention von 1200 Kronen bewilligt.«

In jaz sem seveda prisiljen pobrati šila in kopita in popustiti vzljubljeno delo kar tako, kakor je...

Čez dobrih 14 dni se vidimo. —

Ne pravi drugim ko našim, blamaža je samo moja. —

Pozdrav Pekmezu in Tebi Tvoj

St. Ptbrg, 27. VI./10. VII. 1903.

Prijatelj.

Mene je stvar tako razkačila, da sem napisal o tem pismo V. Jagiću, ki je bil tedaj že na počitnicah v Opatiji. Tudi njega je stvar zadela. Odgovoril mi je:

Dragi gospodine doktore!

Opatija, 24. jula 1903.

I mene je riješenje ministarsko iznenadilo, o kojom sam doznal istom preko g. Prijatelja. Ja sam odmah pisao u Beč minist. savjetniku Kelle — a taj mi je odgovorio evo što: »erlaube mir mitzuteilen, dass ich dem Dr. Prijatelj seinerzeit, als er die ersten 1200 K pro 1903 bekam, ausdrücklich gesagt habe, dass es kaum möglich sein werde, ihm pro 1903 noch einen weiteren Betrag anzuweisen, dass ihm aber wohl ein solcher pro 1904 werde in Aussicht gestellt werden können... Die Bewilligung irgend eines Betrages pro 1903 ist schlechterdings unmöglich, da der Credit für Heranbildung von Lehrkräften total erschöpft ist.«

Meni nije g. Prijatelj stvar ovako prikazao, zato nisam ni mislio, da je kakova opasnost, već sam računao, da se to samo po sebi razumije, da će dobiti bar 1200 i za drugu polovicu. Da sam mogao slutiti to, što mi javlja g. Kelle, bio bih odmah, kad sam se vratio u maju kući (* iz Petrograda, prim. str. 307), išao u ministarstvo, da doznam, na čemu je stvar te bih bio bar za vremena javio g. Prijatelju, neka se vrati kući prije, no što je potrošio zadnji novac.

Razumije se, da je to vrlo neekonomski, da se mora Prijatelj vraćati kući i na godinu opet putovati onamo. Tako je oko 200 kruna bađava bačeno! Ali kada se kod nas u ministarstvu postupalo pametno?

A što se Vi tužite, da su možda spram nas manje voljni trošiti, nego li da se radi n. pr. o germanistici — to može biti i istina.³⁶ Ali ako

³⁶ Sedanji berlinski profesor za zgodovino vzhodne Evrope, Hans Übersberger, ki je bil v mojem času v Rusiji, je na pr. prejemal nad trikrat toliko kakor jaz, ki sem imel spočetka le mesečnih ca. 60 rub.

je tako, sami smo si krivi, i ja se tomu nimalo ne čudim. S nama se onako postupa, kako zaslužujemo s jednim plusom stare nesimpatije svih naroda, što okružuju slovenski svijet. Tko nas voli, tko nas poštuje? A poštujuemo li sami sebe?

Da moja riječ u ministarstvu ne vrijedi toliko, koliko bi se možda željelo — i tomu nije nitko drugi kriv, nego mi sami. Ministarstvo gleda na gotove čine. Ono zna, da se u Austriji protiv mene samo grdi i psuje i demonstrira, počamši od docenata pak sve do djaka.³⁷ Za što dakle da se uzima obzir na čovjeka, koji nije nikomu kod kuće ugodan?

Na svu sreću nije Beč i austrijansko slovenstvo još sav svijet, i na još veću sreću neće taj nepravedni odnos spram mene više dugo trajati.

Želim Vam u dialektologiji (* to je bilo neko delo za petrograjsko akademijo) svaki uspjeh.

Ako vidite g. Prijatelja, koji će zacijelo doći u Ljubljano, kažite mu, da sam mu pisao u Petrograd i da sam pisao bio u Beč, ali za ovu godinu — O, ali za godinu 1904 dobit će 1200 sigurno. Tada ćemo gledati, da se još nešto učini zanj

Vaš

V. Jagić

V izjavi ministrskega uradnika se čudno sliši, da je bil Prijatelj opozorjen, ko je prejel dovoljeni mu prvi obrok. Prijatelj je bil tedaj že tako zrel in v življenjskih zadevah hladno preračunljiv, da bi bil, če že ni hotel vrniti dovoljenega mu denarja, takoj storil potrebne korake in si predvsem izprosil Jagićevo pomoč, da bi si bil zagotovil nemoteni študij v tako daljni Rusiji. V življenjepisu (curriculum vitae), ki ga je poslal l. 1919 vseučiliški komisiji, pravi: »Dunajsko ministrstvo mi že dovoljene podpore sredi leta ni izplačalo.«

Koncem julija je bil Prijatelj že zopet na Dunaju, odkoder mi je v Pekmezijevi družbi dne 31. poslal pozdrav (7) na moje počitniško mesto. Nato je odpotoval domov, pa je slučaj hotel, da se nisva mogla osebno sestati. Dne 10. novembra pa sem prejel na Dunaj, kjer sem bil v službi, (poučeval sem ruski jezik na javnem državnem zavodu za orientalne jezike in na eksportni akademiji), dopisnico iz Ribnice, ki ima vezo z njegovim študijskim potovanjem:

(8) Dragi Rajko! Ne misli, da Ti zato odgovarjam na dopisnici, ker si mi tudi Ti na enakem lističu pisal. Vzrok leži v tem, da Ti v resnici nimam poročati nikakih veselih vesti o sebi. Žalostnih Ti pa nečem. Pa bi Ti jih, ko bi jih Ti mogel porabiti по крайней мѣрѣ для лучшаго шщева-ренія (* ruski šaljivo »vsaj za boljšo prebavo«). Деревенская скука, братец, и больше ничего. И та ровно нивкуда не годится. (* Vaški dolgčas, bratec, in nič drugega. In ta ni prav za nikamor.) Jaz bi jo bil že davno poslal

³⁷ Tu je mislil pač na spor s prof. Murkom in na demonstracije hrvatskih dijakov pred njegovim dunajskim stanovanjem zaradi njegovega govora v delegacijah o rabi izraza »bosenski jezik«, o čemer gl. sedaj V. Jagić, Spomeni mojega života II 243 sl.

k čortu (* vragu) in poiskal Tebe in Pekmeza, pa: »daj k' naj« (ribniška prislovica!) — A propo! Hvala Ti, da si položil pri J. (* Jagiču) zame besedo. Kar se tiče prošnje moje za l. 1904, ne vem, si mu povedal ali ne, da imam za prvo polovico 1904 600 gl. že dovoljenih, za drugo polovico pa bom prosil iz Rusije. И такъ придется И. В.-внучу (* Ignatiju Vikentjeviču, t. j. Jagiču) хлопотать не раньше апрѣля или мая. (* Torej bo treba l. V. posredovati še le aprila ali maja). Dozdaj nisem drugega storil, kakor prečital nekaj ruskih romanov z beležnico v roki, (* prečrtano »uredil«) en zvezek Kersnika pripravil za natisk³⁸ in sedaj pišem majhen člančič o Žmitku, s katerim sva se v Ljubljani sešla, ko je bil razstavil svoje umo- in rokotvore.³⁹ Levec⁴⁰ mi piše iz Freiburga o ondodni klerikalni atmosferi in malomestnem traču, o kosilu in večerji, o grofu Gleispachu (* kolegu) in črni kavi pri njem. Predaval še ni do 4 novembra. Ti pa vem, da pridno profesoruješ in boš še lepše profesoroval in s Teboj on,⁴¹ ki je tretji v naši zvezi od vekomaj do vekomaj Amen = pozdrav!

Ribnica 10/11 1903.

Tvoj

Ivan

V začetku l. 1904 se je Prijatelj ponovno odpravil v Rusijo, in sicer v Moskvo. Dne 23. januarja je poslal od tam razglednico s sliko narodopisno zanimivega trga za prodajanje deželnih pridelkov, ptic in dr., Trubnaja ploščad'.⁴²

(9) Dragi! Potovanje imel prekrasno. Stanujem v Angliji (* dobre »meblirovannyje komnaty«, chambres garnies na eni iz glavnih ulic, Tverskaja). Drago! Jutri se preselim na Prečistenski bulj. (* buljar, prvi zahodni z začetkom ob Moskvi reki), menda 29, hiša nekakšnega Пещанскаго (adres drugič). Vikt. Karl.⁴³ še ni prišel s počitnic. Pri Koršu je neka devica (?) rekla, da mož sprejema samo ob nedeljah.⁴⁴ Zdaj pa ne grem k njemu tako kmalu. Ogleovati si bom pričel Moskvo, ki mi brezprimerno bolj dopade kot Piter (* ljudski naziv za Peter-

³⁸ 2. snopič III. zvezka, ki je izšel 1904.

³⁹ Mišljeni so pač Žmitkovi originalni okviri k slikam; članek »Moderna manira in Žmitkov Poc« je izšel v Ljubljanskem Zvonu 1904, str. 18; na sliko z beračem Pocem sem Prijatelja že preje opozoril, ko sem o počitnicah preživel dva tedna v Kropi pri Žmitku, s katerim sva se bila našla spomladi 1902 v Petrogradu, in bil priča njegovega slikanja.

⁴⁰ Sin Vladimir, ki je bil tedaj postal izredni profesor na juridični fakulteti univerze v Freiburgu v Švici.

⁴¹ Pekmezi je bil tedaj imenovan za učitelja albanskega jezika na zavodu za orientalne jezike.

⁴² Ime morda od nekdanjega razglašanja.

⁴³ Viktor Karlovič Poržezinski, po rodu Poljak, učenec in naslednik Fortunatova na moskovski univerzi, ki je leto prej postal izredni profesor in stalno stanoval v »Angliji«, 1870—1929; rojen v Tambovski guberniji, je bil, kakor mi je pravil, na gimnaziji učenec Slovenca-profesorja, menda D. Hostnika.

⁴⁴ Korš je bil kot akademik skoro vedno na potu med Moskvo in Petrogradom; toda prim. o tem še doli v 11. pismu, str. 424.

burg)⁴⁵ in na izložbe bom hodil, ki so pravkar otvorjene. Za stanovanje s hrano bom plačal 50 r. Drago, kaj ne? Ali je poštena in inteligentna družina, pa na Prečistenskem!! Oba pozdravlja Tvoj Prijatelj!

Dne 2. februarja sta mi poslala s Poržezinskim razglednico s sliko severnovzhodno ležečega Petrovskega parka in dvorca (10). Prijatelj je sporočil tudi obljubljeni naslov: Prečistenski bul'var, dom Peščanskega (v Moskvi so se hiše imenovala in iskale po imenih posestnikov), kvart. 7. Dne 17. februarja pa je napisal obširnejše pismo:

(11) Dragi Rajko! Dolgo, predolgo že čakam, da bi se mi nabralo kaj zanimivosti, ki bi mi dale povod napisati Tebi, прекрасному знатоку Москвы (*izvrstnemu poznavalcu Moskve),⁴⁶ pismo, ki bi ga bilo vredno čitati. Pa ni nič. A sedaj ti vkljub temu moram pisati prosto zato, da s Teboj malce pokramljam.

Bojni ples, ki se razigrava na Daljnem,⁴⁷ bi za nas, delavce uma ne bil zanimiv, ako bi ga tako bridko ne čutili po svojih interesih. Nastal je zaradi trgov, a čuti ga peterburška akademija znanosti⁴⁸ tako, kakor poslednje literarno društvo v provincijalnem mestu in duh velikega ruskega publicista N. K. Mihajlovskega, ki je skoro neopazno sešel s »slavnega posta« (*rusko po fran. poste) ruske žurnalistike na oni svet. Kdo sliši sedaj poslednji izdih človeka, ko grme topovi, in naj je bil to tudi eden največjih mož! Taka dejstva in pa naprimer to, da pod Arturjem streljajo ravnokar našo enciklopedijo v globino Tihega oceana, odkoder bo bogvekdaj prišla na dan,⁴⁹ se mi zdi važneje nego ta ruski interes za vojno. Pri vas je on drugačen, se javlja v manifestacijah, ki same po sebi seveda tudi niso nič, a vendar razvnemajo duha in ga dvigajo iz letargije. A ruska javnost molči, zato ker je to ogromno, nevzbujeno telo nima. Rusko zanimanje je prosta radovednost posameznikov. Jedinca organična celota, to je kmet, zraven tega še trepeče kakor pred bičem onih višjih moči, ki gospodarijo nad njegovo osodo v podobi dveh despotov: na tronu in v nebesih.

Literaturo je pogoltnila telegrama. Mladi pisatelji tožijo, da jih nihče ne čita, ali po varijaciji prof. Poržezinskega: da jih nihče ne kupuje. A propos Poržezinski: jaz nisem vedel, da on tako ruski čuti! . . . Morebiti se izkazuje s tem hvaležnega ruskemu duhu, ki mu je ohranil njegovo poljsko ostroumnost zdravo in prosto vseh poljskih »marzenij« (*sanj). Žal mi je, da me ne veže s tem jako sposobnim človekom nič drugega kakor Tvoja neprisotna oseba. Morebiti bi šlo, ako bi imel jaz kaj smisla o muziki. On ljubi opero. A vedno o splošnostih govoriti, je težko, posebno menda za one, ki so vajeni krepke hrane specialitike.

⁴⁵ Škoda, da ni Prijatelj sploh najprej posetil Moskvo.

⁴⁶ Bil sem tam od l. 1901 skoro do pomladi 1902.

⁴⁷ Mesto nad Port Arturjem na Kvangtungskem polotoku, kjer se je vršila tedaj rusko-japonska vojna.

⁴⁸ Zaradi japonske vojne se je na pr. opustila namera akademije, izdati spise p. Stanislava Škrabca, pri kateri stvari sem posredoval.

⁴⁹ Prva knjiga je izšla šele l. 1908.

Zato ga ne nadlegujem preveč, dasi me vabi. — On mi je naprimer med drugim fino karakteriziral Korša in mi to, kar sem o svojem »starem prijatelju« (* gl. str. 306) že v Peterburgu čutil v prsih, preselil v opredeljene prostore glave: Korš je hladen ostroumnež. Vendar mi je žal, da skoraj ne morem do njega. Njegova žena je zastražila hišo, da razen nedelje ne prodreš vanjo. Ob nedeljah pa sprejema i Sokolov⁵⁰ i Veselovskij⁵¹ in bogzna kdo še. Vrhutega so ob nedeljah dovolj zanimive seje Общ. люб. рус. слов. (* Obščestva ljubitelej ruskoj slovesnosti). Enkrat sem bil tudi na seji »arheol. društva« ali komisije (* »slavjanskaja kommissija« se je imenoval odsek), kjer sem se seznanil s Tvojimi znanci in prijatelji,⁵² izmed katerih je Durnovo⁵³ tihoumen, a Grigorjev⁵⁴ na glas. Toda vsi so žalibog samo Tvoji, moji le za silo. (Pri tem seveda značaje in vljudnost, ki je v Rusih velika, odštevam). Vsak dan bolj spoznavam, da si pri različnih interesih iz Tvojih moj samo — Ti. Mnogo se trudi zame Sokolov.⁵⁵ Danes je bil pri meni. Hotel me je enkrat peljati na čajno sredo k Andrejevu. A k nesreči je Andrejev bolan in njegove »srede« so izostale. Premišljevala sta z Andrejevim, ali bi se dalo literarno čajepitje prirediti pri kakem drugem tovarišu. Da bi bil Šaljapin tu, bi se zgodilo to pri njem, ki je kot operni pevec najpremožnejši. Pa on poje sedaj v Milanu v »Scali«. Dela stoji torej precej slabo. Sedaj je tu Veresajev⁵⁶ iz Tule, s katerim je Sokolov znan. Ako se seznanim ž njim, bom skušal priti k njemu v Tulo in potem seveda k Tolstemu, ki je sedaj v Jasni Poljani (* na posestvu v tuljski guberniji). — Doslej sem se še najbolje počutil pri Veselovskem. V njegovem salonu tako dobro denejo široki horizonti sodobnosti. In poleg tega je to eleganten človek, nekako tak kakor si

⁵⁰ Matvej Ivanovič, profesor ruske literature na moskovski univerzi, naslednik N. S. Tihonravova, dober strokovnjak posebno za staro dobo, predsednik slavističnega odseka Imperatorskega moskovskega arheološkega društva, 1854—1906.

⁵¹ Aleksěj Nikolajevič, profesor novejšje zahodnoevropske književnosti, 1843—1918, brat znamenitega petrograjskega akademika Aleksandra, enega največjih zastopnikov primerjalne književnosti sploh, 1838—1906, s katerim Prijatelj po čudnem naključju ni prišel v stik. V pismih ne omenja tudi Pavla Nikitiča Sakulina (1868—1930), tedaj morda najbolj sodobnega moskovskega literarnega zgodovinarja, med dr. pisca knjige »Die russische Literatur« v O. Walzel-a »Handbuch der Literaturwissenschaft« (1927).

⁵² Tam sem 1901 predaval in v publikaciji odseka Drevnosti, trudy slavjanskoj kommissiji III 1902 objavil razpravo o sledovih starocerkvenoslovanskega parimejnika, t. j. izbranih beril iz starega zakona v hrvatsko-glagolskem pismenstvu.

⁵³ Nikolaj Nikolajevič, ruski jezikoslovec, vrstnik.

⁵⁴ Aleksander Dmitrijevič, strokovnjak v starejšem pismenstvu in zbiratelj ruskih epičnih pesem bilin, vrstnik.

⁵⁵ Nikolaj Nikolajevič, primerjalni in ruski jezikoslovec, učenec Fortunatova in Poržezinskega, dober prijatelj pisatelja Leonida Nik. Andrejeva, 1875—1923. Pri njem sem prebil poletje 1902 v Trubčevsku v Orlovski guberniji.

⁵⁶ Vikentij Vikentjevič Smidóvič, pisatelj.

jaz mislim novodobnega profesorja: zunanost in notranost v harmoniji. Morebiti pri tem notranja solidnost troho trpi, a človek ni samo kolesce mašinerije, ampak podoba božja in kot tak tudi sam nekaj. — Z odprtimi rokami me je sprejel Brandt.⁵⁷ Jaz si radi tega seveda nič ne domišljam, ker sedaj tudi jaz vem, zakaj sta se vselej pri njegovem imenu smehljala Ti in Jagić. Mož je tak kakor bo čez 20 let Iljinski.⁵⁸ Bil sem pri njem tri ure, pa nisva mogla izgaziti iz vprašanja nove ruske ortografije.⁵⁹ In ko sem odšel, še nisva bila na trdnem. Jaz sem se še na potu proti domu klonil k tlom, ne vem pod vtiskom »učenega« razgovora ali pod težo njegovih сочинений (* spisov),⁶⁰ ki sem jih pa z večjo potrpežljivostjo nesel, kakor bom plačeval vozino od njih.

Bavim se sedaj z Moskvo, Turgenjevimi in Tolstimi, ki sta v resnici genija zdrave Moskvijske, kakor je Dostojevskij genij bolnega St. Peterburga. Moskva mi brezprimerno bolj ugaja nego severna stolica. In rad bi ostal tu, — da bi bili novci. A ker gre delo tukaj počasneje od rok (vsled ogledovanja neznanega in simpatičnega mesta in pa zato, ker mi niti univerzitetna niti rumjancovomuzejska (* velika javna biblioteka muzeja kneza Rumjancova) knjižnica nista v stanu nadomestiti u d o b n o s t dela v peterburški akad. biblioteki, denar pa brzo izpod palcev (* glagola ni), bom moral skoro potegniti v Piter (morebiti 10. našega marca), kjer bom delal lahko per Dampf. Da bi vedel, dobim li od ministrstva naknadno podporo, bi ostal vsaj čez veliko noč tu. Premisli, dragi Rajko, kako se mora človek stiskati, ki je od lani ostrašen in kateremu tudi letos piše Jagić, na katerega sem se zanašal, da stori vsaj letos odločne korake, kakor sledi: »Kod mene je u kući bolest, ospice, zato izbjegavam posjete. Ne umijem ništa reći, kako Vaša stvar stoji. Sada i kod nas vole brisati nego li dodavati!

Jaz nimam žive duše razen Tebe, Rajko! Daj stopi k sekretarju naše fakultete in mu reci, naj se po slugi informira, kje je moja prošnja. Ako je šla v namestništvo, imam vsaj nekaj upanja, ako ne, potem moram skrčiti svoj plan in želodec in znanoljubje, potrkat i kje na manihejska vrata in se omejiti v Moskvi in Peterburgu in Varšavi samo na glavno. A dobro bi bilo, da o vsem izvem o pravem času. Za vsak korak Ti bom hvaležen.

Pozdrav Pekmezu in Tebi najprisrčnejše pozdrave
Tvoj

Prijatelj.

V Moskvi 17/II 04 (* menda po st. st.)

Dne 18. marca pa mi že javlja na razglednici s sliko starega »mužičká« (kmetiča) Evgenija Sokolova in znano pesmijo I. S. Nikitina »Lysyj, s běloj borodóju, Děduška sidít... Gdě ty čěrpal étu silu, Bědnyj mužičók?«:

(Se nadaljuje.)

⁵⁷ Roman Fjodorovič, moskovski slavist, 1853—1920.

⁵⁸ Grigorij Andrejevič, slovanski jezikoslovec, vrstnik, umrl menda 1937.

⁵⁹ Brandt se je posebno potegoval za rusko pravopisno reformo.

⁶⁰ Brandt je bil posebno radodaren z njimi.

SVETI ZAKON

IVAN POTRČ

Štefan, Rozi je slabo — na smrt: po gospoda, po zdravnika bi se peljal!»

Znova nič. Samo z žleba je pljuskala voda. Obrisala si je oči — jok jo je docela oslepel — in iskala skozi drevje na cesto. Ali voza ni več našla; odpeljal se je. Prisluhnila je — pa je bila razsvetljena krčma preveč glasna in narobe, da bi kaj slišala. Zagnala se je po cesti — komaj nekaj korakov. Pri Mimini koči se je že morala oprijeti slive za cesto — tako se je spehala.

»Štefan! Roza umira!« Videla je sestrano. »Kako se iz te sirote trga življenje — otroke ima; saj ne more tega gledati!« Po cesti je nekdo stekel mimo: Hanika se je cmihala za Zalo. »Štefan! Roza umira!« je še zaklicala, pa je bila tako brez glasu, da je komaj sebe slišala.

Na dvorišču pred krčmo se je Ploj zadiral nad hlapcem; napregala sta kobilo v koleselj. »Strašen človek!« jo je spreletelo; »kakor da bi bil hlapček kriv, ker je tako napravil z Rozo.« Potegnila se je za vodnjakom. »Vino ji bo pomagalo,« je pomislila; »malo kuhanega vina, da bo prišla k moči. Tako je slaba, sirota!« Zadnjega se je oklenila s skrbnostjo, tako veliko, da so se ji osušila zajokana lica.

Za materjo bi bil Štefan zavil h krčmi, da ni kobila potegnila voza že mimo lipe. Moral bi obračati, pa se mu ni dalo — ob potoku je bila cesta malo preozka. Pognal je še, in obstal za živo mejo. Misli se mu nikakor niso hotele odtrgati od krčmarice, čeprav ni in ni mogel verjeti, da bi bilo tako na koncu ž njo, kakor je ona kričala. Otročad! Poslonil se je na naslonjalo in se zagledal skozi redko listje po skoraj golem drevju v svetlobo, ki se je sipala iz krčme. Prav na rahlo se ga je loteval dremež, svinčene veke so se sprijemale.

Iz svetlobe pred krčmo so prilezli moški. Pijanci! »Ali ni očeta med njimi!« ga je spreletelo za hip. Oprijemali so se verande; kazalo je, da so bili precej okajeni. Z na pol glasnimi in na pol požrtimi besedami so prešli dvorišče in pod drevjem močili po peščenih tleh.

Ta glas je fant prepoznal: »Pravijo, da se je pijancu in hudemu biku dobro ogniti, jaz pa pravim — Lenártovi babi. Haha!« Bil je stari Lovrec.

Fanta je pogrelo. Kaj če ni naletela na očeta? Skoro ne more verjeti — saj bi z gotovostjo ujel kako vpitje.

Dedci onstran grmovja so se režali; še nekaj zakonskih, umazanih opazk o njihovih babah — in odzibali so se. Pa ne da bi jim mati kako rekla, se je zbal?

Stari Lovrec je prestrgal cesto in se zagugal nad lesu, pa jo je srečno prestopil. Preklinjaše Ploja in penzioniste, ki so pritiskali na njegovo »fliko«, je obšel bajto in zaropotal po zadnjih dverih. »Bedak stari, zdaj se jezi na Ploja,« ga je sodil fant, »a misli, da mu bo Ploj za zahvalo zalival goltanec?« Je že res, da ga on ne bi odril kakor Ploj — Ploj je imel na vesti tudi Lenártovega Lojza, fantovega strica — ali

kaj bo nergal, ko je sam zapil svoje zidarjenje pri občini v mestu, trap stari, in izgubil penzijo!

Kočarija je dremala pod cesto; Lovrečevo treskanje in preklinjanje je ni vzdramilo. Potlej se je prikazal na prednji strani, prav pod Štefanom. Butnil je v prikletna vrata in preklel svoja dekleta: »A imate koga notri, da ne odprete?« Grozil je s pestjo in sédel.

Te Lovrečeve besede so fanta vsega predramile. Pridržal je sapa in nategnil vajeti, da ga ne bi izdalo kobilje kópanje. Odtod bo videl kakor na dlani njo, ki bo prižgala luč in vstala razpravljena s postelje. Hvala bogu, da so bila okna njihovih težakov brez zaves! V trenutku jih je pretehtal, te Lovrečke. Julčka ima otroka; včasih, ko je bil še otrok, je delala pri njih; mati ji je bila botra. Lani se je oglasila pri Lenártovki — zapustila je tisto službo v Srbiji, ker je predaleč od otroka. Pozimi je Julčka znova odšla. »Kako le živijo te Julčke' — mislil je na kočarska dekleta — ,po svetu? Redka je, ki ne prinese otroka', mu je greblo po glavi. Tila še štirinajst dni ni vzdržala v službi. Zajc je trosil pri Lenártovih te reči — kako je bilo, je izvedel od Lovreca, ki se mu je prišel tožit — ter prezal dobri dve uri o pokvarjenosti današnjih deklet: »Same se obešajo na moške — in ga ne mara, če ji ne seže že prvi večer pod krilo. To Tilo je našla gospa z nekim postárnim dedom, neko sivino. Pfej! Kajpak je Zajc precej cikal na Lenártovkina dekleta; za kar je bila Liza prekletó občutljiva. Do hudega se je sporekla ž njim, ki ,naj molči, ko nima otrok! Lojzo pa je našla Kejačka pri belem dnevu na Lovrečevem hramu ž njenim Tjošem, oba pijana . . . V kočki je zaropotalo, ona notri je zadela v stol, in Lovrec je s kletvijo vstal.

Ko so se odpahnila vrata, je Štefanov pogled obvisel na sivkasti spodnjici, ki se je pokazala iz zakajenega prikleta.

»Lojza!«

Sklenila si je razpotegnjeno bluzo na prsiah — malo se je prestrašila; saj je bila napol oblečena — in prisluhnila.

»Lojza!« jo je še tiše poklical; ali tako kilavo, da se ga je začela lotevati bojazen, da mu ne bi deklina káke rekla — v prepiru je bila taka, da bi ga bilo večno sram pred njo, navadno kočarko.

Pognala se je do žive meje in obstala.

»O Štef!« se je začudila.

Je s kom zmenjena, da je kar planila? Vedel je, da hodi Ciglarjev zidar k njej. Pogledal je po cesti, kolikor se je dalo videti v temi; nekaj zaradi zidarja, da ga ne bi dobil ž njo, nekaj zaradi ljudi, da ne bi raznesli, da so ga našli, Lenártovega Štefa, z Lovrečevo deklino. Nekaj drugega je bilo, ko se je ob košnji metal ž njo po krmi; to so vsi videli, in ona je težačila pri njih. Čutil je, da si kake kmečke, na primer Minihoove bogatice, ne bi upal tako nagovoriti — s tem nasmihanjem, ki je sproti razgaljalo njegovo negodno devetnajstletno frkavost. Ves čas se je zatekal v misel, da je Lojza njihova težakinja, da mu torej ne more navsezadnje kdo ve kaj zameriti — čeprav ga je prav tole zavijanje peklilo; bilo je nekam blatno.

»Ti!« je stisnil iz se in se ji nasmehnil — uh, tako kilavo! — potle mu je pa le prišlo na pamet, da jo je vprašal: »A je oni, Rozi, res tako, za smrt?«

»Rozi?« Izrinila se je iz grmovja in se prislonila ob voz; popravljala si je bluzo in se mu smehljala. »Eh«, se je napravila vsakdanjo in povedala, kolikor se je le dalo brezbrizno: »Baba se je napila — jaz bi se tudi, če bi bila krčmarjeva — pa misli, da jo bo vrag! — Ali — jaz sem tudi prava: kaka sem se privlekla pred te?!« se je vprašala šele zdaj, kar je fanta pogrelo. »Z razparano spodnjico«, se je znova nasmehnila in pogledala po sebi. »Dobro, da smo ponoči!«

»Si bila tam?« je vprašal in pokazal na Ploja.

»Ah«, je odkimala; »pri Hutterju smo končali s kopjo.«

»Vam je dal dosti pijače?« je tipal.

»Precej. Saj sem šele prišla; toliko, da sem zadremala, ko me zbudi — naj ga vrag, deda, vse bo zapil! Pa ta prekleti Hutter! Dva tedna sem mu rila po gorici, koliko vina mu je ostalo še od lani, nazadnje pa z berso napoji kopače, da sem čisto matasta. Ti gotovo voziš žganjico z vrha. Madona, da mi diši!« Pobrskala je po slami v košu in ga potresla za roko. »A?«

Lenarti so se vedno bahali s svojo pijačo. »Nagni še!«

»Si brez glave?« se mu je režala in se oprijela z drugo roko voza, da se ne bi vznak prevrnila, ko je nagibala slatinko. Za razpotegnjeno bluzo so se pokazale blede prsi — malce povešene. Ženska še ni bila stara devica.

Po fantu je zavrelo.

S steklenko v roki je pijano zrla po njem. »Pijana sem; ne zameri, Štef! Zlata duša, ki voziš žganjico!«

»Zameril? Kje?«

Ko je stopila na kolo in se prevesila čez garce, da bi potisnila slatinko v cekar, je Štef skočil v koš in jo potegnil k sebi. Ni si mislil, da je tako lahka: »O ti, kaj bi rad?«

Če je prej upal, da jo bo kot Lenart laže dobil, sta ga zdaj tako priznanje in njena preočita voljnost odbijali.

Ali onstran Grajene je hodil Lenart; in iskal je, kje bi preskočil vodo. Namerjal se je k Ploju; saj je še svetil.

»Oče!« je vzkliknil. Najrajši bi planil k njej, ki ga je čakala v košu. »Tod pride!« Se ne bo zmezila?

»Čuješ, zapelji v hosto!«

»Saj bi«, je mencal, »ali oni tam ne sme k Ploju. Če se z materjo dobita, se bosta do mrtvega stepla.« Sledil je Lenartu, iznenada pa ji rekel — lahko tudi, da zlagal: »Veš kaj? Zapeljal ga bom spat, ti me boš počakala. Saj me boš.« Prosil jo je že, da bi mu verjela.

»Na hram pridi!« Nasmehnila se je.

Samo kako vsakdanje je to rekla! Obljubil je. Da bi se že dvignila!

Sédla je in segla po slatinko. Fant se je presedal kakor na iglah — stari je preskočil vodo; oprijemal se je grmovja in lezel iz jarka.

Močno je potegnila; obrisala se je in mu pokazala slatinko: »Si jo lahko odnesem?«

Nasmehnil se ji je, pa je sprevidel, da misli zares. Ne, tega ji ne more dati!

»Neseš mamici?«

Dobro, da je bila tema; saj je do ušes zardel. Doma ji bo odtočil, se je izmotal.

Na cesti je zašepetala: »Na krmi!« in pomežiknila. Hotela ga je požgečkati, pa se je nagonsko odmaknil — vsa se mu je zapahnila.

Ni gledal za njo, kako se je narejeno ravna — precej ga je nesla! — izgubljala v drevju; namotal je vajeti na ročico in se pognal z voza.

»Ata!«

Lenárt je napravil še nekaj korakov proti Ploju; iznenada se je ustavil.

»Poglej ga, capina!« S tem otrokom sta že trčila danes, če se ne moti. »Kje imaš mamo? Pri Ploju? Haha...« Majal se je in se mu režal.

Na norčevanje je fant odgovoril samo s kratkim: »Ah!« A jezilo ga je že to večno pitje!

Lenárt se je zresnil. »Greva pónjo!«

Fant ga je zadržal. »Imate sploh voljo, da se pobotate z materjo?«

Ko je Lenárt sprevidel, da ne bo mogel preko fanta, je pomislil. Danes je že imel to voljo, pa jo je zapravil — zakaj je ne bi še enkrat imel?

»Naj bo po tvojem!« se je udal. »Če je že tako, pa naj bo!« Ko je sedel na vozu, še dokaj trdno — Štefan je gnal kobilu v galop proti mlinu — se je prebudilo v njem nekaj Lenárta, da je povedal s sva-rečim glasom: »Ali, še bo po mojem! Zapomni si, Štefan!«

Za jezom sta srečala tovarniške delavke. Dekleta so se v parih peljala pod rokami in pela. Ognila so se vozu, prenehala s petjem in ena — bila je Tila, Lojzina sestra — je pozdravila. Potegnil si je klobuk na oči in zamrmral nekaj za 'dober večer'. Te bi ga našle njega, Lenártovega sina, z Lojzo! Kar zmrazilo ga je.

Zdaj so dekleta prešla v vižo prejšnje pesmi. »Ptičice...« je zapela Krampergerjeva, da je dala glas.

»Ptičice pojo, rožice cveto...«

Več ni slišal; kobilu je zapeljala na most.

Doma je bil nasajen. Najprej ni noben frkavec prinesel luči, potlej je pa Matilda odšla z žganjem. Zarenčal je nad njo — kaj bi ji naj rekel? Saj ni namenil Lojzi, vendar... Tudi stari ni našel miru. Prezal je po dvorišču in hlevu, pokal po kobilu in ga nagovarjal: »Kaj je rekla mama?«

Fant se je zavlekel na ujdreč, odrinil Južeka, ki je ležal povprek po slami, in se oblečen vlegel. Spodaj je godel Lenárt:

»Štef, kaj rečeš, a bi šel pónjo? Zakaj bi ne šel, ko je pa ona tolikokrat prišla póme?«

Pa je vse kazalo, da se ne méni nikamor spraviti, niti iz hleva.

Siloma je zadrževal dremavost. Da bi se vsaj stari skidal! Ona ga čaka na krmi! Šel bo! Nikoli še ni imel ženske... Veke so se mu že

zapirale. ‚Vraga, je zastradana!‘ je pomislil. ‚Kaj pa žre? Na deri pije na prazen želodec.‘ Zadah po vinu. Ta ga je predramil. Kiselkasto tropinast duh je prihajal od Lenārta, še vedno je prezal po hlevu.

Šel bo! Rekel bo, da gre materi naproti. Ta dremavost! Ta raztegnjena njiva!

Ali ga nagovarja Lojza — na slami ležita... ali pojo dekleta... ali ni to materino ihtenje? Naproti jim gre...

Za materinim pogrebom lani ni Liza izjokala toliko solz kot nocoj. Ob cesti — z Zalo sta prišli kraj grmovja — se je oprijela deske na kraju ograje, da bi si pomagala iz jarka, pa jo je zmotila táka slabost, da se je samo prislonila ob prepereli plot ter potihno zatulila z izjokanim glasom. Postala je, se zravnala — bila je visoka ženska, tokrat pa vsa tako vase potegnjena, strta — in potegnila z raskavo dlanjo po zgubanem obrazu, ki so ji ga razjedale solze, odkar je živela na Lenārtovem. Zala jo je čakala z rokami, zavitimi v volneno ruto, in molčala. Ni se mogla iznebiti občutka, da je Lenārtova — Johanova sestra, in da Liza ni trpela Lenārtov. Težko je bilo najti besedo, ki bi utolažila to včasi tako samosvojo Hedlco, nocoj pa v solzah, ki so lile iz užaljenega občutja prevaranega življenja, ki je prešlo zagrenjeno ter bo ležalo na njej kakor mora do smrti. Naj je nosila nekdanj, ko je bil še njen Flórjan stražmojster, klobuk (na kmetiji si je znova zavezovala robce, samo do takrat židane, a ne lanene kakor si jih je nekdanj in so si jih še danes kočarske), naj je hotela vedno imeti prvo besedo pred svojo kmečko žlahto — pred Lizo se ji je jezik zavezal. Ona ni mogla nikoli tako jokati; nobenega otroka ne bo pustila za sabo. Liza jih je imela celo kopico, za Rozo so ostali trije — sirote.

»Kaj veš ti, kako je meni! Nimaš otrok!«

Ta ‚nimaš otrok‘ je bila stara pesem, s katero se je branila Liza pred pametno Zalo in njenim Flórjanom, kadar sta našla pri njenih otrokih kaj nápak. Če ne bi utripale tam v izbi za rdečkastimi zastori sveče, če se ne bi slišalo sem do ceste pritajeno ihtenje ‚preubogih Rozinih sirot‘, bi začela Zala kakor po navadi, da jih ona res nima — Bog pomagaj, saj ni sama kriva! —, da tole sploh nikako govorjenje ni, kar ji znaša, in da je ona — živa resnica je, kar si upa reči — postavila na noge mogoče še več otrok, in sicer tujih, ko... ko ona. Razšli bi se za mesece sprti.

»Eh, Liza«, je vzdihnila Zala; oči so ji obstale na tistem žalostnem migotanju sveč. »Uboga Roza! Ubogi otročki!«

»Vsega se je rešila.« Za trenutek je pogledala z zameglenim pogledom po cesti, ki se je začejala prikazovati iz jutranjega hlada, se spomnila na mlin, na Lenārta, zakopala obraz v predpasnik in krčevito, bruhajoče zaihtela:

»Govorite! Ne bo dolgo, ko se vam bom tudi jaz na večno ognila.«

Vzpela se je na cesto in odšla s takim užaljenim in nepotolažljivim jokom.

»Pojdi, pojdi! Otroke imaš! Liza?« je klicala Zala za božjo voljo za njo. Ko se je malo zavedela, je bila Liza že onstran mosta, za Zalinim

hramom. Ne bi je prehitela pred mlinom; zato je stopila med drevje — a s takim dušečim občutjem, da se je zbala, da ji bo zaprlo sapo. 'Ta ženska misli na smrt, križ božji!' Ko je Roza umirala, je visela na njej, kakor da bi hotela ž njo. Saj ne zagovarja brata — ali kaj ji je le storil tako strašnega? 'Pač ne more Lenártov', je sklenila nazadnje.

»Si ti?« se je oglasil naspol zaspani Flórjanov glas. Ona se je sesedla na stol in vzdihnila:

»Moj bog, ti moj bog, da more biti tako na svetu! Roze ni več. Bog se usmili duše!«

Slišala je, kako je pod možem zaškripala postelja, ko se je dvignil. Nekaj časa sta oba molčala. Potlej je segla po vžigalica in prižgala svetilko.

»Kaj pa Ploj? Do zdaj je lezel v dolgé; kako se bo pa poslej izkopal iz njih, ko ne bo več Zorečkinih jurjev? Na hčer je še gledala.« Jezil se je in razburjal. »Oženi se naj! Jih že ima petdeset?«

»Kako govoriš?«

»Ko je pa tako!«

Poznala ga je, da ne bo prenehal s tem gospodarjenjem, preveč suhim za njo, ki je videla umirati Rozo to noč. Preskočila je pogovor in rekla:

»Hedlca se mi zdi malo prenapeta. Jokala se je, kakor da bi ona umrla otrokom. Moj bog!«

Mož je povedal: »Hedli so vsi prenapeti! Njena babica je norela. Poglej otroke! Ludvika!«

»Ah, križ je!«

Križ je bil s tem Lizinim fantom, ki so ga vsi podpirali. Kolikokrat sta mu sama dala kavo! Vsej uvaževani žlahti je samo še v sramoto. Flórjanu se ni zdelo vredno razburjati zaradi tega zavoženega študenta; obrnil se je in rekel tako, da je Zala vedela, da ne želi več govoriti:

»Ugasni!« —

Do doma se je Liza zajedla v táko topo žalost, da ni slišala curljanja vode prek kolesa, ko jo je neslo čez most in da sprva ni niti opazila medlo razsvetljenih sprednjih hišnih oken. Roze ni več — kaj ji mar svet! Sama čuti, da jo duši. Ne, ne bo jim več dolgo delala napóte! Spominjali se je še bodo, pa bo prepozno! Predobro pozna tega Lenárta, da ve, kako bo, ko nje več ne bo! To jo je razjedalo. S kolarnice je priteknel pes in se ji začel dobrikati. V izbi je nekdo momljaj. Njegov glas! Zastala je ob oknu in pogledala skozi rože. Sedel je za mizo, pijan. Trezika mu je sezuvala čevlje.

Prestala je z jokom, ki je bil samo še zadušeno davljenje; čutila je, da se ji vse upira — ubogi otrok! — ali moči so jo že preveč popustile, da bi mogla stopiti v izbo in zdvijati nad njim kakor druge večere. S krvavimi očmi in izjokanim obrazom, a brez solze je stopila v izbo, tako medlasta, da ji je vse zaplesalo pred očmi in ni nikogar razločila, in sedla ob vratih za peč. Trezika je pustila ata s čevlji in zlezla v posteljo.

»Kam Trezika?« je dejal Lenárt in se močno nagnil naprej.

„Ali ne sedi mama pri peči?“

Potisnil je zakajeno mlinsko leščerbo daleč predse, nekaj zahrkal, se oprijel posteljne končnice in mize, se dvignil in obstal s kalnimi očmi na ženi. Hotel je k njej, vsak čas pripravljen, da se bo zakadila vanj — ali ona je sedela tam za pečjo tesno zavita v ruto, ne da bi se vsaj malo zganila in pokazala življenje na trdem iztrpljenem obrazu ali iz mrtvih brezizraznih oči; kakor berač, ki se zrine k tuji peči.

»Mama, a ti si?« je vprašal. »Da si le prišla, mama!«

Ona — kakor da ga ne sliši! Še več — ta potegnjenost vase je bila sumljiva, je pretila: „Samo zareči se, pa bom odšla, odkoder sem prišla! Ni mi zate!“ Na zadnji postelji sta se dvigala Feliks in Trezika s splašenimi pogledi; otroka sta pričakovala nevihto, ki bo planila iz tega narejenega zatišja. Lenárt je pridrsal do srede izbe, ko se še ni nič zgodilo. Stal je skoraj pred njo; ona ni kazala trohe volje zanj; otroka sta se nemirno prerivala in se krčevito oklepala odeje.

»Ah!« je vzdihnil in zamahnil z roko, ki mu je nemočna obvisela ob mlahavem telesu; čutil je, da popušča. Ali tega ne sme! V gospodarju se je predramil sklep, ki so ga na tihem kovali zadnji dnevi, ko se mu je vse posmehovalo zaradi nje; tla pod nogami so postajala trdnejša. Žena se je vrnila pod njegovo streho! »Mama!« jo je poklical, kar se je le dalo trezno. Sprevidel je, da od nje ne bo pričakal odgovora. To ga je peknilo; že zaradi otrok, ki sta plaho in napeto čakala konca. »Spat!« je ukazal bolj njima kakor njej, se pri priči obrnil, da bi pokazal voljo ter začel pijano vlačiti obleko s sebe. »Pojdimo spat!«

Potlej je ležal in jo čakal obrnjen proč od nje. Ali pijan kot je bil, ni imel dolgega potrpljenja. Začel se je obračati in potihno momljati; sprva bolj zase. Pri peči ni niti klop zaškripala. Samo komaj slišni Trezikin glas je prosil: »Mama, pojdite spat... Pojdite spat!« Ta tako na jok nagnjeni glas ga je docela vzdramil. Kaj za vruga jim pa hoče?! Pa ni mogel zakričati. Iskal je in našel luč; svetloba ga je bodla v oči. »Ne bi kdo ugasnil bleščere?« Liza je zlezla z glavo med dlani; to in Trezikine prošnje, naj vendar gre za božjo voljo spat, je bilo vse. »Mama!« jo je znova poklical, kakor bi jo hotel opozoriti, da je rekel njej zaradi bleščere. Trezika se je na hitro splazila iz postelje in upihnila luč.

Slišal je, da je bil otrok pri njej, da jo je vlačil od peči. Potlej so zaškripali njeni čevlji — otroka je nesla v posteljo — in njen glas je vzdihnil kakor pred jokom:

»Ubogi Rozini otroci! Kaj si bodo začeli brez mamice?«

Lenárt je nekaj zgodil in se prekril z odejo. S tem je hotela zbosti njega, ki je pijanec kakor Ploj, kajpak! Kaj naj bi odgovoril ženinemu glasu, ki je bil že najokan in brez slehernega odpora. Liza je sedla na posteljo; otroci so jo preprosili.

Počasi se je razpravljala. Od pijanca je smrdelo po vinu. Čez dolgo šele je legla na rob svoje postelje, da je bila čim dalje od njega, ki ji je bil zopr. Skrčila se je; utrujene oči so se ji začele siloma spoprijemati. Na postelji zraven je mož prenehal s pijanim in slinavim momljanjem. „Uboga Roza,“ jo je znova spreletelo, „kako je le mogla pre-

stajati ob tem pijancu tolika leta in mu roditi toliko otrok, sirota? Zato pa, to je naše plačilo: ródi in ródi in — crkni! Tesnilo jo je, pa je bila preprazna, da bi mogla zajokati in se olajšati.

V prvem spancu se je zdrznila in otresla; njegova roka se je je dotaknila; bila ji je zoprna, da je zaječala.

»Prekleti! Kje pri bogu je zapisano, da mora ženska vse tako prenašati?« Besede so se trgale iz nje. Pognala se je iz te postelje, ki se ji je za navek zagabila, pobrala obleko in si jo spotoma zmetala nase.

»No-no!« se je Lenárt prenevedasto začudil, da se ne bi otrokom kaj posvetilo. Prav nedolžno jo je še hotel vprašati, če je Rozi res tako slabo, pa so že zatresnili vrata za njo. Obrnil se je proti steni — prav za prav Feliks ni več tak otrok — in se prekril čez glavo. Po tem, kar se je zgodilo, je čutil, da ne bi spravil več besede iz se, pa če bi mu za vedno odšla. Zdaj že ne, ko bi sam sebe izpljunil! Saj se trezni!

Matilda in Barca, ki sta prihiteli iz gornje izbe, sta našli mater na kletnem podseku, a nista spravili besede iz nje. Matilde ni trpela. Najdalj je šklepetala v sami srajčki zraven nje. Trezika. Ko sta se oni dve prenehali hreniti nad starim v izbi, potlej pa še nad njo in odšli spat, je odcmihala še Trezika od nje in jo pustila samo. Tisti zatajeni, a ponosni gnev, s katerim je odšla iz izbe in malo prej kljubovala hčeram, se je pričel tajati pred mrzlim in gluhim dvoriščem, ki jo je obdajalo. Od kapi je kapala deževnica, da je bilo že vse smrdljivo blatno dvorišče, kamor so hodili otroci po večerih in skozi noč opravljat potrebo, in da se ji je zatikalo s tem zastanim gnojem kakor njen zakon s tem cunjastim Lenártom.

„Moj bog, ali je to življenje, ali je to kakšno življenje?“ Ali je za to živila?

Od hladu, ki je prihajal z jutrom, se je začela tresti. Zavlekla se je do hleva in zropotala z vrati. Dolgo se ni nihče oglasil. Zatišano je klicala: »Štef! Štef!« — da je ne bi oni v hramu slišali. S težavo ga je predramila; fant je nekaj časa pretegnjeno mrmral, potlej pa po vsej priliki znova zaspal. „Zadremal je“, si je mislila in sedla na prag; „boji se, da je že jutro, pa bi rad še spal, ko je zdelan.“ Ščasoma jo je postalo strah same — še pes se je odvlekel v kolarnico; v gluhi tišini pred jutrom je umirala sredi blatnega dvorišča pred njo Roza, so jokali „otročki“, sta se ji do smrti upirala pijanca — „Kristus, kako življenje imata, sta imeli s sestranjo!“ Zbala se je, da je ne bi znova zalila žalost, tako same in oslABLJENE od neprespance noči. Opore bi rada, nekoga, da bi se mu potožila.

»Štef! Štef!« ga je začela klicati; vstala je in se poslonila na vrata.

Fant je zaspano poiskal zapah, ga odrinil in zamežal v njo: »Kaj je?«

»Roza je umrla.«

Postal je, jo pogledal in zvedavo vprašal: »Plojeva?«

Vzela je stolec s trama in počenila nanj; kobila je vstala in se stresla. Štefan se je obesil na lestvo in jo poslušal, kako mu je tožila o Rozi, kakor da bi govorila o sebi.

»Sirota se je rešila... Če si me ne bomo zaslužile nebes, si jih ne bo nihče... Da sem se mogla kdaj spoznati s tem človekom? Kje je

zapisano, da ga moram do smrti prenašati — pijanca, ki mi ne dá božjega miru? O, saj se vam bom vsem ognila... še prehitro...!»

Fant je zagodel, da ni vse tako, kakor si predstavlja, zlezal po lestvi in se potegnil na slamo. Materine tožbe zaradi očeta in njen vedni jok je bil za otroka prevsakdanji, da bi ga zanimal. Ko je še ležal v izbi, ga je večkrat grozilo njeno stokanje ponoči. 'Kako, da more biti taka?' se je vprašal — ali prav nič drugačne si je ni mogel predstavljati. Obrnil se je, videl Lojzo — 'Vraga, je zastradana!' — in zadremal.

Ko se je izgovorila, ga je poklicala. Ni se ji oglasil, samo smrčanje je slišala. 'Lenárt je', si je mislila; 'zaspi, ko je človeku najhujše.' Jokala bi — ali vsi so spali ter jo pustili samo z mislijo pri vseh. Včasih je preklela 'ták zakon'.

Na oknu se je začel kazati dan. Pobožala je kravo — sama ni vedela, zakaj se ji je živinče tako zasmililo.

ZA CANKARJEVO PODOBO

IVO BRNČIĆ

»Tako politično prepričanje in tako svetovno naziranje, ki si ga je priboril človek sam, mu je nad vse dragoceno in mu ga ne more vzeti nobena sila na svetu.«
(Ivan Cankar, Kako sem postal socialist.)

VSE urednikovo pisanje dokazuje čudovito nazorno, kako prehajajo napake po docela nujnih vzročnih zvezah druga v drugo, kako rodi dvomljiv prijem z matematično gotovostjo čedalje hujše posledice, kako zapletajo izsiljene trditve človeka v zmeraj gostejšo mrežo nespornostim z dejanskimi dejstvi, iz katerih se skuša izmotati z novimi, še bolj napačnimi zaključki, kombinacijami in spekulacijami, dokler naposled vsa polomija ne zraste storilcu čez glavo in verjetno celó preko njegovih prvotnih namenov — skratka, kako se človeku v praksi neogibno in krvavo maščuje sleherna drznost zoper objektivno resnico. Tako se je Izidor Cankar najpoprej pregrešil nad posameznimi dejstvi, potlej nad Ivanom Cankarjem in navsezadnje nad lastnim delom, ki mu je nakopal neozdravljivo metodološko bolezen. Zaradi te bolezni je ostalo njegovo mučno opletanje med Cankarjevim spiritualizmom in njegovim socializmom po svojih rezultatih tako popolnoma brezplodno, da smo s temi Uvodi znova obogateli za enega tistih nerazvozlanih problemov, ki so trajna dediščina vsega našega kulturnega prizadevanja in ki že desetletja zavirajo vse naše napore, da bi se dokončno orientirali med našimi najpomembnejšimi pojavi.

Izidor Cankar je sklenil in dognal, da je bil Cankarjev »marxizem« »docela pokvarjen« (in kar je še naštel podobnih izrazov) ter je tej svoji hipotezi ostal zvest do konca. A dandanašnji, v razdalji devetnajstih, štiri in dvajsetih in tridesetih let od Cankarjevih poglobitnih socialističnih nastopov, je že mogoče pretehtati resnično ceno tega poglavja njegovega življenja in dela. Danes je problem Cankarjevega socializma tako z objektivne kakor s subjektivne plati že razložljiv.

Kakor ni bil Cankar kljub vsem urednikovim argumentom in pretiravanjem nikoli katoličan, tako je tudi gotovo, da po vseh svojih umetniških dejanjih in po svoji celotni življenjski liniji ni bil v polnem pomenu besede marksist. (Zlasti pa seveda ni bil »marxist«, kajti kako malo je urednikov rekonstruirani »marxizem« podoben dialektičnemu materializmu, je zdaj menda že jasno.) Toda naj je bil Cankar osebno karkoli, objektivno je bila njegova vloga v razvoju socializma na Slovenskem vseskozi aktivna in pozitivna. »Kakor je katoličanstvo predvsem religija, ki zahteva od svojih pristašev predvsem notranjih vezi, tako je socializem predvsem družbeno gibanje,« je zapisal že Josip Vidmar (»Vprašanje Cankarjevega nazora«, LZ 1932, str. 543). »Kot tako je v prvi vrsti akcija... Cankar se je javno priznaval k socializmu. Že to je v pokretu te vrste aktivno sodelovanje, in sicer čisto drugače kakor pri katolištvu. Mimo tega se je udeleževal življenja v socialno-demokratski stranki in je bil celo njen kandidat za državni zbor. S tem je docela izpolnil poglobitno zahtevo socializma in spričo tega je malo važno, ali je bil vernik historičnega materializma ali ne. Zgodovina socializma pozna nešteto odličnih sodrugov Cankarjeve vrste, ki pa jih nihče ne odklanja kot nepravih socialistov. In če socializem danes Cankarja šteje za svojega, ima do tega pravico, vsekakor večjo, kakor je tista, s katero ga urednik tako trdovratno prišteva h katolištvu.«

Ali socializem nima te pravice edinole zavoljo zunanjega dejstva Cankarjevega sodelovanja v delavskem gibanju in zaradi njegovega javnega političnega udejstvovanja. Zakaj kakor bi ne bilo samó nepravilno, ampak čisto preprosto bedasto, tlačiti vsega Cankarja in celotno njegovo delo v ta idejni okvir, tako je na drugi strani vendar popolnoma gotovo, da je bil Ivan Cankar ob vseh tistih prilikah, ko je v svojem literarnem poslu nastopil kot socialist in sociolog, relativno eden najboljših teoretikov, kar jih je kdaj imel socializem pri nas. Njegova zanesljiva aplikacija sociologije na kulturna in umetniška vprašanja, njegova brezhibna metoda in njegovi v bistvo stvari zadevajoči zaključki — vse to je kljub nekaterim malce ohlapnim formulacijam (ki pa jih je treba presojati v relacijah njegove dobe in takratnega stanja socialistične ideologije na Slovenskem) dokaz tako izrednega življenja, tako življenjskega odnosa do predmeta in tako uspešnega praktičnega obvladovanja ideje, da se mora človek imenovati Izidor Cankar, če ne more sprevideti teh resnic. En sam odstavek iz »Pisem Jeremijevih«, celotno predavanje »Slovensko ljudstvo in slovenska kultura«, črtica »Kako sem postal socialist«, poglavja »Bele krizanteme«, govor »Slovenska kultura, vojna in delavstvo« — vsi ti spisi pričajo poleg množice manjših sestavkov, da je bil Cankar neskončno več kakor pa le »član stranke« — kakor se ni narobe uredniku niti v enem samem primeru posrečilo dejansko dokazati, da bi se bil Cankar v svojih socialističnih tekstih bistveno pregrešil zoper historični materializem. A ravno predavanje »Očiščenje in pomlajenje«, s katerim se je Izidor Cankar poslovil od vprašanja Cankarjevega socializma, dokazuje dokaj več, kakor misli urednik, ko trdi, da je šlo

Cankarju edinole za to, »da bi v važnem trenutku narodnega življenja, ko je bila slovenska usoda na tehtnici, socialistična stranka, v kateri je sam nekoč politično sodeloval in ki so ga nanjo vezala še mnoga osebna znanja, ne stala mrka in brezdelna ob strani« (XIX. zv., str. XII). Že v XI. zvezku je urednik navedel Cankarjevo izjavo Alojzu Kraigherju, da ga je v »socialno demokracijo... poleg teoretičnega spoznanja privedlo v prvi vrsti prepričanje, da bo naša narodna prihodnost zagotovljena le tedaj, kadar bo vresničen narodnostni program soc.-dem. stranke: popolna narodna avtonomija z vzakonjenim varstvom manjšin« (str. XII). Urednik je sicer priznal, da Cankar, čigar »osnovna misel« je bila »duševna čistost in politična svoboda slovenskega naroda«, »ni mogel nikamor drugam nego v socialno demokracijo, ker je ta stranka... objubljala v boju za narodno osamosvojitvev Slovencev največ uspeha« (ibid.); ali opazka, ki jo je pristavil k zgornjim Cankarjevim besedam, da je namreč »pri tej njegovi izjavi, teoretično spoznanje' kar najmanj poudariti in je pred vsem misliti na drugi motiv«, ustvarja v celotnem okviru njegovih izvajanj vendarle vtis, kakor bi bil ta Cankarjev narodnostni interes v nekem nasprotju z ideologijo, na katero merijo besede o »teoretičnem spoznanju«. Tako je razumljivo, da urednik tudi ob tako prikladnem tekstu, kakor je »Očiščenje in pomlajenje«, ni mogel zanemariti priložnosti, da se ne bi še poslednjikrat zaletel v Cankarjev socializem. V samem razpravljanju o tem predavanju se je sicer trudil biti objektivni; ali na moč značilno je dejstvo, da je prav v končnem odstavku, celó v zadnjem stavku zadnjega svojih Uvodov zapisal: »S a m e t i č n o (podčrtal I. B.) ,očiščen', ,pomlajen' po optimizmu upanja v bližajočo se politično svobodo in kulturno varnost svojega naroda, daleč razgledan po brezmejni širjavi življenja, prost v umu od doktrinarnih ,okostenelosti'. . . , čaka Ivan Cankar, do kraja udan, s trdno vero ljube smrti« (XIX. zv., str. XV). Spričo trditve, da se je v tem času »umetnost Ivana Cankarja povzpela do najvišjega vrha, ki ga je bilo mogoče doseči njegovemu talentu« (ibid., str. XII), predstavlja to urednikovo škodoželjno in tendenčno navajanje Cankarjevih izrazov iz »Očiščenja in pomlajenja« v zvezi z besedo »etično« in s celotno stilizacijo tega stavka še poslovilno nasilje nad Cankarjem in še zadnjo krivico nad objektivno resnico. Dejansko pa je stvar taka, da je Cankar s to svojo dobrohotno kritiko slovenske socialne demokracije še zadnjič dokazal, da je bil — kadar je kot tak nastopil — eden prvih socialističnih ideologov svoje dobe na Slovenskem. Zakaj kakor je bila njegova izjava iz predavanja »Slovenska kultura, vojna in delavstvo«, da »sloni na plečih delavca-proletarca... bodočnost slovenskega naroda, naroda-proletarca«, precej več ko zgolj izpoved ali celo fraza »discipliniranega predavatelja stranke«, »dogmatično korektnega socialista«, »člana stranke«, človeka, ki bojda »hoče in poskuša biti ves socialni demokrat« (kakor se ga je tolikokrat zaman trudil označiti urednik) — tako je v dobi, ko je socialna demokracija s svojim reformizmom pokopavala življenjsko silo svojega marksizma, ki je šel kot ideologija in kot gibanje že preko nje, tudi »Očiščenje in pomlajenje« dejanje čudovito jasnovidne-

ga sociologa. »Socialna demokracija se ni nikdar povzpela do popolnoma pravnega razumevanja narodnega vprašanja, do politike, ki bi znala zvezati boj za narodno osvoboditev z bojem za socializem... Sicer se je v socialističnih vrstah tedaj porodila ta misel — njen glasnik je bil Ivan Cankar —, toda v politično strujo se ni razvila. Ivan Cankar je predvsem intuitivno dojel neobhodno potrebo, da se boj za narodno osvoboditev Slovencev spoji z bojem za socializem; v tem smislu je ustvaril celo lastno koncepcijo slovenskega zgodovinskega razvoja in je ta ideja temelj celi vrsti njegovih umetnin« (A. V.: »Slov. politični razvoj in problem sodobne politične orientacije«, *Sodobnost* 1937, str. 200)⁶. Vsega tega se urednik ni domislil; narobe: nekaj, kar je bilo v Cankarju enota, je mehanično razkrojil v navidezno

⁶ V svojih »Urednikovih dopolnitvah« v knjigi Henrika Tume »Iz mojega življenja« je D. K. objavil odlomek iz značilne Cankarjeve replike na Kristanovo kritiko »Očiščenja in pomlajenja«. Kristanov odgovor in Cankarjeva replika sta izšla v »Napreju« aprila in maja 1918. Spričo trditve Izidorja Cankarja, da so »strankarske doktrine, ki mu (Cankarju) vera vanje že tako ni bila nikoli popolnoma verna, ... razpadle v prah« (XIX. zv., str. XI), se pojavlja pikantno vprašanje, zakaj neki ta replika, ki kaže razpad Cankarjevih »strankarskih doktrin« in odnos socialističnega Cankarja do narodnostnega vprašanja v čisto drugačni luči, kakor bi želel dokazati urednik, ni bila objavljena v Zbranih spisih in celo niti omenjena ne... Ivan Cankar piše (str. 457—458, op.): »...Moj govor je bil namreč tako jasan, da ne rabi prav nikakšnega 'pojasnila', tudi tvojega ne, dragi Verus (= Kristan), nepoklicani in nepovabljeni kontrolor! — Nadolgo in naširoko mi razlagaš, kaj da je socialnodemokratska stranka storila dobrega slovenskemu delavstvu. Nato me še poučuješ o značaju stranke, o razrednem boju, o boljšem kosu kruha, o izobraževalnem delu in še o mnogih drugih stvareh, o katerih sem, dragi Verus, govoril v Trstu, jaz sam in, ne zameri, govoril boljše od Tebe! — Povedal sem za vsakogar — razen zate — dovolj razumljivo, kako visoko spoštujem in cenim organizatorično delo naših pionirjev. Nisem zatajil temelja stranke, razrednega boja (podčrtal I. B.). Nikakor nisem pozabil, da je delavstvo tista skala, na katero bomo gradili Slovenci svoj boljši dom. Ali povedal sem tudi marsikaj, o čemer ti molčiš, dragi Verus! Tisto namreč sem povedal, kar je z drugačnimi, le še bolj temperamentnimi besedami izjavil sodrug Kopač na majskem slavju v 'Mestnem domu' ljubljanskem: da bije zdaj usodna ura za ves celotni slovenski narod! Da mora zdaj biti organizirano delavstvo na slovenskem jugu pripravljeno na vse! Da je ono, prav ono poklicano, stopiti na fronto v boju za samostojno, neodvisno jugoslovansko državo. Nihče mi ne more in ne sme očitati, da sem žalil slovenski proletarij, ker sem mu bil prisodil najvišje in najčastnejše mesto v tem odločilnem boju za osvoboditev narodov izpod tujih jarmov! Nič nisem prikrival, da je stvar jugoslovanske države za nas Slovence in posebno za slovenski proletarij krušna stvar, da se v tistem hipu, ko se otresemo političnega jebobstva tujcev, odrešimo tudi gospodstva tujega kapitala. In da nam je najprej treba svobodnega lastnega doma, predno si ga moremo urediti po svojih načelih in po svoji volji. — To je bil pglavitni smisel mojega tržaškega predavanja...«

Nekaj uvodnih in zaključnih stavkov, ki jih je D. K. izpustil in ki tudi tukaj niso objavljeni, ne vsebuje ničesar bistvenega. — V svojih »Opombah« je Izidor Cankar v XIX. zv. na str. 230 zapisal, da je »Očiščenje in pomlajenje« v »Zbranih spisih« »ponatisnjeno iz 'Napreja' 27.—29. apr. 1918.«

nepomirljiva nasprotja. Kajti očitno je, da so kot vzroki Cankarjevega pristopa k delavskemu gibanju sodelovali mnogi momenti, prav tako skrb za slovensko narodno prihodnost kakor »teoretično spoznanje«. A tega »teoretičnega spoznanja« ni treba tolmačiti kot kakšen sistematičen študij dialektičnega materializma, temveč kot živo, neposredno, od vse njegove življenjske izkušnje, od vseh njegovih socialnih simpatij, ki so bile dediščina njegovega porekla, od vse njegove čustvenosti in nič manj tudi od njegovih etičnih občutij in pojmov vžgano doživetje in umsko spoznanje problema v celoti. Pri tem je docela nepomembno, v kolikšni meri se je Cankar ukvarjal s kabinetskim preučevanjem Marxove ekonomije. Važno je predvsem dejstvo, da je sprejel marksizem kot nazor o družbi in zgodovinskem dogajanju, to je: kot socializem (pri čemer je popolnoma odveč, ločiti njegov »marxizem« od njegovega »socializma«, kakor je to v praksi storil urednik). Kajti edinole z dejstvom, da je bila Cankarjeva socialistična usmerjenost postulat in rezultat njegove življenjske tendence in borbe v slovenski družbi tistih dni, njegove najintimnejše ljubezni do človeka in njegove vere vanj — edino tako si je mogoče razložiti čudež, da je ta sanjarski pesnik kljub nedvomno ne temeljitem poznavanju vseh teoretičnih osnov nazora, ki ga je izpovedoval, praktično ta nazor tako življenjsko doživel ter ga — v tem delu povsem prepuščen samemu sebi — tudi gradil.

A tisto, kar je pokopalo urednikovo prizadevanje, ni le pristransko in tendenčno ravnanje z gradivom, marveč nič manj tudi metodološka pomanjkljivost in enostranost njegove analize. S tem namreč, da je na zunaj sicer priznal Cankarjev socializem, a je dejansko zanikal ves njegov pomen za pesnikov notranji razvoj, je s psihološkega stališča zagrešil nepopravljivo napako. Teoretiki historičnega materializma so neštetokrat poudarjali, da je ta nazor hkrati tudi spoznavna metoda. Toda urednik je docela spregledal možnost, da bi mogel Cankarjev socializem delovati kot gnozeološko gibalno njegove duševnosti, da bi utegnil prispevati svoj delež k njegovi življenjski orientaciji celó s teoretično omejitvijo, da bi ostal politično pasivna sestavina njegovega doživljanja resničnosti — podobno, kakor bi študij kake povsem nevtralne naravoslovne vede moral postaviti predenj nove probleme, nove perspektive, ki bi razširile krog njegovih zaznav. Urednik ni niti zaslutil, da je socializem že s samim gradivom novega znanja moral oploditi Cankarjevo življenjsko spoznanje, kakor pomeni obogatitev za

---

Možna bi bila misel, da je urednik Cankarjevo repliko preprosto spregledal. Toda spričo dejstva, da na »Očiščenje in pomlajenje« ni reagiral edinole Kristan in ti odgovori niso bili objavljeni v eni sami številki »Napreja«, izpodbija že kvantum tega gradiva popolno verjetnost zgornje podmene. Mimo tega je vendarle čudno, kako je mogoče ponatisniti Cankarjevo predavanje iz »Napreja« z datumom 29. aprila, pa prezreti Kristanov odgovor, ki je bil objavljen eno sólo številko dalje, 30. aprila, in le v malo manj neposredni soseščini (8. maja) natisnjeno Cankarjevo repliko. Za kaj gre torej? Samó za površnost ali za kaj hujšega?

slehernega umetnika čim širša amplituda njegovih interesov, evidenca nad čim obsežnejšim življenjskim izsekom. Ker gleda na Cankarja aprioristično, to se pravi: kot cenzor, ne pa kot psiholog, ker si je že s svojo dilemo marksizem — katolištvo natovoril vse pogoje za mehanično in nepsihološko presojanje Cankarjeve osebnosti, ker je mimo tega Cankarja še razpel na intelektualistično Prokrustovo postelj svoje »stilne sistematike«, ki jo je iz likovno-umetnostnih področij preprosto prenesel v literaturo,⁷ se kajpak ni mogel vživeti v povsem svojevrstni svet Cankarjeve psihologije. Tako se je tudi moglo pripetiti, da je — praktično — odrekel državljanstvo v Cankarjevi zavesti tako širokemu, življenjsko pomembnemu psihološkemu kompleksu, kakor je bilo za Cankarja že izza mladih dni njegovo socialno doživljanje ljudi in življenja. In ker ga je njegova mehanična logika privedla v očiten spor z resnico, si je Izidor Cankar pomagal z udobnim ugotavljanjem Cankarjeve nedoslednosti, s trditvijo, da so živeli v njem med sabo nezdržljivi notranji elementi; katere med njimi pa je moral človek, za kakršnega se je izkazal urednik, označiti kot »tuje«, nekako od zunaj pritaknjene — to je kajpada popolnoma jasno.

Če pa bi se Izidor Cankar količkaj zavedel dejstva, da je človeška duševnost nedeljiva celota, enovit organizem, bi se mu tudi zasvetlikalo, da sprejema vsak človek edinole take nazore, za katere je notranje uglasen, za katere so dani že poprej vsi pogoji v njegovi celotni psihološki dispoziciji, ki so potemtakem zgolj nujna in naravna miselna lupina njegovega življenjskega občutja. Če bi urednik znal misliti psihološko, bi mu ne bilo treba Cankarjeve osebnosti razbiti na nepovezane, statične sestavine, namesto da bi bil podal njeno življenjsko, sintetično podobo. Idealizem in marksizem sta kot filozofska sistema resda principiarno nespravljava. Resnica je tudi, da Ivan Cankar nikoli ni mogel premostiti neke dvojnosti med svojimi socialističnimi nazori pa med idealističnimi prvinami svoje življenjske filozofije — če namreč gledamo te svetovnonazorske skrajnosti zgolj same po sebi, izolirane v njihovi čisti ideološki abstraktnosti. Drugačna pa je stvar, če obravnavamo njihovo konkretno sožitje v duševnosti živega človeka, v kateri se prepletajo dostikrat diametralno nasprotni elementi in se

⁷ To je uredniku svoje dni oponesel že Fr. Koblar (DiS, 1928, str. 93—94): »Ob pojasnjevanju Cankarjevega umetniškega razvoja nam je urednik razvil pojem pesniškega naturalizma... in načel razvoj pesniškega idealizma ter ga je... tudi stilno pojasnil. Iz. Cankar se očitvidno zaveda težav, ki se nastavljajo, ko z umetnostno-zgodovinskimi termini orje ledino naše literarne vede. Dokaz pa, da je prenos terminov ene umetnosti na drugo v celoti nemogoč, podaja pisatelj sam, ko v prvi vrsti poudarja in razvija Cankarjev duhovni svet, njegovo vsebinsko vrednotenje, in šele iz njega zaključuje posledice kot duhoven regulativ na oblikovanje... Razmerje med vsebino in obliko je v književnosti čisto svoje. Čudni ustvarjajoči regulativ, da se duhovni svet preliva v individualno, vedno skladno čutno obliko..., vrši obenem važno delo zgolj duhovnih, bistveno literarnih vrednot... To je posebnost literarne umetnine, njeno bistveno svojstvo, ki ga more odkriti le studij literature same in ga ne pojasni nobena druga umetnost...«

skušajo med sabo uravnovesiti — v čemer tiči ravno osnovno vprašanje Cankarjevega nazora. Kakor je sonet »Luč je in Bog je, radost in življenje« zadržno izraz iskrenega doživetja (dasi ni nobene potrebe, tolmačiti ta deizem konfesionalno), tako so bile enako pristno in globoko občutene tudi vse njegove socialistične izjave. Tista osebna modifikacija, tisti skupni imenovalec, s katerima je Cankar v intimnih »kamicah« svojega srca, svojega razuma in značaja tem tako nesorodnim sostanovalcem omogočil skupno bivanje ter jih v sebi in zase harmonično uglasil, to je vprašanje docela posebnih, zgolj njemu samemu lastnih psiholoških momentov. Zakaj prav tu, v tem notranjem procesu postanejo vse te idejne antiteze gradivo in del neke sinteze, ki je ravno Cankarjev psihološki obraz. In prav v tej dinamiki, v tej borbi in tej spravi, v tem prelomu in tem spajanju, v tej psihološki dialektiki se razrešuje vsa uganka Cankarjeve osebnosti in njenega miselnega razvoja, njene svojstvenosti in njene enotnosti. Problem Cankarjevega nazora zato ni v mehanični primerjavi njegovih ideoloških izjav s tem ali onim filozofskim naukom; kajti vsa zunanja, idejna protislovja njegovega miselnega izživljanja so samó odmev neskončno globljih psiholoških konfliktov, ki so ga vsega določali in katerih skupna enota in rezultat je bila njegova zavest. A ti procesi ne spadajo v področje logike in še manj jih morejo pojasniti šablonski prijemi; to je zadeva psihološke analize.⁸

Ali takšna analiza je tako glede gradiva, ki se ji nudi, kakor tudi glede njega obdelave zelo obsežen posel, ki že uhaja čez okvir in obseg pričujočih izvajanj ter je naloga povsem samostojnega dela (kaksno pisec teh vrstic že tudi pripravlja). Nobenega dvoma ni, da se analiza te vrste ne bi mogla zadovoljiti z obravnavanjem nekakšne abstraktne umetniške osebnosti, ki bi naj bila samó atribut dvajsetih ali tridesetih knjig, nosečih njeno ime, zgolj z neko literarno eksistenco, v kakršno se je Cankar prelevil v precejšnjem odstotku vseh študij, esejev in razprav, ki so se trudile najti dokončno rešitev te osem in trideset let enako pereče in zamotane človeške in umetniške uganke slovenske literature. Le nekateri teh spisov — ki pa spadajo še zmeraj med izjemne primere — so nakazali smer, v kateri bi se moralo gibati raziskovanje; ki mu ni do spekulativnega reševanja Cankarjevega vprašanja, ki noče biti nasilna aprioristična dedukcija, temveč stremi za objektivno veljavnim utemeljevanjem, čigar osnova in edini zakon so konkreten podatek, stvaren argument, v zadnji stopnji znanstveno nesporen dokaz. Analiza, ki jo vodi to načelo, bo torej morala začeti s svojim delom na tistem področju, na katerem je ravno dana možnost takih objektivnih prijemov; a to je edinole dejansko življenje, svet realnih človeških odnosov in možnosti, to so tista neposredna življenjska dejstva, tisti čisto človeški, včasih skoraj vsakdanji činitelji, ki določajo življenjsko smer slednjega človeškega bitja in sleherno njegovo dejanje, ki pa so bili v večjem delu vsega pisanja o Ivanu Cankarju deležni

⁸ O knjigi Boža Voduška »Ivan Cankar« (Založba »Hram«, 1937), ki se tudi dotika teh vprašanj, bom poročal v prihodnji številki. — I. B.

tolikšnega zanemarjanja ali vsaj nezadostnega upoštevanja. Po tej poti se bo takšni analizi že koj skrajša nujno vsilila ugotovitev vseh vzročnih zvez med celotno zgodovino Cankarjevega osebnega, pozemskega življenja pa med njegovim umetniškim ustvarjanjem, pojasniti bo morala genetično odvisnost njegovega duhovnega in umetniškega prizadevanja od vsega njegovega človeškega, življenjskega izživljanja. Tako se bo nadalje izkazalo, da je Cankar z vsem svojim duševnim ustrojem, z vsemi svojimi psihološkimi dispozicijami, izven katerih ni mogoče doumeti ne njegove umetnosti v splošnem ne njegovega idejnega usmerjanja, zrasel iz docela otipljivih, razložljivih in celo sociološkemu raziskovanju dostopnih življenjskih pogojev, iz dejanskih razmer, ki so ga odločilno oblikovale kot človeka, kot umetnika in kot misleca. Pokazalo se bo, da je Cankarjeva psihologija naravna in neogibna posledica njegovega konkretnega življenja, predvsem njegove mladosti. Le-ta pa ni bila mladost kakršnegakoli poljubnega individua, to je bila mladost pripadnika obubožane tržanske obrtniške družine s tistega »Klanca«, ki mu je že Cankar sam pripisal tako splošen pomen in ki je postal v njegovi umetnosti socialen simbol. To je bila torej v socialnem oziru tipična mladost. Na ta način je bil Cankar z vso svojo duševnostjo, z vsemi svojimi simpatijami, s svojo izrazito pozornostjo na čisto posebna življenjska vprašanja, z vsem svojim življenjskim občutjem in s svojo celotno življenjsko zavestjo psihološki rezultat nekega sociološkega dogajanja, neke socialne diferenciacije, namreč tistega procesa proletarizacije slovenskega ljudstva, sredi katerega živimo Slovenci že dobrega pol stoletja in ponekod še delj in ki postaja naš osrednji existenčni problem. Ta proletarizacija, ki je bila poglavito dejstvo in tragika njegove mladosti in ki jo je pozneje kot umetnik sredi slovenske meščanske družbe (to je: kot izobčenec, kot slovenski inteligenčni proletarec polpretekle dobe) doživljal le z nekaterih posebnih, novih strani, je narekovala njegovi umetnosti pretežen del njene tematike in problematike; tako je bil J. K. upravičen zapisati, da Cankar sicer »ni bil pravoveren strankar, toda njegova umetnost je jasen odraz hotenja množic, ki so stopile s splošno enako volilno pravico v politične boje« in je »kot umetnik obudil v življenje novega človeka, slovenskega proletarca« (Književnost, 1935, str. 5 in 6). Ali svojstvenost Cankarjevega pojava (nad katero so pri nas zmeraj obupovali kot nad njegovo nedoslednostjo in protislovnostjo) je v dejstvu, da ni bil izraz kakih popolnoma dovršenih socialnih procesov, temveč refleks nekega prehodnega stanja, še nezaključenega socialnega razvoja,⁹ da potemtakem ni bil ud kake izoblikovane družbene skupine, ampak pripadnik razreda, ki je svojo končno socialno fiziognomijo šele dobival, ki je komaj postajal to, kar je dandanašnji: naš podeželski, po pōli kmečki in po pōli obrtniški bajtarski proletariat, ki je danes že množinski in tipični predstavnik slovenskega ljudstva. Izven docela trdnega razrednega okvira je stal Cankar tudi kot slovenski

⁹ Prim. tudi članek »O Cankarjevem svetovnem nazoru«, ki ga je objavil A. V. v »Sodobnosti«, 1937, št. 9, stran 422.

poklicni pisatelj, o čemer zgovorno priča že njegova dvajsetletna borba zoper taisto slovensko meščansko družbo, ki je bila družbeni pogoj njegove in vse tedanje slovenske umetnosti; to pa pomeni v socio-loškem izrazoslovju, da je bil deklasiran intelektualac. In prav to dejstvo, ki ni kakšna pavšalna, verbalna označba, ki naj bi z udobnim udarcem preprosto presekala gordijski vozec Cankarjevega pojava, marveč daljnosežno pojasnjuje vso zamotanost psihološke dediščine, ki sta jo Cankarju zapustila njegovo poreklo in njegova kasnejša socialna usoda, v čemer se skrivajo možnosti izredno zanimivih in bistveno pomembnih psiholoških zaključkov — edino to dejstvo se bo navsezadnje izkazalo za tisto ploskev, s katere je mogoče zajeti celotno Cankarjevo človeško, umetniško in idejno problematiko pod docela enotnim vidikom, ne da bi to pomenilo precenjevanje nekaterih momentov na rovaš takih, ki jih kaže sleherna enostranska in nepsihološka analiza s prvimi v nepomirljivem nasprotju.

TRIJE

FERDINAND GODINA

KATANOV in Glavač sta sedela s fanti zvečer za Andraševo hišo. Nažigali so si cigarete, kadili in modrovali. Legenov Pišta je nekaj pravil, drugi pa so sedali v travo in sloneli ob plotu. Pišta je počasi govoril, počakal, da so se nasmejali, nato pa zopet nadaljeval. Tudi Katanov in Glavač, študenta iz vasi, sta sedela med njimi in se smejala Pištiju.

Če je prišlo mimo dekle, z loncem mleka ali kar tako, so se šalili. Vsak ji je hotel nekaj povedati. Ona se je smejala, bosa stopala po prahu in gledala na fante. Saj je bila tiha, topla noč in dekle brez rute, s kratkimi rokavi, je bilo lepo. Zopet je Pišta prevpil ostale, kajti on je bil že star mojster:

»Giza, stisni lonec k sebi, pa si misli, da je kakšen Odrančaj.« Fantje so se smejala.

»Če razliješ mleko, ne bo prvič in ne zadnjič,« je dejal drugi.

Tako so ji namigavali, dekle pa je oprezno stopalo po prahu in se smejala, kajti noč se je že naredila. Gruča se je večala. Vedno so še prihajali. Nekateri so pozno večerjali ali pa so še imeli doma opravke, ki ni mogel čakati jutra. Utrujenosti ni čutil nihče, noč jim je dajala novih moči in dnevni trud je bil pozabljen.

Tudi Katanov ni čutil utrujenosti, čeprav ni bil vaje dela. Kosil je bil ves dan pšenico in pozneje še vezal in skladal križe. Le sonce je čutil na obrazu, na vratu in po rokah. Legen se je spravil nadenj in vsi so poslušali, ker so imeli Katanovega radi.

»Zakaj nisi šel v bogoslovje, Nac?« je vprašal Legen. »Sedaj ne bi s koso strašil po polju. Samo po farofu bi hodil in piščance strašil.« Ta je prasnul v smeh, drugi so se muzali, ker so vedeli, da to ne bi bilo res. »Mi bi te vsi vikali, bogme, še cigarete bi se ti ne upal ponuditi.

Sedaj pa, saj ne rečem, saj si več kot mi zabiti kmetje, pa vendar čutimo, da si naš; fantovski si, hudiča, ne vem, kako bi rekel. Nič gospoda ni v tebi, pa vemo, da si prav tako pameten kakor drugi študentje, če ne še bolj.«

»Pusti, vruga, Legen,« se je branil Katanov, kadil in legel vznak v travo.

»Bogme, tako se nosiš. Še predpasnik bi si moral privezati, pa ne bi nihče vedel, da si bil kje v šolah. Če bi te srečal zvečer kje pod oknom, bi te seveda premikastil. Ne bi te spoznal, ti prekleti študent.«

Tako so se pogovarjali. Katanov pa je dolgo molče ležal in gledal v nebo. Tudi gimnazijec Glavač, ki je bil nekaj let mlajši od Katanovega, je molčal. Navada je taka v Prekmurju, da je vsak, ki povoha šole, nekakšna skrivnostna prikazen med kmeti. Nezaupno se pogovarjajo z njim, ga sprašujejo o nadzemskih, nemogočih stvareh in mu pripisujejo moči, ki se najdejo samo v bajkah.

»Ne bi rekel, da niso za ljudstvo nesreča, ti študiranci,« je povzel Katanov. »Ampak vse drugo je le prazna slama.« Nekateri so se stisnili k njemu, drugi so nehali kaditi. Tudi Katanov je vrgel ostanek cigarete na pot, da se je žaril v prahu, in si z rokami objel kolena. Zmeraj je čutil v sebi nov val življenja, kadar so ga tako poslušali, in so se vsi čutili bližje, si iskreno gledali v oči in ni bilo prepada med njimi.

»Vi delate zemljo, jaz pa račune; s formulami imam opravka in rude preiskujem. V tem je komedija. Legen, ti eno, jaz drugo. Tista splošna pamet je popolnoma neodvisna od tega.«

Legen se je premestil in prav mu je bilo, da je Katanov vzel njega za primer. Tudi drugim se je zdelo, da ima Katanov prav. Katanov se je razživel. Z roko je spremljal besede in si tu pa tam potegnil po laseh in neobritem licu. Če je šel moški mimo, se je ustavil, prisedel in spraševal Katanovega. Kmalu nato je prišumel nekdo s kolesom izza ogla. Brez luči je vozil in prah je vzdigoval za seboj. Nekdo je siknil Katanovemu: »Hebar.«

Katanov je prekinil pogovor in zažvižgal za onim, ki je šinil v noč. Če drugi so žvižgali in klicali Hebarja. V trenutku je zaškripala zavora, Hebar se je na mestu ustavil. Oblak prahu ga je zajel. Katanov je vstal in ga poklical.

»Si ti, Nac?« se je slišalo iz teme. Tako se je oni obrnil, privozil divje nazaj k gruči in vrgel kolo v jarek. Tudi Hebar je bil študent. Iz sosednje vasi je bil in se vozil h Katanovemu. Vroče mu je bilo in čelo si je brisal z robcem. Katanov je zopet sedel in tudi Hebar. Drugi so molčali. Nato je dejal Nac in pokazal na Hebarja, ki je sopesel in odpenjal srajco:

»No, tu imate zopet enega, ki ima z mrtvimi opravka in točo dela.« Fantje in nekaj moških se je pričelo smejati.

»Bedak si, Nac. Sedaj nisem razpoložen za take otročarije. — Ste poželi?« — »Smo.«

»Mi tudi. Sedaj ne bo kmalu nujnega dela?« — »Ne bo.«

»Nocoj mi je padlo v glavo. Ali ne bi v kratkem času naštudirali kake drame?«

»Imenitno, Hebar,« je zaživel Glavač, ki je do sedaj tiho sedel pri plotu. »Saj ne vem več, kako bi prešteval dneve. Vse kosti me že bolijo od ležanja.«

Smeh je nastal v gruči, saj je Glavač vse dni prespal po hlevih ali v parmi, ali pa kje navijal gosli. Nac ni utegnil, da bi zaigrala, kadar je bilo delo. Glavač pa delati ni maral. Hebar je že razlagal in predlagal to in ono. Študentje so se glasno prerekali med sabo, vpili drug na drugega in si dajali priimke. Tu in tam se je odprlo okno. Dečkom na cesti je ugajalo, da se tako iskreno pogovarjajo. V tem trenutku so jih zavidali, ker so slutili srečo v njihovi vnemi. Hebar je govoril hitro, pljuval v velikem loku v prah na cesti. Katanov pa se je zopet gladil po laseh in licu, zmajeval z glavo in trdo pristavil: »To ne pojde.« Glavač je pritrjeval sleherni misli. Če sta se ona dva nagibala k burki, je bil tudi on zanjo, če pa sta bila za resno dramo, je samo dejal: »Vseeno. Med odmori bom igral s svojim orkestrom, bogme, Nac, z orkestrom, vse cigane iz hrastja pripeljem.« Tudi fantje so se začeli šaliti, pripomnili so s smehom kakšno in tudi iz bližnjih hiš so se oglašali. Tako je zaživel po hišah in na cesti. Vsak bi rad nekaj povedal. Tedaj je Legen presekal vse z visokim glasom.

Trenutek so vsi utihnili in prisluhnil. Nato so mu vsi pomogli.

»Sou sam prejk po būkovji,
po būkovji zelenom...«

Vsi so poskakali s plotu, oni s trave so vstali in stopili na cesto k Legenu, ki se je nagnil nazaj in pel. Kako so trepetali, bočili prsa in se prijeli čez rame. Pesem je ginila preko polja v noč, do bližnjih vasi in nato še čez polja. Pesem, moj bog, pesem. Po kočah je vse utihnilo.

»Legen poje.« Vsi so onemeli. Tisti pod blazinami so pridrževali sapo, na oknih pa so strmeli v zvezdno noč in si podpirali glave z rokami. Fantje so peli. Kaj delo in vročina.

Poslušali so pesem in niso mislili na drugo. Fantje na cesti so zavili v vas. Pesem je za njimi zamrla, ljudje v hišah pa so dremali.

Skozi vas so tonili proti jelševju, ki je bilo raztegnjeno na koncu vasi. Držali so se čez rame. V vrstah, ki so segale od plotu do plotu, so korakali, in študentje med fanti. Za njimi pa se je dvigal prah in eden se je igral s Hebarjevim kolesom.

Na križpotju so se ustavili in odpeli. H Geriču so se namenili na dva litra. Tedaj je Glavač zažvižgal na prste. Pri ognju, ki je dogoreval med nizkim grmovjem, je še robantil cigan. Drugi cigani so že ležali pod blazinami med grmovjem. Nekateri so smrčali, vsi pa so globoko dihali. Še je zažvižgal Glavač. Kot bi odrezal, so prenehali cigani. Tiho je postalo, le dogorevajoča iver je prasketala v slabem plamenu. Cigan pri ognju se je ozrl v noč. Glavač je poklical: »Pali, spiš?«

Cigan je skočil pokoncu, da je njegova senca vzrasla čez grmovje in drevesa.

»Si ti, Martin,« se je odzval.

»Sem. Vzemi inštrumente.«

Komaj je Martin izrekel, je zaživel pri ciganih. Z blazin so skakali na pol goli, zagoreli v telesa, z razkuštranimi lasmi. Matere so se nagibale nad prebujene dojenčke in jih dojile. Mlade neporočene ciganke so iskale inštrumente ciganom, ki so se oblačili v največji naglici. Begale so od kupa cunj do drugega in se rezko prerekale med sabo. Izza raztrganih srajc, po sredi prerezanih, so jim kipele prsi. Le sem in tja se je slišala kletev, in že je hitel trop ciganov med grmovjem proti fantom. Tu in tam je zabrenkala struna na goslih. Fantje so se šalili, Glavač pa je že od daleč vpil na Palija:

»Pali, flauto.«

»Imam, Martin.«

Dečki so zavili h Geriču, sedli za mizo in se spustili po prvih litrih v pogovor o stvari. Hebar je menil, da bi bila lahko predstava na prostem, ker so noči lepe. Fantje so rekli, da bi bilo lepo, da še kaj takega niso videli. V tistem trenutku je skočil Katanov pokonci in udaril po mizi:

»Ga že imam, Hebar! ‚Hlapca Jerneja‘, bogme, Hebar!« Katanov je gorel ob tej misli.

»Dobro — pa ‚Jerneja‘ —!«

Pri tem je ostalo. Fantje so obljubili pomoč in vsi so pili na zdravje »Hlapca Jerneja«. Dotikali so se s kozarci, si gledali v oči in pili. Glavač, ki je bil s cigani okrog peči, je udaril »šotiš«. Dečki so se prijeli po dva in dva, se vrteli in tolkli z nogami po podu, da se je vzdigoval prah. Deklet niso imeli, le Geričeva žena je plesala z njimi. Veselje je raslo in z mize se je cedilo. Okrog peči pa je igral Glavač s cigani. Katanov je pristopil in zašepetal na uho Glavaču, ki je siknil ciganom: »Šamarjanko.«

Katanov se je obrnil h Geričevi ženi: »Roza, pojdi.«

Prijel jo je okrog pasu, se nagnil k njej in plesal počasi po taktu. Lepo je plesal in fantje so ga molče gledali. Glavač pa se je z ustnicami v nasmeh obrnil h Katanovemu, stopil korak za njim in ga spremljal, kakor je videl po mestih, da spremlja primaš posamezne pare. Nagnil je glavo na gosli in gledal Katanovega, kateremu se je svetil obraz. Žarele so mu oči in iskal je Rozinega pogleda. Lepa je bila ta ženska kakor madona, tako je Katanov pogosto dejal. Stiskal jo je, da je bolj ni mogel, in gosli so mu gnale kri v glavo. Iskal je njenega pogleda, ona pa ni dvignila oči. Tedaj ni mogel več vzdržati:

»Kako so lepe tvoje oči,« je rekel polglasno. Glavač se je zasmejal in takoj nadaljeval z melodijo. Tisti, ki so sedeli poleg in so slišali, so se krohotali. Drugi so pa vpraševali, kaj je rekel.

»Kako so lepe tvoje oči.«

Vsevprek so se nato smejali:

»Kako so lepe tvoje oči.«

Še Gerič je žulil pipek v ustih, se muzal in gledal ženo in Naca. Ko sta odplesala, so jima vsi ponujali piti. Med seboj so se pa suvali in se polglasno zbadali:

»Kako so lepe tvoje oči.«

ŽETEV se je bližala h koncu. Tu in tam je še stala pšenica med koruzo, po večini pa je bilo že silje zloženo v križe. Lepi dnevi so nastopili. Mlatci so ropotali po gumnih in tudi mlatilnica je brnela od jutra do večera po domovih. Katanov, Hebar in Glavač so se oprijeli igre. Hoteli so prehiteti mlatitev, zato so skrbeli za igralce, dirjali po prašnih cestah, delali plakate in govorili o predstavi.

Da bo igra na prostem, so bili vsi trije edini. Šola bi bila najbolj primerna. Na sredi vasi je in cerkev je blizu. Tu bi imeli največ ljudi. Tako so se odločili.

Ko so se vračali, so stopili k učitelju Štefanu. Bili so potni in prašni, v srajcah s podvihanimi rokavi. Učitelja so dobili v ogradu. Hebar je povedal, po kaj so prišli, in ga prosil za šolsko dvorišče. Učitelj si je popravil klobuk, se naslonil na mlado jablan, da se je zazibala. Debelušen je bil učitelj Štefan in dolgo ni bil vajen stati. Zanimalo ga je, kakšno društvo priredi in kdo vodi prireditev.

»Društvo?« se začudi Hebar. »Sami igramo in vodimo.«

Učitelj Štefan je namršil obrvi. Spet taka vihravost. Kdo bo odgovarjal za neumnosti, če ne on. Sovražil je vse te novotarije. Saj on priredi, kolikor zahteva zakon in kolikor ljudstvu in otrokom zadostuje. Zakaj bi sedaj ti-le razgrajali po vaseh in vznemirjali ljudstvo. Z njim so farani zadovoljni, kajti otroške predstave so tako prisrčne in skrbno pripravljene, da jokajo matere in očetje, ko vidijo svojo deco v pisanih papirnatih oblekah hoditi po odru. Še večji bi bil seveda uspeh, če bi bil oder v dvorani »Našega doma« količkaj prirojen za predstave, da bi se mogla beseda razločiti. On bi nastopil potem še večkrat, kajti tudi on je prijatelj lepe igre.

Tako je govoril, študentje pa so takoj vedeli, da učitelju Štefanu ni prav, da so prišli zaradi šolskega dvorišča in igre. Na koncu jim je omenil, da je odgovoren za šolsko dvorišče le krajevni šolski odbor z župnikom.

Študentom je bilo tudi prav in so šli k župniku. Smejal se je župnik, ko so prišli, mladi in zdravi. Kos življenja je bil pred njim, zanj že minulega življenja. »Dobro, dobro! Seveda. Pa zunaj boste nastopili. Vidite, nekaj novega. Prav.«

»Učitelj Štefan,« je dejal Katanov, »je omenil, da bi morala odobriti seja šolskega —«

»Pojdite no,« ga je prekinil župnik, »smešno, kar igrajte.«

Hebar pa je prosil še za šolsko sobo. Skozi okno bi bilo treba pri nekem prizoru govoriti.

»Tam pa nisem gospodar. Tam pa mora dovoliti učitelj,« se je spet smejal župnik in tudi študentje so se začeli smejati. Saj to je stvar ene — dveh ur in vsega je konec. Smešno se jim je zazdelo. K učitelju so vendar-le šli.

Že so drhtele učitelju Štefanu ustnice, ker se je v mislih veselil, da jim župnik ni dovolil in jim bo tudi sam slovesno odrekel. Zelo je bil poparjen, ko so mu povedali, da imajo dvorišče, le sobo, oziroma okno bi še radi uporabili za nekaj trenutkov pri predstavi.

»Hm,« je pomislil Štefan, »hm, veste, sam nič ne morem, pojdite k

učitelju Jankoviču, on poučuje v tem razredu.« Čutili so, da jih skuša učitelj Štefan pri vsaki priliki ovirati.

Katanov je bil nejevoljen in tudi Hebar ni vedel, kaj bi ukrenil. Preklete, to vendar ni vredno, da bi hodili od Petra do Pavla. Glavač pa je v skrbeh pristavil: »Lačen sem.«

Glavača niso mučile skrbi za prostor. Za svoj orkester je že poskrbel in vsi cigani iz 'meke' so mu obljubili sodelovanje. Katanov in Hebar sta bila tudi lačna. Prislonili so zato kolesa na zid Žagarjeve trgovine in posedli po stopnicah.

Opoldansko sonce je močno pripekalo. Kamnitni križ na križpotju je sijal in soncu in ljudje, ki so vozili snopje mimo, so se pred njim odkrivali. Gledali so študente, ki so bili zatopljeni v pogovor in rezali 'žlahntne' Benkove klobase ter lomili črn kruh.

»Kako visoko se je povzpел ta človek,« je povzel čez nekaj časa Hebar in pokazal na klobaso. »Iz mesnice na politično in kulturno polje —«

»Benko?« je hitro vprašal Glavač.

»Aha! Še časopis si je omislil,« je pritrdil Hebar.

»Saj si ga je Klekl prav tako,« je ugovarjal Glavač.

»Novine' in 'Krajino' vendar ne moreš primerjati,« je smeje pripomnil Katanov.

»Seveda ne,« je hitel Hebar. »Klekl zavija v 'Novine' svoje molitvenike, Benko pa v 'Krajino' svoje klobase, zaradi tega je taka primerjava nemogoča.«

Smejali so se, da se je odbijalo od hiš, oni v trgovini, ki so prišli po sol ali cigarete, so se pa samo muzali, ker se jim je zdelo greh, tako govoriti o katoliških 'Novinah'.

Mimo so se vozili ljudje. »Dobro je tako,« so govorili z visoko naklajenih vozov. Študentje pa so jim s polnimi ustmi odgovarjali. Čudno se je zdelo ljudem. Nič ne drži do sebe ta gospoda. Taki so, kakor bi v hlevu zrasli. Še preprosti ljudje bi se sramovali, se tako na cesti spraviti nad klobase.

Od cerkve sém proti farofu je prihajala gruča žensk. Srpe in travnjače so imele pod rokami. Kolenkovim so delale nekaj v koruzi. Ko so zagledale one tri na stopnicah, so se v prvem hipu začudile. Leno so študentje sedeli pred Žagarjevo trgovino in jedli. Potem je ta in ona spustila glavo in se na skrivaj hihitala.

Tudi študentje na stopnicah so jih opazili. Glavač je stresal zdrobljen tobak iz žepov in si zvijal cigareto. Katanov in Hebar pa sta še jedla in gledala one na cesti.

Ena iz gruče je zaklicala: »Pomagat bi nam rajši prišli, ne pa, da tu bogu čas kradete.«

»Ojoj, saj bi res lahko,« je preprosto pristavil Hebar. »Kaj pa ste delale?«

»Travo smo brale,« so vpile s ceste.

»Kaj bi pa mi delali?« se je šalil Katanov.

»Ven bi nosili. Močni ste, gajti.«

»Nosili? Eh, mi bi žagali rajši po koruzi,« je počasi pristavil Glavač.

»To seveda bi,« je čevketala druga.

»Si jo slišal, Hebar?« se je zavzel Katanov. »Vidiš jo, stopila je iz gruč.« Katanov je pokazal za ženskami, ki so odšle po cesti. Mlada pa je bila brzna, srp je vrtela in gledala nazaj.

»Čigava je, bogme je lepa,« je pripomnil Glavač.

»To dekličko že dolgo gledam. Kakšne noge,« je dejal Katanov.

»Vidim, pa kako kaže prsi, nalašč se obrača. Lepa je,« je govoril Hebar.

Glavač pa si je zvil cigareto, jo prižgal in dahnil dim iz sebe. »Tako, danes, mislim, smo s predstavo začeli in s temi babami jo bomo končali. Kdaj spravita v promet moj orkester?«

Ona dva sta molčala. Saj res. S predstavo so začeli in Glavač se je že bal, da bo orkester padel v vodo. Križ se je svetil na križpotju, stara šola se je molče skrivala za odrezanimi akacijami. Na farofu so bile spuščene zavese. V trgovino je še prišel tu pa tam kdo po vžigalice ali cigarete. Študentje so molčali in se niso brigali za nikogar. Saj je to vendar nepotrebno, seje, ceremonije, govorjenje. Taki ljudje, kot je učitelj Štefan, hočejo v vsaki stvari plavati na površju, voditi in se postavljati pred svojimi stanovskimi tovariši, se kazati z delom in denuncirati.

Slišali so študentje to tako mnogokrat. A zdaj občutijo na lastni koži. Taki ljudje so jih nekoč kaznovali za grde besede in dejanja. Čutili so, kako pada z njih vse to blato, ki se jih je tu oprijelo. Kaj res ves svet laže? Najbrž bo tako, če so se ti izneverili svojim naukom, ki so jih sadili v mlada srca. Kje je iskrenost, kje ljubezen in tako dalje! Oni so o tem mnogo govorili. Ha! Ničesar ni. V geslih ni ničesar. Mogoče se je posrečilo temu ali onemu zajeti v besede svoj odnos do življenja, svoja dejanja je mogoče ujel v besede. Toda to velja le za nje, ne za druge. Morda se čuti pri takih formulah nekaj lepega in nevsakdanjega. Toda greh je, da uporabljajo prav te nauke in tuje stavke ljudje, ki jih najmanj upoštevajo.

Tako so sedeli študentje na stopnicah in molčali. Poznali so že vnaprej primitivne nakane učitelja Štefana. Če bodo delali po svoje in se ne bodo ozirali na nikogar, jih bodo proglasili za komuniste. Če bodo pustili začeto delo, bo zopet vse propadlo.

»Cigani so silno navdušeni,« je menil Glavač tiho.

»Kaj cigani, pusti neumnost, kje bomo igrali, te vprašam,« se je razjezil Hebar.

»Glede okna se vendar ne bomo pomišljali, spremenimo prizor,« je ugovarjal Glavač.

»Ne!« Katanov je vstal in prijel kolo. »Igramo na dvorišču in skozi okno. Druge ceremonije pustimo.«

Ona dva nista vedela, kako misli. Sedli so na kolesa, zavili v polje proti Katanovemu domu in vozili vsi v eni vrsti. Za njimi se je dvigal prah, ki ga je veter nosil po koruzi.

LEP poletni večer je bil takrat. Lune ni bilo in zvezde so zgodaj zagorele. Po ulicah so se pomikali ljudje, govorili vsevprek in bili

dobre volje. Igre so se veselili. Nekaj novega bodo doživeli. Tako prijetno je vplivala ta nedeljska sprememba nanje. Ves teden po njivah, na soncu in dežju, tu pri igri pa bodo za trenutek vse pozabili. Tudi učiteljstvo je prihitelo iz vseh krajev. Iz Turnišča, Gomilic, in nekaterih sploh niso poznali. Šolsko dvorišče se je polnilo. Stole, ki so jih fantje in študentje znesli iz vseh bližnjih hiš, so zasedli trgovci in učitelji.

Tudi učitelj Štefan je prišel. Sedel je v prvo vrsto, prekrižal noge in gledal v zaveso, ki jo je gibal veter. Kipelo je v njem, prišel je zavoljo drugih. Prekleti smrkovci zeleni, kako so svojeglavi. Župnik je kriv, zakaj jim je dovolil.

Za zaveso pa je že udaril orkester. Ljudstvo je za trenutek utihnilo, nato je oživelo med njimi. Nekateri so začeli premikati noge. Fantje so govorili dekletom: »Marica, bi šla?«

Tamburice so brbljale, bas je muvil, Glavač je z violino vodil melodijo. Stal je pred orkestrom za zaveso z odprtimi usti in naslanjal glavo na gosli.

Katanov in Hebar sta postavljala kulise, razlagala igralcem vloge in kazala, kam naj kdo stopi. Že so gorele luči, Glavač pa je igral.

»Začnite, začnite,« so se oglašali spodaj.

Dobre volje so bili igralci in Hebar je gorel od veselja. Cigani so odigrali in se znetli na šolski hodnik. Hebar pa je poklical vse igralce in jim odganjal strah z vso prepričevalnostjo: »Nič se bati. Saj slišite, da bi nas radi videli. Torej —«

»Saj se ne bojim.« — »Tudi jaz ne,« so govorili igralci, a obrazi so jih vendar-le izdajali.

»Torej,« je nadaljeval Hebar, »vsak na svoje mesto. Glavač, ne prišepetavaj preglasno in ne prekladaš nog v zaboju.«

Zavesa se je odgrnila in pred občinstvom je stala razsvetljena Sitarjeva soba. Ob mizi je bila zbrana vsa družina. Jernej je sedel za pečjo. Med ljudstvom je nastal mir. Nato pa so se slišali posamezni vzkliki:

»Jaj, kako Treza je, lačna je. Oni stari za pečjo je pljunil, kako je pljunil.«

Hebar je igral Jerneja, in ko je vstal, zakrpan in ubog, je šel šum med ljudstvom. Po obrazih med ljudstvom se je pojavila skrb. Saj res! Tudi med njimi je mnogo takih, ki služijo. In ko bodo stari — kaj potem. Tako neumen ni nihče, da bi rekel kakor Jernej, da je vse njegovo. Vsak ve, da ga bo gospodar odpustil, ko ga ne bo več potreboval.

Jernej pa se je upiral. Stopil je v ospredje, da so mu luči sijale v ostre gube in razmršeno brado. Hebar je govoril počasi, da so besede padale kot kladivo. Z očmi je preletel množico, ki se ni ganila in ga napeto poslušala. V tistem trenutku sta se srečala s pogledi učitelj Štefan in Hebar. Štefan je nerodno umaknil oči, Hebar pa ga je pogledal ostro in divje. Ha, tu sta se srečala. Koliko skrbi in nerodnosti je povzročal študentom med pripravami.

»Ti prekleti cepec,« je Hebar stiskal zobe in buljil v Štefana. »Vidiš, kako je vsa ta množica žejna, kako je lačna, ti pa si hotel radi osebne ambicije vse preprečiti. Tolsti cepec —«. V tem trenutku je opustil to misel, kajti mladi Sitar ga je pognal na cesto.

Prizor za prizorom se je odigral, fantje so se smejali Jernejevi trdovratnosti, moški pa so o tem glasno govorili.

Za zaveso je postalo mračno. Velike veje, ki so predstavljale gozd, so se zibale nad zaveso in metale nejasne sence po šolskem poslopju. Med ljudstvom je šel šepet in takoj zamrl, ko se je spet odgrnila zavesa. V poltemi se je pojavil med grmovjem Katanov, »neverni študent«, s suknjičem pod pazduho in s podvihanimi rokavi. Še Cankarju bi zaigral bridek smehlaj na ustnicah, če bi vstal iz groba in bi ga takega videl. Mimo je priromal hlapec Jernej, s palico in culo in s tožbo na ustih. Srečala sta se Katanov in Hebar tu pred ljudstvom, ki ju je dobro poznalo. Nekaterim je šlo na smeh, drugi pa so se čudili, kako se moreta tako pogovarjati. Ona dva pa sta stala resno ter govorila počasi o trpljenju in krivicah. Ljudstvo je poslušalo in razumelo. Prerekala sta se med seboj, a Jernej je ostal trdovraten. Tedaj pa se je zdelo, kakor da je zrasel neverni študent za pet prstov, ko se je vzravnal in se zagledal v zvezdnato nebo. Začel je z govorom, ki so se zanj tako skrbno pripravljali: Katanov, Hebar in Glavač. Včasih so počivali kje sredi polja, posebno zadnje dni pred predstavo zelo pogosto. Katanov in Hebar sta govorila, Glavač pa jima je prišepetaval. Sedaj je napočil trenutek, ko odpre človek svoja čustva. Tu pred žejno množico, pred ljudmi, ki komaj čakajo duševne hrane.

Glavač je tiho prišepetaval in za spoznanje se mu je glas tresel v pobarvanem zaboju. Neverni študent pa je govoril Jerneju, ki je stal sključen poleg njega:

»Več usmiljenja je imel Bog z menoj, nego s teboj, Jernej! Meni je razodel krivico od začetka, tebi na vse zadnje...«

Globok mir je vladal povsod, le tu in tam je zalajal pes. Neverni študent pa je govoril počasi in s poudarkom.

»Jaz sem živel v zmoti komaj pol ure, ti celih štirideset let. Mene so pahnili brez posebnih komedij kar naravnost na cesto pravega spoznanja, ti pa si hodil štirideset let po krivem potu...«

Beseda je tekla mirno, se razgubljala med množico.

TAKO je minila predstava, o kateri so ljudje malo govorili, toda več premišljevali. Nekateri imajo hlapce, drugi so sami hlapci, a se ne prepirajo za zemljo nikdar kakor Jernej. Spor nastane zaradi zaslužka, ne zaradi zemlje. Ali bi hlapec Jernej res imel nekoliko pravice do zemlje, ki jo je obdeloval štirideset let? Tako so si stavljali vprašanja in molčali.

Katanov, Hebar in Glavač pa so se zopet vozili na kolesih in ljudje po njivah so vpili nanje. Široko koruzno listje se je svetilo v soncu in nihalo v sapi. Detel se je slišal odnekod, čez oranje je skakljaj zajec, lan v polju je cvetel in nebo se je odmaknilo daleč od zemlje. Oni trije pa so hiteli s kolesi in globoko dihali.

Glavač je bil že truden. Sedli so na travnik v visoko travo in pustili kolesa ob cesti. Murni so v travi drgnili svojo pesem, kobilice so skakljale po študentih in čebele so šumele. Glavač je položil glavo v

travo, da ga je prijeten duh ščegetal v nosu. »Življenje je vendar lepo,« je dahnil.

Ona dva sta prasnili v smeh. Hebar pa je pristavil: »Sentimentalen si postal, Glavač, to ni tvoja navada!«

»Ni! Prav imaš,« je odvrnil Glavač nekam zamišljeno in si vzel iz ust zeleno bilko. »Pa prišlo me je zadnjič pri predstavi nekaj nenavadnega. Še s cigani nisem bil tako zadovoljen, kakor s celotno predstavo.«

Molčali so.

»Slišite,« je zopet začel Glavač, »kako pokajo plugi, nekdo vpije nad živino, kako se vse giblje, dela. In to dan za dnevom, mesec za mesecem. Zadnjič sem čutil, kako so se zbrali žejni in trudni. Ni res, Hebar?«

»Res.«

»No, saj vem. Odhajali pa so zatopljeni vase. In zdaj jih poglej, kako zagori v njih, če koga izmed nas zagledajo.«

Katanov je pristavil tiho in počasi:

»Naše ljudstvo je potrebno duševne in telesne hrane.«

Zopet so se slišali samo murni, čebele in pokanje plugov. Oni trije pa so bili zatopljeni sami vase.

»Kaj bomo molčali,« se je prebudil Hebar. »To je za nami, sedaj pride mlatev.«

»Mlatev pride,« je odgovoril Katanov.

Glavač pa je v trenutku vstal, se široko smejal in dahnil v sonce:

»No vidita, ali ni življenje lepo?«

Vsi trije so se zasmeljali, sedli na kolesa in tonili v polje.

HONORÉ DAUMIER

D. STRAŠEK

Meščani v vsakdanjem življenju. Ko je po julijski revoluciji pripeljal bankir Lafitte v pariško mestno hišo kneza orleanškega in ga posadil na prestol, je izrekel znamenito preroško krilatico: »Odslej bomo vladali bankirji.« In res je bila ta vlada primerna bankirjem in velikim industrijcem. Kljub delavskim vstajam, tajnim prevratnim družbam, študentovskim nemiro, policijskim preganjanjem, mučenjem in ubijanjem in grozovitemu vojaškemu terorju je kapitalistično gospodarstvo mirno raslo. Izvoz industrijskih izdelkov se je povečal od 455 milijonov v l. 1830 na 890 milijonov v l. 1847. V l. 1830 je bilo v Franciji 38 km železnic, v l. 1848. pa že 1832 km. V l. 1830. so proizvajali 148.000 ton železa, v l. 1848. pa 362.000 ton. L. 1831. so izkopali 1.800.000 ton premoga, l. 1848 4.200.000 ton. Na teh tleh so morale cveteti vse »najlepše« lastnosti meščanske družbe — spekulacije, anonimne delniške družbe, borzne goljufije, navidezna podjetja, korupcija. V spekulacije se je zapletlo vse, kar je upalo, da si bo z njimi lahko izboljšalo položaj, ki je postajal vse težji in težji: rokodelci, obrtniki,

trgovec, uradnik. V korupciji so se počutili kakor ribe v vodi posebno višji sloji nove družbe: poslanci, župani, generali, visoki uradniki, borzni spekulanti. Vse šege so se spremenile. Za denar nisi dobil samo premoga, železnic, sladkorja, obleke itd., za denar si lahko kupil modrost, iznajdljivost, umetniške sposobnosti, vest. Družina se je začela razkrajati. Proletarec si je sploh zgraditi ni mogel, meščan si je pa zaradi bogastva lahko privoščil žen, kolikor je hotel, in mu torej ni bila potrebna »sveta zakonska zvestoba«. Čim bolj se je meščanska družba pogrezala v moralnem blatu, tem večje je bilo svetohlinstvo. Čim manjši in podlejši so bili ljudje, tem večje in častitljivejše so bile fraze.

Tiskovne svobode ni bilo. Živeli so lahko samo listi, ki jih je Daumier upodobil otipljivo takole: V naslanjaču dremlje star mož, ki je potisnil na oči spalno čepico in vrh tega še temen zaslon, ki ga varuje pred najmanjšim žarkom iz zunanjega sveta; brezzoba usta je kot pravi starec na široko odprl; iz nosu mu kaplja, ne da bi se v starčevski onemoglosti mogel ali hotel ocediti; roke je sklenil na prsih, ki jih krasi visok kraljevski red; na mizici so same žlahtne stvari — vino, kolač, vkuhano sadje; takšna je hrana reakcionarnega časopisa, takšen je reakcionarni časopis sam.

Ko je vlada zatrla »La Caricature«, se je Daumier preselil v mnogo bolj skromni in mili list »Charivari«. Tu so izhajale njegove litografije, ki so risale meščana v vseh mogočih položajih in poklicih. Izdelal je celo vrsto ciklov, ki obdelujejo posamezne strani v življenju francoskega meščana in malomeščana. Že sami naslovi teh ciklov povedo mnogo: »Journée du célibataire« (1839), »Pastorales« (1845 — 46), »La Chasse« (1836 — 37), »Les Baigneurs« (1842), »Les Baigneuses« (1847), »Les Philanthropes du jour« (1844), »Types parisiens« (1839 — 1842), »Les Mœurs conjugales« (1839 — 1842), »Les Bas bleus« (1844), »Les Bons Bourgeois« (1846 — 1849), »Les Divorceuses« (1848), »Physionomies tragico-classiques« (1841), »Les gens de justice« (1845 — 1848), »Robert Macaire« (1840 — 41) itd.

Nobena malenkost ni tuja slikarjevemu očesu. Riše očete, ki so ponosni na svoje otroke, ko jih pri jutranji toileti ugledajo našemljene s kakim širokim klobukom; bradat meščan natika naočnike na nos, ko zagleda svoje dete v zibelki, kakor da bi to bilo prvič; ribič je ujel majhno ribico in jo tako zamišljeno ogleduje, da ne vidi človeka, ki se utaplja poleg njegovega čolna, in ne sliši množice, ki v divjem razburjenju kriči na bregu; otroci se pode okoli očeta, ki bi rad bral časnik, zatisakajo mu oči, vlečejo ga za škrice pri suknji, segajo mu v žep, plazijo se mu med nogami; na prostrani ravnini naleti meščanska družina na krastačo in se je tako prestraši, da mora oče, ki je tudi izbuljil oči na nestvor, kolikor toliko ohraniti videz hladnokrvnosti in poguma ter zadržati preplašeno ženo in fanta, da mu ne pobegneta; pri kopanju igrata kosmat advokat in tršat uradnik domino; v mehkih gozdovih na valoviti ravnini preseneti nedeljskega lovca kuštrav, bradat bandit in ga s puško v roki prosi za »majhen dar revnemu družinskemu očetu«. Najljubši pa so Daumieru ljudje s sodnije: advokati, sodniki, tožniki, obtoženci, poslušalci pri razpravah itd. Vse pazljivo gleda pričo, ki na-

penja možgane, da bi odgovorila, kje je bila pred štirimi leti, tega in tega dne, ob tej in tej uri; advokati, sodniki in celo stražnik se zadovoljno smehljajo, ko slišijo na sodnikovo vprašanje, od česa je obtoženec živel v teh letih, odgovor, da od hrane; advokati se pripravajo še po hodnikih, ne samo v sodni dvorani, kjer blatijo svoje nasprotnike z najhujšimi klevetami; občinstvo se pri razpravah, ki so zanj nazorna šola, uči krasti iz tujih žepov; starši so ponosni na svojega sina, ko ga vidijo prvič v uradni obleki, in žele, da bi jo nosil tudi doma. S pikro satiro slika žene, ki se hočejo emancipirati, žene, ki zapuščajo svojo družino. Bliža se burna doba.

Daumier je vedno težje prenašal breme, da si je moral z litografijo služiti kruh. Široke temne in svetle ploskve, ki izražajo živo plastičnost človeških teles in prostorsko globino, se cepijo v črte, ki postajajo z leti vedno bolj tenke in trepetajoče, dokler se ne spremene v gosto pajčevino samih vijug. Slikar izdeluje litografije vedno hitreje. Znano je, da je istočasno obdelaval in obdelal po osem kamnov v enem dnevu.

Veliki dnevi in izgubljeno upanje. V l. 1846 se je začutila gospodarska kriza. L. 1847. je bilo v politiki silno razgibano. Prusija je dobila novo ustavo. V Italiji se je oživilo politično življenje, patrioti so se začeli oboroževati proti Avstriji. V Švici se je vnela državljanska vojna med naprednimi in nazadnjaškimi kantoni. V Angliji je bil izvoljen nov parlament, ki je bil izrazito radikalen. V Ameriki so Združene države osvojile Mexico.

Zaradi slabe žetve v l. 1846. so začeli francoski kmetje pleniti žitnice in pekarne ter moriti veleposestnike. V višji družbi so se vedno bolj razkrivali najbolj gnusni škandali. Opozicija je zahtevala spremembo volivnega zakona. V ta namen je prirejala bankete, s katerih je ljudstvo odhajalo vse bolj in bolj razdraženo. Zaradi nemirov v Parizu je Louis-Philippe popustil toliko, da je hotel sestaviti novo, bolj liberalno vlado. Delavci in malomeščani pa so v februarju 1848 z bojem na barikadah pognali rajši kar monarhijo z vsemi njenimi priveski.

Meščanski monarhiji je sledila meščanska republika. Namesto bankirjev in velikih industrijcev je zavladala celokupna buržoazija. »Socialna republika«, ki je bila sen pariškega proletariata, se je razbila ob živi resničnosti. Buržoazija je izzvala proletariat na ulico in ga v juniju 1848 tako potolkla, da si desetletja ni opomogel. Po zmagi je general Cavaignac dal pobiti 3.000 upornikov, 15.000 pa je bilo izgnanih v nezdrave kolonije na prisilno delo. Februarska revolucija je prinesla splošno, neposredno in tajno volivno pravico, ki pa zaradi močne agitacije duhovščine ni bila v korist delavskih kandidatov. Delavci so doživeli poraz. Zavladali so buržoazni republikanci, ki so do 10. septembra 1848 že doigrali. Kakor so ti potisnili v juniju ob stran delavce in pomirili začasno malomeščane, tako jih je sedaj začela odrivati royalistična buržoazija. 10. decembra 1848 je bil po novi ustavi izvoljen za predsednika republike Louis Napoleon Bonaparte. To je bila reakcija kmetov, ki so se hoteli maščevati za februarско revolucijo, katere stroške so morali oni plačati. Prvi koraki, ki jih je napravil Louis Napoleon, so bili protizakoniti, čeprav je svečano obljubil, da bo zvesto izpolnjeval vse zakone.

Volitve 13. maja 1849 so prinesle zmago »stranki reda«, ki se je sestojala iz legitimistov in orleanistov. »Čisti republikanci« so pogoreli. V juniju 1849 je buržoazija obračunala z demokratičnimi malomeščani tako, kakor je bila v zvezi z njimi pred letom dni opravila s proletariatom.

V svojem boju proti proletariatu in malomeščanstvu je vladajoča buržoazija uporabljala vsa sredstva, ki so se pozneje obrnila tudi proti njej. Louis Napoleon ji je odvzemal polagoma vse vzvode resnične moči. Buržoazija ga je dražila s civilno listo, ki mu je ni hotela nikoli povečati do tiste višine, do katere je to želel zadolženi bonapartistični princ. Zato je pripravljala po načrtu državni udar; podkupoval je s pijačo, klobasami in cigarami vojaštvo; ustanovljal je dobrodelna društva, v katerih so se zbirali odpadki družbe, vagabundi, tatovi, izpuščeni kaznjenci, odpuščeni vojaki, izgubljeni literati, nosači, piskrovezi itd. To je bilo znamenito »društvo 10. decembra«, ki je bilo organizirano tajno; vsaki sekciji je načeloval bonapartistični agent, celokupnemu društvu pa bonapartistični general. Člani tega društva so terorizirali pri volitvah volivce, prirejali demonstracije in agitirali za Louisa Napoleona, ki naj bi postal francoski cesar.

Februar 1848 je napolnil Daumiera z novimi upi. Louisu-Philippu, ki je zatrli tiskovno svobodo, je za spomin in na pot v emigracijo narisal plaketo, ki kaže nezadovoljni kraljev obraz na tolstem vratu; glavo obkroža napis: »Louis Philippe, zadnji kralj Francozov«.

Republika, ki je bila ideal že mladeniču, je še ideal tudi zrelemu možu. Ko razmakne vrata in stopi s frigijsko čepico na glavi v sobo, se zažene vsa mračna sodrga reakcionarnih ministrov v obupen beg. Še lepša in mogočnejša pa je republika na oljnati sliki, ki jo je v tem letu naslikal Daumier. Močna mlada žena z gostimi rjavimi lasmi drži v desnici trikoloro, na polnih prsih doji dva otroka, tretji pa čita pred njo na tleh. Kompozicija je preprosta in mogočna, barve so pretehtane in izbrane.

Slikarstvo je bilo Daumierova tiha ljubezen, ki se ji je posvečal v urah, ko mu ni bilo treba z litografijo služiti kruh. Od l. 1848. se je vedno bolj pogosto zatekal od litografije k slikarstvu, čeprav javnost o tem njegovem delu dolgo skoraj ničesar ni vedela. Tu so nastajale umetnine, v katerih je sanjal umetnik svoje sanje, ne da bi se moral na vsakem koraku ozirati, česa si želi občinstvo in česa ne. V barvah je upodobil Daumier resnično življenje, kakršno je srečaval na pariških obrežjih, ko je gledal pod težkim bremenom sklanjajoče se perice, kakršno je srečaval na pariških ulicah, ko je gledal visoko v zraku na vrvi visečega pleskarja, ki je barval hišo, kakršno je srečaval po pariških muzejih, kjer so se ljubitelji slik in litografij sklanjali nad svoje ljubljene liste ali pa se ozirali po stenah, kakršno je srečaval po pariških gledališčih, ko so ljudje navdušeno ploskali dobrim igralcem ali pa se dolgočasili pri klavni igri, kakršno je končno srečaval po francoskih železnicah, kjer so se v vozovih 3. razreda vozile zgarane kmečke žene z otroki in napol gosposki možje v visokih cilindrih. Prav tako pa je v barvah izrazil Daumier vsa fantastična čustva, ki so ga prevevala, ko je bral Dona Quijota ali pa Molièrove drame.

Za sedaj pa je moral še obdelavati aktualne dogodke iz revolucije. Življenje se je tako spremenilo, da je bilo vredno, ohraniti to novo podobo v litografiji. Žene prodajajo na ulici časnike, ki so morali tako dolgo nositi nagobčnike; danes pa se vse trga zanje, ker pišejo časniki lahko resnico in ker dogodki prehitevajo drug drugega. Kdo pa bere časnike? Delavec v modrem platnem jopiču se je sredi ulice zatopil v svoj list, dočim se »izobraženemu« meščanu cede sline, ko gleda v izložbi krače, pogače in sadje; Daumier ni bil mnenja, da bi delavec ne imel želje po izobrazbi in časa za branje. Staremu republikancu se ni zdel nikak greh, če je ljudstvo divjalo po kraljevi palači, se valjalo brez spoštovanja po prestolu in trgalo zastore; naravno se mu je zdelo tako maščevanje za vse zlo, ki ga je moralo ljudstvo molče prenašati desetletja. Norčavo riše strah spoštovanega meščana, ki se preplaši otroške trobente na ulici, ker misli, da bo policija na konjih pridrvela nad njega; žena v sami srajci brani možu, ki je tudi v sami srajci, da bi šel gledat k oknu, kaj je na ulici, češ da »se pokajo«. Tako se zrcali veliki dogodek v umetnosti in potrjuje ugotovitev, da se meščan ni boril za svojo svobodo in za svojo oblast, temveč da mu je vse to na barikadah priboril nesebični proletarec.

Mnogo pred drugimi je zagledal za vsemi parlamentarnimi dogodki in za parlamentarci samimi, ki jih je Daumier spet slikal kot l. 1832—34, tisto postavo, ki bo žela sadove krvavih pouličnih bojov in parlamentarnih zmag. V njegovi delavnici je nastal takrat kipec, ki je predstavljal dolgo, suho človeče z zgnečenim cilindrom, potisnjenim na oči, z dolgimi napoleonskimi brki in šiljasto kozjo brado, z razcapano suktnjo, ki se mu opleta okoli tršatega telesa, z razcefranimi hlačami, ki mu lezejo na mehke, pošvedrane čevlje, in z neizbežno gorjačo v desnici. To je Ratapoil, tipični predstavnik »društva 10. decembra« in Napoleonovega drugega cesarstva, tipični predstavnik vseh najetih band do današnjega dne. Tak Ratapoil ponuja na neki litografiji svojo levico zdravi republiki, ki ga prezirljivo odklanja. Na drugi sliki prosjači ta nasilna bonapartistična sodrga pri mirnih meščanih, ki jim s strahom dajejo darove, da se jih le odkrižajo; spet drugod je narisal Daumier to tolpo, kako manifestira za cesarja s cilindri, ki jih je nataknila na svoje gorjače, dočim v daljavi koraka vojaštvo.

Z a d n j i p o l e t. 2. decembra 1851 je Louis Napoleon udaril. Povsod je dal nalepiti letake, ki so jih natisnili v nacionalni tiskarni pod varstvom orožnikov in vojakov. Letaki so razglašali, da je parlament razpuščen, da se uvaja splošna volivna pravica, da je vse območje prve vojaške divizije v obsednem stanju, da je državni svet razpuščen. V drugem letaku je Louis Napoleon zagotavljal, da bo varoval republiko in da je edini suveren v Franciji ljudstvo. 2. decembra 1852 se je Louis Napoleon na podlagi volilnega uspeha dne 21. novembra, ko je 7,824.189 volilcev glasovalo za cesarstvo, 253.145 pa proti, razglasil za »cesarja Francozov po milosti božji in volji naroda«.

Bonapartistično cesarstvo je bilo taka oblika vladavine, ki je možna le takrat, ko dosedanji vladajoči razred ni več sposoben vladati, novi razred pa tudi še ni zrel za vlado. In tako je bilo s francosko buržoazijo

in s francoskim proletariatom. Zato je drugo cesarstvo zadovoljevalo na videz vse razrede in sicer z varljivo prikaznijo nacionalne časti in slave.

Francija je bila še vedno agrarna država z ogromnim številom majhnih kmetov in kmetov brez zemlje. Brez zemlje so bili 3.000.000 kmetov, 7.845.724 zemljiških lastnikov pa je imelo povprečno po 6,3 ha zemlje (l. 1851). Pridelek na hektar je počasi naraščal, rasle so tudi cene žitu; prav tako pa so rasli tudi dolgovi, davki in oderuške obresti. Posojilnice in banke so izžemale iz kmečkega dela ogromne dobičke.

V industriji je prevladovala lahka industrija in v tej mali obrat. Zunanja trgovina je cvetela in se je dvignila od 2550.000.000 fr. v l. 1850. na 6954.000.000 fr. v l. 1870. Pomorske družbe so gradile vedno več parnikov, ki so vozili preko Atlantskega oceana. Doma je naraščalo železniško omrežje.

V notranji politiki se je Napoleon opiral v svojem boju proti opoziciji in revolucionarnem gibanju, ki so jih sestavljali delavci in industrijska buržoazija, na veleposestnike in buržoazno aristokracijo. Posebno ga je podpirala cerkev, ki je dobivala vedno bolj v svoje roke šolstvo. Med leti 1850—63 je obiskovalo 376.080 učencev posvetne in 588.000 duhovne šole. Število analfabetov je doseglo med odraslimi 27%.

Napoleon III. je vedno govoril, da pomeni njegovo cesarstvo mir. V resnici pa je bila vsa njegova zunanja politika osvajalna in zato se je udeležil vsakega spopada med državami. V letih 1854—56 se je zapletel v krimsko vojno, l. 1850. v vojno z Avstrijo, l. 1860. s Kitajsko, l. 1861—67 z Mexico, kjer je pogorel s svojim pretendentom na mexiški prestol, z Maksimilijanom I. Prav tako je pogorel s svojo politikom v vojni med Avstrijo in Prusijo, ko ga je Bismarck kot prebrisan konjski mešetar ogoljufal za obljubljeni pokrajini ob Renu.

Nič ni čudno, če je Napoleonovo cesarstvo po kratkem presledku republikanske svobode zadržalo kritični Daumierov glas in ga pognalo z ulice v tiho slikarsko delavnico. Ostalo mu je spet samo slikarstvo in pa navadno življenje navadnega meščana. Samo v zunanji politiki se je smel gibati malo bolj svobodno, kjer mu je ruski carizem nudil polno snovi. Narisal ga je v podobi ogromnega belega medveda, stoječega na zadnjih nogah, kako drži v desni meč, z levico pa zažiga nov vojni požar; kleče trepetaj pred njim zasluženo ljudstvo. Prav tako je osmešil Daumier steber takratnega kapitalističnega gospodarstva — Anglijo, ki samo menjava ministrstva, ne da bi se s tem količkaj spremenile osnove vsega sistema; John Bull se predsedaja z enooko konja (Wighi) na popolnoma slepega (Toryji). Kakor je sovražil Daumier vsako zatiranje v notranji politiki, tako je sovražil tudi v zunanji politiki vsako zatiranje drugih narodov. S simpatijami je spremljal boj italijanskega naroda proti Avstriji; risal je velikana v italijanski narodni noši, kako se otresa avstrijskih palčkov, ki so ga hoteli zvezati za večne čase, da bi se ne mogel svobodno gibati; stara Avstrija v fevdalni obleki izgublja na begu italijanski škorenj.

L. 1870. se je dal Napoleon, ki ni bil pripravljen za vojno, speljati na led. Kljub silnemu gospodarskemu razvoju, ki ga je doživela Francija pod Napoleonom, je bila njena armada zaradi brezmejnih korupcij docela

zanemarjena, tako da jo je lahko Prusija v poldrugem mesecu vojaško popolnoma strla. Vojaški polom je razkril vso gnilobo drugega cesarstva. 4. septembra je bila razglašena republika, ki je samo »zasedla izpraznjeni prestol« (Marx). Jules Favre, ki je ponarejal listine, Ernest Picard, ki je podpiral goljufe na borzi, Jules Ferry, ki je obogatel na račun sestradanih Parižanov, Thiers, ki je moril delavce v Rue Transnonain, in drugi njim podobni so sestavili »vlado nacionalne obrambe«, ki pa je bila že od prvega dne »vlada nacionalne izdaje«. General Trochu, ki naj bi vodil obrambo glavnega mesta Pariza, ga sploh ni branil. Nemci so ga nemoteno obkolili z vseh strani. Vlada »nacionalne obrambe«, ki se je preselila zaradi ogorčenega pariškega delavstva in malomeščanstva v Versailles, je hotela 18. marca 1871 razorožiti delavsko nacionalno gardo. Delavstvo je ta napad odbilo. Tako je »patriotična« buržoazija začela rajši državljansko vojno, kot pa da bi skupno z delavstvom, s trgovci in obrtniki odbila napade pruskih osvajalcev. Delavstvo je razvilo na mestni hiši rdečo zastavo, razglasilo »pariško komuno«, organiziralo odpor proti Prusom in izvedlo celo vrsto socialnih ukrepov. Versailleska vlada se je pobotala z Bismarckom, da ji je izpustil jetnike, s katerimi je potem začela napadati Pariz. Thiers, ki se je razburjal, če je kdo drugi obstreljeval mesta, je dal bombardirati Pariz; obljubljal je, da ga bo popolnoma porušil, če se mu delavci ne vdajo. Delavci pa so se v zvezi s trgovci in obrtniki junaško borili proti zunanjemu in notranjemu sovražniku, toda premoči so podlegli. Besna buržoazija se je nad junaškimi delavci strahovito maščevala. General Gallifet je po svoji grozovitosti vzgled vsem poznejšim generalom, ki ščitijo »stebre civilizacije«. 28. maja 1871. so ob »zidu federirancev« na pokopališču Père Lachaise s strojnicami postrelili zadnje delavce, ki so se še borili za svoje pravice. Potem so začeli v množicah zapirati ljudi, goniti jih pred vojaška sodišča, streljati, ubijati in izganjati na prisilno delo. Tako sta se vrnila »mir in red« v premagano Francijo.

Pariške delavce in malomeščane so zaradi njihove junaške obrambe glavnega mesta in popolnoma novega reda, ki so ga uvedli v Parizu, začeli blatiti vsi veliki časopisi in zgodovinarji so jih omenjali samo kot barbabe in podivjano zločinsko drhal. Ni je bilo laži, s katero bi ne sramotili francoskega proletariata. Toda celo meščanski časopisi so morali ob pogledu na strahovitosti, ki so jih po zmagi nad delavci in njihovimi zavezniki uganjali »slavni« generali v službi buržoazije, povedati včasih resnico, čeprav jim to ni šlo rado od srca. Angleški časopis »Daily News« je pisal 8. junija 1871:

»Dolga vrsta jetnikov se je ustavila na cesti Uhrich in se je z obrazom proti cesti razvrstila v štirih ali petih oddelkih na tlaku. General marquis de Gallifet in njegovo spremstvo so razjahali in pregledali vrsto, pričeni na levem krilu. General je šel počasi ob vrstah in jih pregledoval; včasih se je zaustavil, potrepljal kakega moža po ramenu ali pa mu pomigal s prstom, naj stopi iz zadnjih vrst naprej. Može, ki jih je general na ta način izbral, so po večini brez nadaljnje obravnave postavili na sredo ceste, kjer so kmalu sestavljali majhno svojo vrsto... Očividno je bilo pri tem mnogo možnosti za pomote. Častnik na konju je

opozoril generala na moža in ženo zaradi bogsigavedi kakega posebnega zločina. Žena je planila iz vrst, pokleknila in z iztegnjenimi rokami zatrjevala, da je nedolžna. General je nekaj časa molčal, nato pa je nepremičen in s popolnoma mirnim obrazom dejal: Madame, vsa gledališča v Parizu sem obiskoval, ni vredno igrati komedije... Tistega dne ni bilo dobro, če si bil za spoznanje večji, bolj umazan, bolj čist, starejši ali grši kot tvoji tovariši. Pri nekem možu mi je posebno padlo v oči, da se je imel zahvaliti za svojo hitro odrešitev iz te doline solz pač samo svojemu pokvečenemu nosu... Tako so jih poiskali preko sto, četi vojakov so zapovedali, naj jih ustrelji, in ostala vrsta je šla dalje, medtem ko so oni zaostali. Nekaj minut pozneje se je začelo za nami streljanje, ki je — z majhnimi presledki — trajalo nad četrt ure. Vojaki so izvrševali smrtno obsodbo nad temi sumarično obsojenimi nesrečniki.«

Daumier je slutil, kaj se bliža. V zadnjih svojih litografijah je često upodobil diplomacijo v obliki stare škrbaste dame z veliko sivo lasuljo in pisano staromodno obleko, kako rešuje evropska vprašanja. Naj diplomacija še tako ziblje zibelko, v kateri počiva srborito dete Mars, dete noče zaspati, temveč sili z mečem v roki iz zibelke. Angel miru plava med samimi pajčevinami in je v večni nevarnosti, da bo raztrgal kako nit, s čimer bi porušil ravnotežje med nešteti »vprašanji« (na pr. vzhodnim, nemškim, rumunskim itd.). Evropa išče ravnotežje na bombi, ki se že kadi. Toda ni je bilo sile, ki bi mogla preprečiti spopad. Kljub najboljši volji sta se morala nemški in francoski proletariat bojevati drug proti drugemu. In kdo je bil kriv vsega tega? Daumier je narisal ogorčeno Usodo, ki z levico kaže na volivno žaro, v katero so padali glasovi za Louisa Napoleona, z desnico pa na mrtvece po bojišču, ki so bili posledica takih volitev. Uspeh vse vojne so razvaline; v ospredju je samo še temen kup kamenja in tramov, v osvetljenem ozadju se vali težek dim iz goreče hiše; na cesti leže osamljena trupla. To je tudi tvoja žetev, veliki Bismarck, ki sedi v naslanjaču in ti smrt s koščeno roko kaže mrtvece, ki leže po ravnini! Domovina Francija je za novo leto 1871 stopila na bojišče v žalni obleki in si s krčevito kretnjo zakriva obraz, da bi ne videla tolikih žrtev. Tolikokrat prekleta monarhija je poginila; izžeto babše leži v odprti krsti na grobem mrtvaškem prtju; nikdar več ne bo vstala. Takšna je zadnja misel večnega republikanca Daumiera, ki je moral zaradi monarhij prepogosto skrivati svoje najgloblje misli.

Heroični Pariz, ki je 18. marca 1871 izgnal vso izdajalsko visoko družbo v Versailles, da se je potem tam lahko šopirila vsa moralna gniloba meščanske družbe, ta Pariz, ki je vnovič pokazal moralno zdravje in moč preprostega francoskega ljudstva, se v Daumierovi umetnosti zrcali na prav poseben način. Zdi se, da se je slikar sam začudil novemu pojavu, ki se ni skladal s strahopetnimi malomeščani v njegovih karikaturah. Daumier je bil že prestar, da bi se tako brez oklevanja pridružil bednemu pariškemu ljudstvu, kakor je to storil slikar Courbet. In tako je videl Daumier v »pariški komuni« samo eksplozijo, ki je preplašila mirno ljudstvo, ne da bi slutil njene vzroke in posledice. Naslikal je sliko,

ki neprekosljivo kaže razgibanost ljudskih množic; bežne postave valove vse v eno smer; komaj je mogoče ločiti obrise posameznih teles; delavci in meščani so pomešani v eni sami skupini; med črnimi hišami se širi grozoten glas o vstaji; tako živo je upodobil ta trenutek, da skoro slišiš glasove iz mrtvega platna, da skoro otipljivo občutiš metež drgetajočih teles, da te nepojmljiva novica s svojo grozotnostjo skoro zaduši. Poleg tega veje iz slike še spoznanje, da ob takih dogodkih ne bo mogel nihče stati ob strani, da ne bo neke visoke galerije, s katere bi kdorkoli lahko v mirni oddaljenosti opazoval, kako se v boju odloča vprašanje o bodočnosti vsega človeštva. S to veličastno sliko je Daumier pokazal, da so v zmoti vsi tisti, ki mislijo, da bodo že v naprej izvedeli za dan in uro, ko bo prišlo do odločilnega boja, in da se bodo lahko umaknili v mirno zavetje, dokler ne bo vse odločeno.

Slikar, ki ni znal risati po naravi. Preko poletja je hodil stari Daumier na počitnice v mirni Valmondois k prijatelju Geoffroy-Dechaumu. Nekega dne je prisopihal na vrt in prosil prijatelja, naj mu pokaže race, ker je pozabil, kakšne so. Geoffroy ga je peljal k potoku in mu ponudil svinčnik in papir, da bi jih narisal. Daumier pa mu je dejal: »Hvala, Geoffroy, saj veš, da ne znam risati po naravi...« Zgledal se je v tropo rac, ki so se podile po potoku, in jih dolgo opazoval. Drugega dne pa je že bila litografija v »Charivariju«, na kateri so bile upodobljene v neverjetni naravnosti race, kako se igrajo po vodi.

Daumier si je vtisnil vsak gib v spomin. Zato je s tako lahkoto posploševal v svojih delih; podrobnosti ga ne ovirajo nikjer, povsod vidi le bistvo. Prav tako pa je bila ta njegova lastnost tudi vzrok, da je lahko s fotografsko točnostjo podal trenutni gib, ne da bi delal silo naravi. Mirno lahko trdimo, da je Daumier zato tudi med najbolj dialektičnimi umetniki v slikarstvu, kiparstvu in »črni« umetnosti. Balzac ga ni zastonj primerjal z Michelangelom, niso ga zastonj cenili Delacroix, Baudelaire, Corot in drugi.

L. 1874. so mu odpovedale roke in oči. Preselil se je za stalno v Valmondois, kjer je s pokojnino 2.400 frankov na leto živel do svoje smrti dne 11. februarja 1879. L. 1880. so prepeljali njegov prah na pokopališče Père Lachaise, kjer počiva med svojima najboljšima prijateljema, Corotom in Daubignyjem. V Valmondoisu so ga pokopali na državne stroške. Ves pogreb je stal dvanajst frankov. In vendar so meščanski časopisi zagnali vik in krik, da je to razsipavanje državnega denarja. Ali je mar mogla meščanska družba storiti kaj drugega ob smrti tistega človeka, ki je razkril vso njeno ogabnost v družinskem in javnem življenju, v miru in vojni, v monarhiji in republiki? Daumier je doživel to, kar doleti v meščanski družbi vse, ki gredo proti toku: v življenju jih izkoriščajo lakomne branjevske duše, zapirajo jih brezčutni pravniški rablji, duše jim misli ljudje brez misli, po smrti pa jih v najslabšem primeru čaka pozaba. V posameznikih tli spomin na te velike borce za svobodo in mir in prav ti so tudi porok, da bodo nekoč svobodne ljudske množice slavile svoje neustrašne prednike in črpale iz njihovih del moč za ustvarjanje lepše, človeka vredne bodočnosti.

V SIROTIŠČU

KATARINA ŠPUROVA

Govori! —

Anka gleda v tla.

— Vsak dan te bom tepla. Tako dolgo te bom tepla, dokler se tega ne odvadiš. Razumeš? —

Anka je stara šest let. Niso je peljali k zdravniku. Zjutraj jo v garderobi, ko je že oblečena in počesana, tepejo.

— Zakaj si se pomočila? —

Anka ne ve odgovoriti. Prefekta razkačeno vpije: — Zakaj si se pomočila ... ti? —

Na hodniku že čakajo dečki. Prefekta Jurička je nestrpna:

— Ste gotove, tam? —

— Po dve in dve! — Doli po stopnicah, v kuhinjo.

— Gospa, ti danes ne dobijo kruha! —

— Tako? Lepo. —

Tako se pričinja dan v sirotišču. Šepava Bara naliva prežgano juho v krožnike in meče kruh po mizi. Vsakemu kos.

— Daj — šepeta Horvat in iztega pod mizo roko proti sosedu. Za njim stoji prefekta, namesto kruha je dobil udarec po roki.

Potem grem v šolo. Iz sirotišča, doli po bregu, v mesto. Trudno, brez volje, in včasih bi koga zaustavila. Bila sem tepena ... ne jaz ... Anka. Bolna na mehurju. In vi ... ljudje — ali nihče ni odgovoren za Anko, za vse nas tam zgoraj?

— Nihče — pravi Vera. Vera je toliko stara kakor jaz. Ona daje danes »žur«. Sedi za klavirjem in včasih nagne glavo čisto nazaj. Takrat se ji dolgi kiti dotikata preproge na tleh. Z' dolgimi, belimi prsti udarja po tipkah. Čudna pesem vre izpod njenih prstov. Ankino presunljivo jokanje slišim v tej pesmi. Blaž ostane danes ves dan brez kruha. Jaz ne morem živeti. Hotela bi planiti k Veri in njene prste, ki igrajo ... kako so lepi ... kako tu boli ... ne igrati ... ne več igrati, Vera!

Hotela bi si zakriti lice in vpiti. Zdaj so navili gramofon. Vera in Jelka plešeta. To je ritmičen ples. Rdeča roža na Verinem ramenu poskakuje. Včasih odpre vrata Verina mama in se nasmehne v sobo: — Imate vsega, Vera? —

Oblečena je v črno svileno obleko. Zdaj vem, kako tu živijo. Kako lepo tu živijo. Kako rada bi dala materi malo te čokolade. Oče zdaj dela luknje v sneg. Opoteka se v stari, raztrgani suknji po cesti in se vsekuje v roko ...

Verini čevlji so mi preveliki za tri številke. Vrata cerkve so odprta. Daleč spredaj, na glavnem oltarju, je naslikan Kristus.

Pridite k meni vsi, ki ste obteženi, — piše okrog njegove glave.

Spotaknem se nad stopnico. Tu je mir, v tej veliki, mračni cerkvi. Najine oči se srečujejo. Ne verujem v njegovo božanstvo. Kaj vse lahko napravi bog z mezincem svoje roke. In vendar ta neskončno dobri in pravični bog niti z mezincem noče zganiti. Pri Veri je še »žur«. Še plešejo

in jedo čokolado. Moja mati... kje so dokazi tvoje dobrote, ti pravični bog?

— Darujte za svetega očeta! — Skrinja za milodare. Suha dlan, polna zarez, črna, hrapava dlan spušča v odprtino novce. To je materina dlan, to so dlani ubogih žena, njihovi zadnji dinarji, saj so jim povedali zgodbo o svetopisemski vdovi, ki je dala zadnji novčič božjemu sinu.

— Darujte po svojih močeh, darujte za svetega očeta! —

Hotela bi imeti moč besede, da bi odprla oči ljudem. Vrnite se, žene, sveti oče ne potrebuje vašega denarja! Bog ne potrebuje vaših zadnjih dinarjev!

Ne, ti nisi bog. Ti si samo naslikano božanstvo in ne moreš nič za to, da pred tvojim oltarjem in v tvojem imenu trgujejo.

Dolga je pot od Vere do sirotišča, od desetih toplo zakurjenih sob do učilnice, kjer prefekta Jurička bije s šibo po klopeh, po mizi in po glavah otrok.

— Kdo si ti? Misliš, da si grofova hči? Vlačuge so vaše matere, vse po vrsti. Vlačile so se po nočeh okoli, a mi naj vas hranimo... palače vam zidamo... Sad ne pade daleč od drevesa! —

Elza joče. Elza ni kriva za grehe svoje matere, ki je nikdar ni videla.

Sklanjam se nad knjigo in naglo ponavljam nalogo. Latinske besede v slovarju plešejo. Samostalniki moškega spola na —us.

Potem rišem geometrijske like v zvezek. Zunaj je belo drevje, bela cesta, beli krovi hiš. Zunaj je dolg zimski dan, misli so izmučene, hotele bi božanja.

Pišem pismo nekomu, ki ga nikdar v življenju ne bom pozabila.

— Gospod učitelj! Ne verujem več v boga. Ne verujem v geometrijske like. Ne verujem drobni Badovinčevki.

Ali je bog? Ne čutim ga. Včasih se zdim sama sebi raztegnjena čez ves prostor, ali se pa sploh ne zavedam. Včasih se pa zavedam s tako močjo, da bi morala vpiti...

Nisem mu napisala, da ga ljubim. Da bi se hotela vrniti k njemu, v zadnjo klopo na Cvenu.

Čemu risati geometrijske like? Ne morem več nazaj. Preteklost, — ali naj bežim za tabo? Polomila bi si noge, a dohitela te ne bi. Kako ste dobri... kako ste bili dobri, gospod učitelj! Gospa Badovinec razlaga kvadratične enačbe. Ne to, gospa Badovinec. Povejte — neznanka življenja, neznanka, ki jo iščem, ki jo tako skrivate pred nami — neznanka — lepo naslikani Kristus nad glavnim oltarjem?

Deset sob. V eni teh sob meša Verina mama karte za mizo.

— Si videla, Veročka? —

— Kaj, mama? —

— Kralj je prišel čez. Ampak... to je zdaj pik...

Pik je hudoben. Hočem srce. Kje je srce, gospa Badovinec. Srce, enačba z neznanko... Ne vem računati, ne morem najti srca.

*

To je pomlad. Na vsakem koraku nekaj klije, raste. Kako ljubim... Gospa Bogdanova, legla bi na zemljo, zarila bi vanjo prste, izkričala bi ji vse. Nikomur ne morem povedati, kako je to. Oblaki, trava, kostanji,

ki bodo kmalu dobili prve liste. Nimam več nobenih nogavic. Naj hodim bosa? . . . Vse sem vedela in gospa Bogdanova se mi je smehljala. Sedela je za katedro in roke je imela prekrižane na krilu. Vse bi ji povedala . . . kako jo imam rada, kako žalostno je življenje v sirotišču.

Aljoša! . . . Mali Aljoša. Drevesa v parku molčijo. Čitam »Karamazove«. Kako brezpomembne so nogavice. Ivan, Ivan Karamazov se cinično smeje. Hotela bi čutiti njegove močne roke okrog pasu.

Mali, pobožni Aljoša, kaj ne, lep je Kristus? Vedela bi ga ljubiti, tega velikega, ciničnega Ivana. Tam zgoraj se že sveti sirotišče. Do tja ni prišla pomlad. Ostala je spodaj.

*

Nedeljsko jutro. Zvonovi tam spodaj pojejo o življenju, ki ga mi tu komaj poznamo. O materah, ki ljubijo svoje otroke. O kruhu, o sreči. Danes bosta Katica in Nevenka dobili nove obleke. Danes bi si hotela obleči bluzo iz tenke svile in oditi v mesto.

— Po dve in dve! —

Do kapele. Sveži šopki na oltarju diše. Jurička pazi na red. V desni roki ima molek, v levi šibo in z njo kaže na kamenitega Kristusa na oltarju.

— Tja glej, Elza! Kam pa zijaš? —

V prvi klopi kleči ravnateljica. Na koru so pevci. Vonj kadila. Orgle. Ne morem peti. Kako rada bi pela o tem, kar tako duši, tako boli. S suhimi, vročičnimi očmi strmim v Kristusa.

Jurička pobožno gleda v rožni venec in v šibo. Kam gleda mala Nevenka?

— Ti tako moliš? — Tja glej! —

Šiba se skoraj dotika kamenitega Kristusa. Za njim je okno, za oknom zelena trava, drevje, nebo.

Ivana ni? Moji prsti — kako boli . . . Kraljica majniška . . . pojejo pevci in melodija, orgle, — ne, jaz ne morem več tu stati in molčati! Jaz moram nekam iti, nekomu moram povedati, da trpim, da hočem ljubezni, hočem svileno bluzo, kruha . . . Kameniti Kristus — ti si bog? Dobri, pravični bog?

Ravnateljica pobožno moli. Zakaj je njena mala punčka lepše oblečena kot druge deklice? Zakaj sme njen fant imeti dolge lase, vsi drugi dečki pa morajo biti do kože ostrženi?

Pridiga velja Anki, Zlati, Nevenki. Slehernemu med nami. Grešimo. Neprenehoma grešimo. Grešimo v mislih, besedah, dejanjih. Tudi ponoči. O, koliko greha je nakopičenega v naših dušah in v naših telesih. A še večji so bili grehi naših mater in tudi zanje smo odgovorni.

Kameniti Kristus se smehlja. Takega so napravili, z nasmehom na ustih. Če bi bil bog, bi se za časa pridige prenehal smehljati.

— Po dve in dve! —

Iz kapele do sirotišča. Nedelja, sonce, bog. Kakšno potvorjeno življenje, med kapelo in sirotiščem. Vsako nedeljo iste obleke, ki diše po omarah. Jurička in njena šiba. Ista neslana prežgana juha. Spodaj na vrtu, ob kostanju, sem videla včeraj zvončke. Tri bele, majhne zvončke.

Ljubim. Koga? Kaj? To spomladansko jutro, daljave za sirotiščem, gospo Bogdanovo? Ljubim sovraštvo. Prečastiti, prišla bom k spovedi. Jutri. Da vam povem, kako sovražim.

Nikogar med nami ni poživila nedelja. Na dnu naših src leži velika, sveta, breznadna želja:

Imeti bluzo iz tenke bele svile...

NEVIDNA KRILA

TRIPTIH — ANTON DEBELJAK

I.

Zamišljen vase stopam sam ob vodi,
ko val nevzdržni v daljo ji poteka.
Na mah uzre oko mi v njej človeka;
glej čudna stvar: možak po glavi hodi.

Mrtvak je ta, ki zdaj po tebi brodi,
nikoli živel ni, nemirna reka,
on nič ne moti bistrega ti teka,
nobeni izpostavljen ni nezgodi.

Ta ljubka, gibka slika iz korita
nikomur nikdar zlega ne napravi,
ne spi, ne je, ne pije, ne prezeba.

Pri vsem tem važna zdi se mi oseba:
ta senčni stvor simbol je bajke, mita,
ki čar in mik življenju daje pravi.

II.

Jaz ne razumem — reče kemik Makso —
čemu ljudje se bavijo s soneti.
Zakaj pozabe moral si oteti
nam Hamleta, zakaj, Grammatik Saxo?

Sanjarstvo vaše, to ni nič za prakso.
Pa vsi ti vaši notranji poleti,
mi pač ne vemo z njimi kaj početi.
Mar nanje kdo je kdaj postavil takso?

Izguba ur je vsaka taka muha,
zakaj nikomur ne prinese kruha,
vaš slavni Sen ni čisto nič koristen.

Na katerem shodu je kedaj nastopil,
h kateri stranki se je kdaj priklopil,
sicer pa, je li delavec to pristen?

III.

A vendar, Makso, Sen je pravi stvarnik:
na čelu rokodelcem šviga spretno,
načrte snuje za naprej okretno
ta plodni naš predhodnik in udarnik.

Pa zviška — nepozaben bogozarnik —
za rast izbira seme prapočetno,
pripravlja pota bistra neverjetno
za vse bodoče čudotvorni čarnik.

Brez njega vse je zidano na pesek.
In komaj zacvetè na njej izvesek,
mogočna stavba nagne se sumljivo.

Vse, kar je v narodu vrednote trajne
in kar je klene cene neomajne,
brez teh nevidnih kril je neumljivo.

OTROŠKA POEZIJA V RUSIJI

N. BAHTIN

PESNIKI za odrasle ljudi se redkokdaj lotijo pisanja otroških pesmi. Med pomembnejšimi ruskimi pesniki sta pisala otroške pesmi le Žukovski in Nekrasov. Pravljice A. S. Puškina in I. I. Eršova («Konek-gorbunok») so bile napisane za odrasle, a so postale podobno kakor basni Krilova najljubše otroško berilo. V sredi XIX. stoletja sta pisala za otroke J. P. Polonski in A. N. Pleščejev, ki pa sta bila oba pesnika srednje vrste. Konec XIX. in v začetku XX. stoletja je izšlo nekaj dobrih pesniških zbirk za otroke, med njimi knjige A. Bloka, Saše Černega, P. Solovjeve (Allegro) in dr. Vse te zbirke so bile namenjene otrokom premožnih staršev in prepojene z meščanskimi nazori; po revoluciji ni nobena doživela nove izdaje. Seveda ima tudi meščanska poezija nevtralne teme (na pr. o narodi, domačih živalih itd.), toda pesmi, ki opevajo skrbno pestunjo, rišejo idile iz življenja »poštenih delavcev« ali pa pozivajo bogataše, naj pomagajo revežem — take pesmi so kajpada v sodobnem ruskem življenju popolnoma nepotrebne.

Zmeda, ki je zavladala v Sovjetski zvezi po dveh vojnah, svetovni in državljanski, sevé ni bila ugodna za razvoj otroške poezije. L. 1918. je izšlo samo nekaj drobnih knjižic na rjavem papirju in z linorezi, namreč zbirke N. Vengrova, N. Ljubovine in Sergeja Jesenina. Jeseninova knjižica je bila po svoji temi (legenda o malem Jezusu) poslednja otroška knjiga z verskim motivom; knjiga N. Vengrova je obravnavala običajno temo otroških knjig, temo o živalih. Polagoma pa je knjižni trg začel oživljati; podjetni privatni založniki, ki so izrabljali zanje prikladno dobo

Nepa (Nove ekonomske politike), so napolnili knjigarne z množico knjig velikega formata, tiskanih na dobrem papirju in opremljenih s številnimi podobami; tekst je bil tu važen šele v drugi vrsti in njegova kakovost je bila velikokrat precej nizka. Ogromna večina otroških pesnikov te dobe je zapadla pozabljenju. To so bili epigoni drugovrstnih in tretjevrstnih pesnikov predrevolucijske Rusije. Iz te množice so se uveljavili le posamezni pesniki, med katerimi je treba omeniti predvsem K. I. Čukovskega, S. J. Maršaka, V. V. Majakovskega in A. Barto.

Kornej Ivanovič Čukovski je bil pred revolucijo znan kot literarni kritik, ki je med drugim pisal tudi o otroški literaturi. Od l. 1917. dalje je napisal celo vrsto otroških knjig zabavnega značaja; njegovi proizvodi se odlikujejo po fantaziji, humorju in po živahnih stihih, ki si jih je lahko zapomniti. Ena njegovih najbolj znanih knjig je »Mojdodyr«.¹ Deček pripoveduje, kako so mu pobegnile hlače, odeja, rjuhe, knjige itd. Umivalnik (ki se imenuje Mojdodyr) mu razloži, da se je to zgodilo zategadelj, ker se ni nikoli umival in je bil naposled bolj umazan ko dimnikar. Milo in krtača začneta dečka umivati; deček jima uide, toda na cesti ga sreča krokodil, ki mu ukaže, naj se gre takoj umit, ker ga bo sicer požrl. Deček uboga in nato se vrnejo stvari, ki so mu poprej pobegnile. Pesem se konča s slavonspevom vodi in milu in z grajo umazanih dimnikarjev. Množica otrok zna na pamet te pesmi, ki so zelo lahke in duhovite; naslov sam je zelo posrečen (»mojdodyr« = moj si, dokler se ti od umivanja koža ne zguli in nastane »dyr«, t. j. luknja).

Pred napadi kritike (napadali so ga namreč precej) je Čukovski način svojega pisanja sam branil v celi vrsti člankov, ki so zbrani v knjigi »Od dveh do petih« (t. j. otroci od dveh do petih let). Sedma izdaja te knjige je izšla l. 1937. V predgovoru k tej izdaji pravi Čukovski: »Ko sem se prvokrat lotil pisanja otroških pesmi, sem dognal, da v tej stvari nimam niti učiteljev, niti predhodnikov. Nikogar nisem imel, pri katerem bi se lahko učil. Sklenil sem, da se bom učil pri otrocih.« Čukovski se je skoraj prenehal družiti z odraslimi ljudmi, živel je predvsem med triletnimi otroci in si zapisoval njihove izraze, reke in pesniške ekspropte. Na ta način je prišel do pedagogike, toda tudi v pedagoških sistemih ni našel tistega, kar mu je bilo potrebno. Na samostojne otroške besedne tvorbe je gledal Čukovski z očmi pesnika. Evo primera, kako razumejo otroci jezik odraslih: »Mama je odšla za mesec dni na dopust.« (Ruski: »Mama uehala v otpusk na mesjac«; — »mesjac« pomeni v ruščini prav tako kakor v slovenščini luno in dobo 30 dni.) Otrok sklepa: torej je mama na luni. Vzgled otroške logike: »Mama, kaj je to vojna?« — »Vojna je takrat, kadar ljudje ubijajo drug drugega.« (Ruski: »... kogda ljudi ubivajut drug druga«; — »drug« pomeni v ruščini tudi »prijatelj«.) Otrok popravlja: ne drug drugega (t. j.

¹ »Mojdodyr« je preveden v srbohrvaščino in je izšel v Zagrebu z naslovom »Slavko-prljavko«. V srbohrvaščino je prevedena tudi druga knjiga Čukovskega, »Rajni zbrka doktor Jaoboli i životinje«. (Obe knjigi je prevedla Irina Kunjina-Aleksander). Tretja knjiga, »Krokodil«, je izšla v Zagrebu v založbi »Minerva«.

prijatelj prijatelja), ampak sovražnik sovražnika. Kar imenujejo odrasli popačenje besede, je za otroka pogostoma samo postopek, da bi bila beseda bolj smiselna. Vazelin postane v otrokovih ustih »mazelin«, ker se ljudje z njim mažejo. Čukovski je zbral in zapisal množico takih otroških iznajdb na področju besedne tvorbe, ki predstavljajo po njegovem mišljenju za pesnika resničen zaklad.

Nadalje brani Čukovski »lepe nesmisle«, kakor se sam izraža, to je lepe neumnosti. V narodnih otroških pesmicah (tako v ruskih kakor v angleških, ki jih imenujejo »nursery rhymes«) dobimo verze, ki predstavljajo zbirko nesmislov, na pr.: slepec gleda, gluhi prisluškuje, brez-nogi je tekel za nekom, mutec je zaklical na pomoč (dansko-norveška pesmica). Čukovski razlaga otroško ljubezen do takih »nesmislov« z dejstvom, da te pesmice prav s poudarjanjem nesmislov krepijo otrokovo občutje za resničnost. Otroku je to igra, in sicer zelo zabavna igra; otroškemu razumu pa je igra prav tako potrebna kakor njegovim mišicam. S celo vrsto dokazov je Čukovski dokazoval, da ima pesnik pravico, pisati pesmi kakršni so na pr. tile stih:

Ryby po-polju guljajut,	Ribe se sprehajajo po polju,
žaby po-nebu letajut;	žabe letajo po nebu;
myši košku izlovili,	miši so mačko ujele,
v myšelovku posadili.	jo v mišnico posadile.

V sledečem članku brani avtor pravljico, piše nadalje, »kako delajo otroci stihe«, naposled pa daje 13 zapovedi, kako mora otroški pisatelj pisati pesmi. Navajamo na kratko te zapovedi.

Kdor piše za otroke, mora tako rekoč misliti v podobah. Pesmi, tiskane brez slik, izgube 90% vse učinkovitosti. Čim opazi pesnik, da je eni strani njegovih stihov potrebna ena sama slika, naj to stran kot očitno slabo črta.

Druga zapoved je: najhitrejše menjavanje pojavov.

Besedna slika mora biti hkrati lirična. Pesmi, ki jih ni mogoče peti, niti ni mogoče plesati po njih, ne bodo užgale otroškega srca.

Ritem mora biti okreten in spremenljiv. Monotona razvlečenost vaškega (kmečkega) epa se ne prilega sodobni otroški psihi.

Stihi morajo biti muzikalni. Zveze soglasnikov kakor so na pr.: »vdrug vzgrusnulost« so nedopustne; zadostuje po en soglasnik za vsak samoglasnik.

Rime morajo biti blizu druga drugi.

Besede, ki služijo za rime, morajo biti obenem nosilci glavnega smisla celotnega stavka.

Vsaka kitica mora biti sklenjena (končana); vzgled dajejo Puškinove pravljice:

V sinem nebe zvezdy bleščut,
v sinem more volny pleščut,
tuča po nebu idet,
bočka po morju plyvet...²

² V odličnem prevodu Otona Župančiča (A. S. Puškin: Pravljica o carju Saltanu. Akademska založba v Ljubljani, 1937): »Zvezde vrh neba migljajo, vali vrh morja igrajo; črn oblak hiti čez svod, preko morja plava sod.«

Otroška pesem mora vsebovati čim manj pridevnikov.

Prevladujoči ritem otroških pesmi mora biti horej (vzgleđ: pravljice Puškina in Eršova).

Pesmi morajo biti primerne za igranje; razen tega je priporočljiva tudi besedna igra (na pr. naslov »Mojdodyr«).

Ne pozabi, da mora biti otroška poezija tudi poezija za odrasle ljudi.

Ne pozabi, da je treba otroke navajati k dojemanju klasikov, in sicer s tem, da prekršiš to ali ono zapoved (na pr. deveto, peto, šesto itd.).

Vsa ta pravila, ki so tu nanizana zelo shematično, je Čukovski podprl s celo vrsto vzgleđov in dokazov. Toda ne samo njegovo pesniško delovanje, ampak tudi njegova pravila ali »zapovedi« so doživele hudo kritiko. Čukovski govori namreč v teh svojih pravilih edinole o obliki, vsebine pa sploh ne omenja. Ali je mogoče govoriti o obliki, ne da bi hkratu imeli pred očmi njen odnos do vsebine? Oblika, ki jo je uporabljal E. Th. A. Hoffmann, je neuporabna za Zolajev »Germinal«. Stavka: »Odeja je zbežala« (začetni stih pesmi »Mojdodyr«) in »Odeja je visela na vrvi na dvorišču« nista različna le po obliki, temveč tudi po vsebini. Ko je Čukovski branil svoja načela, je navajal kot dokaz prvič klasike in drugič otroško psiho. Toda Puškin je pesnil pred sto leti; resnični pesniki pa ne iščejo vzorov, ampak ustvarjajo nekaj novega; po drugi strani se ne smemo le učiti od otrok in se prilagajati njihovim interesom, marveč moramo dvigniti otroka na niveau odraslih ljudi. Najmodrejše je trinajsto pravilo Čukovskega.

Te misli je izrazil otroški pisatelj B. Šatilov l. 1929. v reviji »Kniga detjam« (»Knjiga za otroke«; št. 4—5). Decembra istega leta je pisal Čukovski v reviji »Literaturnaja gazeta«:

»Ko sem vnovič prebral svoje knjige, so se mi zazdele zelo stari niske. Razumel sem, da takih knjig ni več mogoče pisati, da so izčrpane celó že forme, ki sem jih uvedel v literaturo. Te forme sem nekoč iznašel sam, ali zdaj so postale skupna last. Zato pa sedaj, tudi če bi hotel, ne morem več pisati o témah kakor je na pr. »Krokodil«; hotel bi obdelovati nove teme, ki razburjajo nove čitatelje.«

Čukovski se je v resnici lotil novih tém, toda ne v otroški poeziji, marveč v povesti za otroke. Njegove pesmi pa so tudi nadalje privlačevale otroke ter so izšle v več izdajah (»Mojdodyr« je izšel l. 1936. kot 21. izdaja v 300.000 izvodih, »Telefon« je izšel desetič v 150.000 izvodih; l. 1936. so izšla tudi neke vrste izbrana dela Čukovskega z naslovom »Pravljice« v 50.000 izvodih).

Na prav isti zabavni način so pesnili tudi drugi otroški pesniki; bilo jih je zelo veliko. Tako je bilo na pr. l. 1925. zgolj pesnikov-začetnikov 61, 1926. l. jih je bilo 40, l. 1927. pa 64; nato je začelo to število padati. Ogromna večina teh knjig pa je privlačevala samo s svojo lepo zunanostjo in pisanimi podobami, tekst je bil le redkokdaj dober. Izjema je bil Samuil Jakovljevič Maršak, kateremu je neka založba ponudila, naj napiše pesmi k slikam, ki predstavljajo mlade živali v kletkah živalskega vrta. Ta knjiga z naslovom »Otročički v kletkah« se je zelo posrečila in je doslej doživela 10 izdaj. Maršak, ki je nastopil v javnosti prvokrat l. 1907. zlasti kot prevajalec angleških narodnih balad in angle-

ških pesnikov sploh, se je sedaj posvetil otroški poeziji ter je napisal okoli štirideset knjig poezije za otroke; mnoge med temi knjigami so pravi dragulji otroške poezije. Njegove prve pesmi so nastale po vzgledu istih »nursery rhymes« (angleških pesmic), o katerih je govoril Čukovski, ali Maršak se je učil tudi od ruske narodne otroške pesmi. Od lahkih zabavnih pesmic je Maršak prešel k pesmim tako imenovanega delovnega ali produktivnega značaja (»Pošta«, ena njegovih najboljših pesmi, prav tako »Požar«, »Kako je skobelj naredil skobelj« itd.), nato pa se je lotil prikazovanja socialistične graditve v Rusiji (»Vojna z Dneprom« — pesnitev o Dneprostroju, ena Maršakovih najlepših umetnin). V dolgi pesnitvi »Mister Tvister« pripoveduje Maršak o popotovanju nekega Angleža po Sovjetski Rusiji; ta Anglež noče stanovati v hotelu, v katerem prebivajo tudi pripadniki barvastih ras; išče privilegiran, izključno le belcem namenjen hotel, ker pa takega ne najde, mora oditi domov. Na ta način je pesnik prikazal v lahki in zabavni obliki idejo enakosti vseh narodov ne glede na barvo njihove kože.

Maršak je bil dolgo vrsto let urednik in konsultant otroškega oddelka Državne založbe; njegov glavni namen je bil, dvigniti kakovost otroške literature v smislu njenega približevanja k vzorom klasične literature. Pionir te smeri in take poezije pa je bil Vladimir Majakovski (1897 — 1930), ki je pisal tudi pesmi za otroke.

(Se nadaljuje) — **Prevedla V. Š.**

IZGUBLJENI SVET

STONE SELIŠKAR

V KAVARNO, kamor zahajam, prihajata vsak dan dva starca, mož in žena. Poznam ju že dvajset let, toda v življenju smo se zgrešili in šele pred petimi leti sem ju znova našel. Nikdar poprej nisem govoril z njima. Ker smo stanovali v isti ulici, sem poznal nekatere njune bistvene navade, ki so dajale obema prav poseben, nenavaden način ponašanja. Prav dobro se ju še spominjam, kakšna sta bila pred dvajsetimi leti, saj sta uživala v naši predmestni ulici velik ugled in spoštovanje. Mož je bil strokovni učitelj na obrtni šoli, žena je bila poštarica. Imela sta dva sina in kadar so šli v nedeljo vsi štirje pod Rožnik, smo gledali za njimi, kakor da je ta ugledna družina ponos naše ulice, in moja mati je ob taki priliki vedno povzdigovala čednosti teh ljudi.

Seveda, dvajset let je lepa doba in sem bil sedaj, ko sem ju po tolikih letih znova srečal v kavarni, nemalo presenečen. Saj se nista kdo ve kaj spremenila. No, že, ostarela sta, nekako manjša sta postala, počasna in utrujena, siva in zgubana. Ko sem sedel v njuni bližini, se mi je počasi, ne da bi se zavedel, zagrinjala sedanost in vse moje misli so se nehote povračale nazaj v tisto dobo pred dvajsetimi leti, iz katere sta vznikla ta dva starca. Kako je prav za prav vse to preprosto, pa vendar silno zagonetno! Videl sem nenadoma vse tiste

minule čase, duhal sem celo vonjavo pokošenega sena prostranih senožeti ob Gradaščici, ki so zdaj povsem zazidane, pred mano so vstajali strici in botri in sosedje, njuna dva fanta sta prisedla k meni in nenadno se je v meni sprožilo neko ganotje, da sem vstal in ju spoštljivo pozdravil, prav tako, kakor v onih časih, če sem ju srečal na ulici.

Nista me spoznala. V bežnem pogledu, s katerim sta me ošinila, sem opazil razočaranje, kakor da jima ni prav, da ju nekdo pozna in ju moti v samoti, v katero sta pribežala, potem ko sta izgubila svet mladostne sreče. Le to! Za telesni blagor sta bila vse do smrti prilično zelo dobro oskrbljena s pokojnino. Imela sta lepo sončno stanovanje in v kavarno sta hodila redno vsak dan ob določeni uri čitat časopise. Dasi sta bila po svoji zunanosti tako tuja sedanjosti, si nikakor nisem mogel razložiti njune velike ljubezni do dnevnikov. Kakor da se sedaj na starost živo zanimata za vse, kar se važnega in velikega dogaja po širnem svetu. Toda to nestrpnost do branja je kazal le starec. Čital je dnevnik in tednike, listal je po revijah s podobami, bil je celo nestrpen, če je moral čakati na list, ki ga je pravkar prebiral drug gost, tako da sem bil sprva resnično uverjen, da je to eno njegovih najvažnejših opravil vsega dneva. Kaj pa naj bi sicer počela ves ljubi dan? Osamela sta, dom in hrano jima oskrbuje primerna ženska, preokorna sta, da bi hodila na izlete in ves dan tudi ne moreta tičati doma — no, pa jima zato drugega ne preostaja, kakor da spremljata po listih vse važne dogodke doma in po svetu.

Ko sem po več dni hkratu presedel v njuni bližini, sem počasi le doumel vsebino njunega sedanjega življenja. Dognal sem, da ne iščeta ničesar drugega v listih, kakor le spominov. Vsakokrat, kadar je našel v časopisu kakšno vest, ki ga je pritegnila, je prišel do žene z listom v roki in ji je prebral: Starosta našega učiteljstva Jaka Korenčan bo v soboto praznoval v krogu svojih otrok in vnukov osemdesetletnico svojega trudapolnega in plodonosnega življenja...

Dokler se ju nisem privadil, se mi je zdelo njuno vedenje nenavadno, skorajda smešno. Nikdar nista sedela oba pri isti mizici, ampak vedno tako, da je mož odkazal ženi sedež pri oknu, sam pa je sedel k sosednji mizi in si nanosil kup časopisov. Kakor hitro je opazil, da je gost odložil list, je že vstal in hitel ponj. Tako je neprestano vstajal in sedal, dočim je žena sedela nepremično kakor soha in ni pokazala nikdar najmanjšega zanimanja za novice. Čitala je le, da ustreže možu. Njene oči so bile bistre in ni potrebovala očal. Mož pa je nosil zelo močna stekla. Bila sta si živo nasprotje. On ves nemiren, neubrzdán, ona mirna in vdana in tako hudo skromna in ponižna, da me je kar zazeblo, kadar je mož osorno zagodrnjal nadnjo. Dočim je imel mož vse tiste značilne črte starca, naprej nagnjeno brado in globoke, skoraj črne brazde po vsem obrazu in roke žilaste, kakor da so pokrite z ribiško mrežico, je bilo njeno obličje le prav rahlo ovenelo. Bila je starka, človek pa si je mislil, da se ni postarala, ampak da je takšna že od nekdaj. Gube njenega obraza so se skladno spojile s prosojno kožo njenih lic in z belo barvo las, v njenem pogledu je vselej ostalo nekaj zasanjanega, vdanega in nežnega in prisegel bi, da je hodila v kavarno

le zaradi njega. Mož je moral imeti nenehoma nekoga poleg sebe, da mu je ukazoval, ga učil, hvalil in grajal.

Žena je gledala v časopis in se ni nikamor ozrla. Nič je ni vznemirjalo. Kadar je mož odložil poslednji list in pograbil palico, je vstala in šla za njim. Nekoč je natakark po nesreči prevrnil kozarec vode, ki je z mize scurela na njen plašč. Mož se je glasno razjezil, žena pa se ni ganila. Če se nisem motil, je bilo v njenih očeh celo malce prezira zoper njegovo jezo, ki pa se je tudi kmalu osula. Mož je srebal kavo po žlički in jo užival, žena pa, kakor da je tudi kavo spila le zato, ker je tako običaj v kavarni. Prav v vsem početju sta si bila živo nesoglasje, kakor da bi se vse svoje življenje tiho sovražila in da sta le po neki nepojmljivi, za ves ostali svet prikriti nuji živela drug poleg drugega... Vse na svetu je razumljivo, vse tako preprosto enostavno — Ne! Tega si za človeško življenje nikdar ne bom upal trditi! Na oko je ta uboga stvarica narave zares preprosta, včasih tako zelo preprosta, da niti zanimiva ni več — v podrobnem prikazu njenih majhnih dogodkov pa vendarle tako skrivnostna, zagonetna, da je ne spreledaš tudi če bi jo presekal.

Že po nekaj dneh mi je bilo očito, da tavata vsak zase po lastnem svetu, ki sta ga bila izgubila pred tolikimi leti. Le kje, zakaj, na kak način sta ga zapravila? Zdaj jima je bilo precej čez sedemdeset let. Silno rad bi zasledil stezico do njunega pogreznjenega sveta. Opazil sem, da se mož pri čitanju včasih nenadoma vznemiri. Ves obraz se mu spremeni v neko jezovito spako, nakar porine časopis od sebe, vstane, razmišlja, dokler ne stisne brezzobih čeljusti in se ne obvlada. Nad čem se vendar vznemirja? Star je, ničesar več ne more pričakovati, vse v njem je že izžgano, smrt bo zdaj zdaj skočila nadenj — njegova misel pa je le še živa in se celo vznemirja.

Nekega dne je bila kavarna nenavadno zasedena in prisesti je moral k moji mizi. Zelo nerad je to storil. Najrajši bi odšel, že je bil pri izhodu, a se je le vrnil. Nevoljno je odkazal ženi stol pri drugi mizi, sam pa mi je sedel nasproti. Nezaupljivo me je nekajkrat ošinil s pogledom izza časopisa, zamrmral nekaj v brado, končno se je umiril. Čital sem dunajski list, po katerem se je neprestano oziral. Poznati sem njegove navade, zdaj zdaj me bo prosil zanj, čeprav niti polovico svojega lista ni pregledal. Tedaj sem mu ga sam ponudil.

— V Španiji je revolucija, sem ga opozoril.

Zaničljivo je zamahnil z roko.

— Zelo krvava revolucija! V prvih dneh je bilo čez tisoč žrtev, sem mu dejal znova.

Zapičil je svoj pogled vame kakor obstreljen in me vprašal osorno:

— Mar vas to tako zelo zanima?

— Seveda me, sem mu odgovoril. To je vendar borba dveh naj-silnejših idej. Ves svet se zanima za to krvavo dokazovanje pravilnosti v nazorih.

— Če je tako, potem je ves svet bedast! je zakričal vame.

Žena ga je plaho pogledala, ozrla se je tudi vame, kakor da bi ga hotela opravičiti. Tedaj pa je prinesel natakark časopis z debelim na-

slovom na prvi strani: General Franco je zavzel mestece H. in dal po prekem sodu postreliti vse pristaše ljudske fronte.

Pokazal sem s prstom na ta naslov, češ, poglej vendar starec, kako je to hudo važno. Mož pa je zgrabil list, ga vrgel na drugo mizo, me prezirljivo pogledal in je kar plamtel od razburjenja. Pa se je kmalu spet umiril. Že sem domneval, da bo starec za vedno zaprt zame. Ko pa sem zaradi tega pogledal starko, kakor da bi hotel v nji rešiti njegovo zagonetko, sem opazil, da se je žena zastrmela v sliko, ki je prikazovala pobite revolucionarje v nekem porušenem španskem mestecu. Njen obraz se ni prav nič izpremenil. Negibno je strmela v to pošastno podobo mrtvakov in zdajci je zahlipala, kakor da bi ji nevidne roke stisnile vrat. Oči so se ji zasvetile od solz. Krčevito se je branila joka in vsega tega davečega občutja, končno pa se le ni mogla premagovati in je zaihtela. Toda bala se je moža. Ni ga hotela vznemiriti, ni ga hotela spominjati kdo ve kakšne strahote, ki sta jo bila morda kdaj preživela. V njen obraz, ki je bil vse druge dni miren in negiben, se je zajedla žalost. Skozi to žalost pa je planil na lice tolikšen sijaj neke silne ljubezni in nežnosti, da se je njena toga maska neobčutljivosti nenadoma spremenila v živ, resničen obraz, ki je kljub starosti zdajci postal mlajši. Zdelo se mi je, da vidim skozi njeno žalost obličje, kakršno je bilo pred davnim davnim časom. Prsti so ji trepetali, pa se je le junaško branila pred nenadnim navalom te strastne žalosti. Vstala je, ne da bi karkoli rekla svojemu možu, njen obraz se je spet otrdil, ko je šla mimo gostov. Na ulici si je naglo obrisala oči z velo dlanjo.

Starec je ostal v kavarni. Najbrž se je to večkrat ponavljalo. Toda če sem imel poprej vtis, da ji je v vseh drugih prilikah življenja zapovedoval in da se je vedno slepo vdinjala njegovi volji, se mi je zdaj zazdelo, kakor da bi nalašč kljubovala vsem njegovim jezovitim pogledom. Odšla je iz kavarne, ne da bi ga pogledala. To, kar se je zdaj in morda že večkrat v nji živo prebudilo, je bilo najbrže njen izgubljeni svet, ki ga je zvesto in vztrajno zaklepala tudi pred najbližjim človekom. Domneval sem celo, da ji je bil mož v tem hipu kakor tujec, ali pa se ni nikdar potrudil, da bi skrbno preiskal vse skrivne kotičke njenega sveta, da bi še njega presunilo z isto strastjo kakor ženo. Nekaj skupnega pa je le vzplamtelo v obeh ob takih prilikah. V njej žalost, ljubezen in vsa ona nežna čustva, ki izvirajo iz ljubezni, v njem pa gnev, nekak strašen odpor in sovraštvo do vsega, kar ju zdaj na starost, tik pred smrtjo kliče v minula, razdejana svetovja.

Plačal sem in stopil na cesto. Starka je taval po pločniku tako narahlo, kakor da se njene noge niti tal ne dotikajo. Nenadoma se je pojavil poleg mene starec. Prehitel me je, se zdajci obrnil prav k meni, zamahnil s palico po zraku in me nagovoril.

— Španska revolucija vas zanima? In vojne? In klanje, in streljanje?

Presenečen sem strmел vanj, saj nisem utegnil dovolj naglo premisliti, kaj prav za prav hoče. Napeto me je gledal in za vsako ceno je hotel izsiliti iz mene odgovor.

— Kako da bi me ne zanimalo vse to? sem dejal. To vendar ni majhna stvar! Stotisoč ljudi se je zgrabilo, da bi branili svoje ideje. Hudo me zanima!

— Ali imate otroke? me je vprašal trdo, kakor da bi imel učenca pred sabo.

— Dva.

Povesil je glavo, se za hip potopil v razmišljanje, potem pa me je potegnil za rokav, da sem moral stopiti v njegovo smer. Bil se je že umiril in ko sva tako hodila nekaj časa oba molčeča in pogreznjena v svoje misli, je spregovoril zamolklo:

— Čudni ljudje ste! Ne morem vas razumeti drugače kakor tako, da vas vse skupaj preziram. Zanimati se za tako nečloveško klanje, čitati vse te vesti o požigih in umorih, hladno razpravljati o vsem tem...?

— Oprostite, morda pa prečrno gledate? sem ga prekinil. Vsaka revolucija je krvava in vsaka stranka se bori z enakim prepričanjem, da ima edino le ona svoj prav. Ali se zavzimate za rdeče, ali za bele?

— Bedaki! Ni ne rdečih ne belih! je vzkliknil.

— Ampak razvoj politike poslednjih let, gospodarska kriza...

— Ni ne rdečih ne belih, je znova zakričal, ne da bi počakal konca mojega stavka. To je zabloda dvajsetega stoletja in zelo se motite, če mislite postati s tem vašim puhlim zanimanjem srečni!

— No, sreče s tem prav gotovo ne bom dosegel, sem dejal hladno. Toda v tem mogočnem vrenju nazorov in idej mora imeti vsak človek svoje prepričanje, saj se temu ni mogoče izogniti. V Španiji je revolucija, v Franciji so stavkajoči delavci zasedli tovarne, v Rusiji so ustrelili šestnajst trockistov, ki so kanili uničiti Stalina, Hitler je napovedal neizprosni boj komunizmu, pri nas stavkajo tekstilni delavci... Človek ne more ostati hladen spricho vsega tega. Ali je naklonjen Hitlerju ali pa Stalinu, ali bo zagovarjal delavce ali pa podjetnike, ali bo kristjan ali pa brezverec!

— Mislite? se je zarežal vame. No, potem pa se hudo motite. Meni je vsa ta drhal diktatorjev, politikov, delavcev in fabrikantov deveta briga! Nikar me tako osuplo ne glejte! Vem, kako si mislite o meni; da sem čudak, otopel človek, ki ne najde smisla v nobeni stvari več. Pa ni tako! Rad bi vam razdril to pogrešno mnenje, da se ne bova od slej naprej zalezovala s pogledi in sumničenji.

Zvito se mi je nasmehnil kakor kak hudomušen prevejanec, ki mu ne moreš zlepa do živega. Opazil je mojo zadrego in kar bolj vesel je postal. Prižgal si je cigaro in ko se je nasmejalo moji osuplosti, ki je nisem mogel prikriti, me je zmagoslavno potrkal po rami.

— Prepričani ste bili, da sem prestar za opazovanje. No, sprva, ko sem bil opazil, kako naju z ženo zasledujete z očmi, sem bil užaljen. Pa ne zaradi zasledovanja samega, ampak ker ste me imeli za takšnega bebca. Res je, star sem, toda sem spreten v oprezovanju. Kar priznajte!

Osramočen sem stal pred njim in silna zadrega me je zgrabila. Žel sem biti daleč proč od tega starca in nenadoma mi je vse to pre-

sedalo. Toda zdaj me je imel v kleščah in kar tako brez vzroka tudi nisem mogel pobegniti.

— Kar brez skrbi bodite zaradi tega! je dejal milo in očetovsko. Tega zalezovanja je konec. Zdaj pa je čas, da si ogledava vruga, ki naju je zapeljal k temu, prav od blizu. Vi, moja žena in jaz obiskujemo isto kavarno, isti zrak dihamo vsi trije, po istih ulicah hodimo — pa vendar živimo vsak zase na svojem svetu. Midva z ženo na enem, vi na drugem! Kako, da je to mogoče?

Zložno sva hodila po nabrežju. Toplo je bilo, za ta jesenski čas kar pretoplo in ko sva se prerila skozi zapletke vozov, na katerih so pripeljali kmetje s Posavja krompir in zeljnate glave na prodaj, naju je to živahno vrenje in pa sonce, ki je grelo kakor v pozni pomladi, navdalo z nekim tihim zadovoljstvom, kajti starec je nekajkrat obstal, se ozrl v jasno nebo, pod katerim je svetla kovinasta ptica zvenela kakor obsedena in se je dobrodušno nasmehnil tej igrači kakor človek, ki se namuza deci pri igri. Meni pa je to srečanje pričelo ugajati in nestrpno sem pričakoval, kaj mi bo mož še razodel. Ko je odbrnel jekleni ptič v nedogled, se je starec okrenil k meni in razočarano dejal:

— Niti enkrat se niste ozrli vanj! Vam je to prevsakdanje, zrasli ste z njim vred, s tem smešnim jezdecem neba!

— Tehnika je preskočila stoletja, sem pripomnil. Sanje Leonarda da Vinci so se uresničile, prerokbe Julija Vernea se dejansko razvijajo od besede do besede. Ko ste bili mojih let, se je letalstvo pravkar pričelo postavljati na noge?

— Takrat? Da, spominjam se, kako so komedijanti razkazovali balon. Ko sem opazoval skozi okno množico radovednežev, sem čutil, da stojim na prelomnici, kajti imel sem občutek, da je v meni s tem dogodkom pričelo odmirati ono svetovje, v katerega sem se vrasel. Verjemite mi, človeško življenje ni tehnična naprava, da bi se mogla z novimi, boljšimi izumi sproti prilagoditi vsemu, kar se okoli njega novega dogaja. Vi prav gotovo trdite, da ste sodoben človek?

— Seveda sem, z dušo in telesom! sem mu odgovoril navdušeno. In tudi ostati hočem vedno sodoben, četudi mi je namenjena stoletna starost!

Švrknil je nekajkrat s palico po zraku, se zahihital v brado, kakor da sem izgovoril največjo budalost, ki jo je kdaj slišal. Pred vežnimi vrati svojega doma me je zgrabil za rokav in me potegnil za seboj.

— Zelo nerad sprejemam goste, mi je govoril, ko sva stopala po lesenih stopnicah, toda vi ste izjema. Nič se ne izgovarjajte, nikogar ne boste motili. Rad bi se z vami dogovoril do kraja. Prosim!

Četudi je bila zunanost hiše prenovljena, je znotraj vendarle ohranila vse značilnosti starinskih hiš; lesen pod, škripajoče stopnice, temo in neke posebne vrste duh po trohnohi, da se kar oddahneš, ko stopiš iz mračnega hodnika v svetlo sobo. Ko me je tako iznenada porinil v svoj dom, sem se tu v prostrani sobi, ki je bila vsa zalita od jesenskega sonca, nemalo začudil. Neverjetno, kako me je vse, kar je bilo natrpanega v sobi, spominjalo mojih otroških let. Poglej no, sem si govoril razveseljen nad tem odkritjem, tako uro smo imeli tudi

pri nas doma! Če potegneš za zeleno vrstico, prične cingljati! In v rešnici se je nekje med kolesjem sprožila vzmet, ko sem prijel za vrstico in jasno, razločno sem zaslišal zvoke Radetzkyjeve koračnice. Kakor je bilo sicer to cinglanje od sile smešno, sem vendarle ves zavzet poslušal starinsko melodijo in v spomin so mi planile vse tiste otroške prigode, ko smo pobalini tekali pred vojaško godbo in jo spremljali prav do vojašnice. Vse mi je živo migotalo pred očmi. Razločno sem skozi vsa dolga leta spet videl tistega konjička, ki je vozil veliki boben... Zavese na oknu, obledele zelene gardine z velikimi cofi, ogromna baržunasta zofa, slike na steni, podstavki na omarah, košarica z razglednicami — o, kako po naključju sem se vrnil v podobe svojega detinstva! Najrajši bi sedel na tla, vzel škarje in pričel izrezovati vse te dunajske rotovže, tirolske hribe in avstrijske vojne ladje, Cirile in Metode in knežji prestol z Gosposvetskega polja. Na majhni mizici so bili razpostavljeni spominki z Bleda, Brezij, Sv. Višarj, nekaj kapnikov iz Postojnske jame, skodelice in kozarci z napisi in mnogo drugih pisanih reči. Pod posteljo sem zagledal lesen pljuvalnik, napolnjen z žaganico, s stropa je visela težka svetilka z neštetimi okraski, po skrbno umitem podu se je neslišno sprehajala lepa, lena siva muca. Na knjižni polici zbrani spisi Jurčičevi, Prešernove poezije, nekaj vezanih letnikov Ljubljanskega zvana in nemških družinskih tednikov s slikami ter v zeleno usnje vezana pesniška zbirka Mirana Borisa s podčrtanim posvetilom:

Lehke noge, lehke srce,
iz persi mladih pesem glasna,
tako k dekletu v vas se gre,
tako mladost se vživa jasna!

Ko je stopil starec v sobo, zdaj preoblečen v flanelasto, temnordečo haljo, mi je naglo potegnil zvezek iz rok, ga zaprl in položil nazaj na polico in vzkliknil razigrane volje:

— Takrat sem bil zaljubljen v svojo ženo! Ha, mladost... Veste, žena je prav vesela, da sva dobila obisk. Povedal sem ji, da sem privedel sodobnega človeka!

Ne da bi me poslušal, ko sem mu hitel zatrjevati, da nikakor nisem imel namena nadlegovati svetišče njunega doma, me je potegnil k sebi na zofo in pričel z razgovorom, ki sva ga prekinila pred vežo.

— Kako sem že dejal ondi na ulici? Dá, človeško življenje ni podrejeno svojevrstnim muhastim iznajdbam in zato se ob neki prav določeni meji vselej ustavi. Čez to mejo ne more, četudi si želi in se celo bori z zaostalostjo. Najsi bo želja in volja njegova še tolikšna — čez ne more. Na tej strani meje je vse tisto, kar sta njegov duh in telo dobrega in slabega poželjivo sprejemala in vsrkala kot neobhodne življenjske hormone — na drugi strani pa so se pojavile stvari, ki jih ne duh ne telo ne moreta več sprejeti vase brez zlih posledic.

— Kako da ne? sem ga prekinil. Človeštvo rase s časom vred! Razvoj civilizacije in kulture je vendar nerazdruženo spojen z razvojem človeške družbe!

— Stoj! je dejal ukazovalno. Govorim le o človeku posamezniku! Seveda, človeštvo predstavlja rod, skupino, pleme, vrsto in njegovo kolobarenje se pretaka tisočletja kakor neusahljiv vrelec življenja. Rojstvo in smrt posameznika ni v tej celoti nikak dogodek. Človeštvo je kakor hosta: stara strohnela drevesa podira vihar, trohne, iz tal pa nenehoma poganjajo mladike, rasejo mlada drevesa, zelene, cveto in rodijo.

V sobo je stopila žena in je previdno in tiho zaprla vrata za sabo. Prav narahlo se mi je nasmehnila in pokimala z glavo ter je sedla v naslanjač poleg okna. Mož se ni zaradi nje prav nič zmedel in ko sem oba motril, sem ugotovil, da sta tu doma povsem drugačna človeka ko v kavarni. Žena je gledala skozi okno. Pred seboj je videla kupolo stolnice in stojnice na trgu, Grad in ta starinski del mesta z vegastimi strehami hiš škofije in črnim obročem streh Starega trga je simbolično vključevalo oba starca med to pohišstvo, med katerim sta se počutila vedro in udobno. Njen pogled je bil zdaj veselejši, ko je spet gledala skozi okno, njena glava z belimi lasmi je v tej jesenski svetlobi pridobivala na lepoti. Bila je prav zares lepa starica. Tudi mož se je zbral. Nič več ni hlatal, vstajal in sedal, mirno je čepel na zofi in se naslajal nad svojimi lastnimi besedami.

— Človek je sam zase svoje svetovje, je nadaljeval. Nikdar se nisem ukvarjal s filozofijo, čeprav sem mnogo čital. Naravne vede so me bolj zanimale. Zato vam ne morem vsega tega, kar bi vam rad povedal, tolmačiti s kakšno neizpodbitno logiko. No, zame pa je te učenosti, kolikor sem si je pridobil, povsem dovolj. Svoje življenje sem zaključil. Za nič na svetu ne bi maral stanovati v eni onih sodobnih hiš, kakršne sedaj zidajo. Med gladkim, golim pohištvom bi se počutil nesrečnega in osamelega. Te ure, ki se vam zdi starinska in nerodna, bi ne menjal za nobeno drugo! Poglejte si to zofo, z vsemi temi nastavki, z izrezljanimi stebrički, polžki, obroči, na katerih se nabira prah in jo je težko čistiti — ne dam je proč! In vse te majhne reči, ki jih vidite tu v sobi, na stenah, na omarah, na tleh — ne dam jih od sebe, prav tako kakor ne bi mogel pustiti žene, ki naju zdajle prav nič ne sliši, ko govoriva.

— Hm, od sile ste trdovratni, skoraj bi dejal zakrknjeni, da zametujete vse udobnejše pridobitve sedanjosti, sem dejal in strmel v staro, ki se je vsa predala pogledu na staro mesto.

— To ni trma, me je zavrnil starec. To ni zaostalost, s katero nas mladi svet nenehoma zasmehuje. To je le trdoživost naše mladosti, kajti prav s tem neprestanim izpreminjanjem vidimo, kako vse bolj se oddaljujemo od onih časov, v katerih smo bili zasidrani na svoje ideale.

Nenadoma je položil prst na usta in mi z glavo pokazal proti svoji ženi. Starica je gledala na staro mesto, toda njen pogled je bil uprt v neko zame nevidno dogajanje, kajti takšnega smehljaja še nisem bil opazil na njenem obrazu. Neka čudovita nežnost jo je razsvetlila, nič več starčevskega ni bilo na nji. Lasje so se ji ob straneh malce razpustili, njeni drobni, prosojni prsti so narahlo drgetali v naročju.

— Mama, ali že gresta? jo je vprašal starec s spremenjenim glasom.

— Že tečeta! je dahnila veselo in odmaknjeno od stvarnosti. Že tečeta! Oskar je spet padel v blato. Oh, nesrečni otrok!

— Čez kolena ga bom dal! se je ujezil starec.

— Oh, nikar! je prosila žena. Saj ni nalašč!

— Kar nič mi ga ne zagovarjaj! se je hudoval starec. Potuha škodi, kazen pa je krepko vzgojno sredstvo, če se pametno in o pravem času uporabi, je zamrmral s strogim in važnim glasom šolnika. Je že res, da lepa beseda lepo mesto najde, ampak palica odtehta tisoč besed, če jo pritisneš na pravi kraj.

— Če ga udariš, mene prav tako zaboli, je nalahko ugovarjala žena. Mladost je norost. Tudi ti si hlače trgal, ko si hodil v šolo.

Starec se je zapačil, pomolil ji je dva prsta, posnemal škarje in dejal: — Strigu, strigu!

Tesno mi je postalo. Občutil sem nekaj nevidnega, ki se je preklalo pred mano, občutil sem tako nekako, kakor da je čas trdna gmota, ki se da lahko zajeti z rokami, prerezati kakor jabolko in pogledati, ali so pečke črne in zrele. Oba starca sta se mi zdela potem, ko sta se tako naravno vživela v to svojo norostno vlogo, kakor dva igralca, ki sta na odru prikazovala mladostnike brez mask in primernih kostumov. Muca se je splazila k starki in vihala rep.

Po tem kratkem dialogu je nastal molk, ki nas je pokrila kakor vreča. Rad bi se izmotal iz te nove tesnobe, ki mi je stiskala srce, želja pa, ki me je tirala v to zagato, je bila silnejša. Sedel sem nepremično, molčal sem in na vso moč sem se trudil, da ne bi skvaril te igre, ki sta mi jo starca zaigrala s tolikšno vnemo. Ura je udarila poldne. Starka je odrinila muco, ki ji je skočila v naročje in se oprijela za naslanjač, da bi vstala. Oglasil se je zvonec v predsobi.

— Sta že tu! je dahnila radostno. Točna sta kakor ura.

Skozi vrata je stopil v sobo mož mojih let. Skozi priprte dveri sem bil opazil za njim bolniškega strežnika, ki je narahlo potisnil moža čez prag, sam pa je ostal v kuhinji. Starec se ni ganil. Žena pa je stopila k došlecu, prišla ga je za roko in naslonila svojo osivelo glavo na njegova prsa. Njen sin! Sličnost je bila tolikšna, da je močna postaranost njegovega obličja izražala podobo ženinega dvojnika, tolikšna, da sta si bila kakor brat in sestra. Vreča, v kateri smo zdaj vsi tičali, se je še bolj zadržnila, tako da me je kar dušilo. Mati pa je peljala sina k mizi, pred katero je bila na podu razprostrta mehka preproga.

— Ljubček moj, kar potrpi, kmalu bo obed! Poigrajva se ta čas! mu je govorila mati.

Sin pa kakor da je lutka. Obleka mu je togo visela na shuššanem telesu, v očeh ni bilo veselja ne žalosti ne skrbi, prav nič takšnega, kar bi bilo človeško prikupljivo. Hodil je kakor slepec. Ustavil se je za hip, dvignil nogo in jo spet oprezno spustil na pod, kakor da bi hodil po vrvi in da mu je zdaj zdaj pasti v globočino. Izpregovoril ni besedice. Očeta in mene ni opazil, četudi sem bil preverjen, da je nekajkrat blisnil s topim pogledom semkaj v najin kot.

(Se nadaljuje.)

NEMIR OB TIHEM OCEANU

Vojna imperialistične Japonske s Kitajsko je še mnogo večjega in usodnejšega pomena za ves svet kakor vojna nacionalistične Nemčije in fašistične Italije v Španiji. Na Daljnem vzhodu gre za večino človeštva, ki živi po kolonijah. To večino kolonialnega prebivalstva predstavlja delovno ljudstvo, t. j. delavci in kmetje, ki jih zatirajo isti zatiralci — evropski, ameriški in azijski imperialisti. Na Daljnem vzhodu se prepletajo koristi vseh velekapitalističnih, monopolističnih mogotcev, ki se tepejo za sirovine in za trge, na katerih hočejo prodajati svoje blago in vlagati svoj kapital. Kitajska pa je zaradi svoje razsežnosti, zaradi bogastva, ki se skriva v njenih tleh, in zaradi ogromnega števila svojega prebivalstva, iz katerega je mogoče izžeti bajne kapitalistične posebne dobičke, najbolj mamljiva vaba za vse finančne kapitaliste. Prednost med njimi imajo Japonci zaradi geografske lege svoje dežele. Samo to dejstvo pa seveda še zdaleč ne more pojasniti japonskega pohoda proti Kitajski. Glavni vzroki za ta pohod so v stanju današnjega japonskega kapitalizma, v razmerah na Kitajskem in v mednarodni situaciji.

Kitajska

je razkosana na tri dele. Severne province Šansi, Čili, Šantung, Honan, Kiangsu, Nganhvej, Hupej, Hunan, Čekiang, Kiangsi in Fukien so pod vrhovno oblastjo nankinške vlade, južne province Jünnan, Kveičov, Kvangsi in Kvantung pa vodi Kanton. V pokrajinah Sečuan, Šensi, Kansu in raztreseno tudi po nankinških in kantonskih provincah pa vladajo delavci in kmetje s svojimi posebnimi delavsko-kmečkimi vladami in svojimi armadami. V nankinški in kantonski Kitajski je odločujoča stranka Koumintang in zato ju imenujemo s skupnim imenom kuomintanška Kitajska.

Razmere v kuomintanški Kitajski

so obupne. Celó v industriji prepuščajo vladajoči kapitalisti in veleposestniki položaj za položajem tujcem. V kitajski premogovni industriji je bilo l. 1923. 54% tujega kapitala; v l. 1928. je narastel ta odstotek na 72. Kitajsko plavžarstvo je bilo l. 1928. že skoro popolnoma v tujih rokah: 90% je bilo v njem tujega kapitala, dočim ga je bilo l. 1923. šele 70%. V letih 1929.—30. so se velikega števila kitajskih tekstilnih tovarn polastili tujci, posebno Japonci.

Ko se je l. 1929. začela gospodarska kriza, je kitajska industrija še bolj prehajala v tuje roke. V železni in jekleni industriji je bilo l. 1930. samo še borih 5% kitajskega kapitala. V tekstilni industriji je bilo l. 1929. samo 44% kitajskega kapitala, dočim ga je bilo l. 1925. še 58%. Industrija svile je popolnoma propadla. Kitajski mlinci so mleli samo 5 mesecev v letu, moko pa so uvažali. Kdo pa je žel pločove tega nazadovanja v kitajski nacionalni industriji? Po poročilu Kitajske banke so v l. 1931. povečali japonski podjetniki število vreten na Kitajskem za 100.000 kosov; švedsko-ameriški trust za vžigalice je izpodrinil na kitajskem trgu kitajske vžigalice; Kitajci so svoje tovarne za vžigalice zaprli. Takšen je meščansko-veleposestniški nacionalizem v praksi; celo svojih dobičkov ne zna braniti pred tujcem, doma pa se šopiri s svojim vročim nacionalizmom v vročem patriotskem sru.

Tuji imperialisti so se vgnezdili na vseh važnih gospodarskih točkah. Koumintang jim je preskrbela koncesije za gradnjo železnic in cest, za letalski promet, dovolila jim je monopole in privilegije, zasužnjila je kitajsko ljudstvo z novimi posojili na oderuške obresti.

Kitajska trgovska bilanca se je še posebno za časa krize zelo poslabšala. Zunanja trgovina se je občutno zmanjšala predvsem zaradi razvrednotenja srebra, ki je glavna kitajska valuta. S tem se je Kitajska tudi še bolj zadolžila tujim kapitalistom. Zaradi uvoza tujih poljedelskih proizvodov je začelo

poljedelstvo propadati. Ameriška pšenica je preplavila kitajski trg. L. 1931. so Japonci prvič v vsej kitajski zgodovini uvozili na Kitajsko svilene kokone.

Davčni vijak je silno privlel vse kitajsko ljudstvo, posebno pa revnega in srednjega kmeta. V nekaterih provincah so kuomintanški generali pobrali davke kar za deset let naprej. Poleg navadnih davkov plačuje ljudstvo še celo vrsto posebnih doklad. Kadar vstopi kmet v mesto, kadar ga zapusti, ko prodaja na trgu, vedno mora odšteti denar mitničarjem in ostalim mestnim uslužbencem. Da, ponekod so oblasti uvedle celo »davek za kritje stroškov pri pobiranju davkov«.

Zaradi nizkih cen poljedelskih proizvodov in povišanih davkov so se morali kmetje vedno bolj zadolževati. Zadolžil pa se je kmet pri oderuhu, ki pobira povprečno 24—36% mesečno, včasih pa so obresti celo 100% mesečno. Oderuhi kmetu ne prodajajo samo zemlje, če ne more vrniti dolga, temveč prodajajo celo kmeta samega. Tako cvete prava trgovina s sužnji. Neki kitajski časopis je poročal: »Iz okrajev, v katerih prebivalstvo strada, so eksportirali 150 dečkov, ki so jih prodali kot »sinove« po 5—600 dolarjev. Prodajo vodi Odbor za pomoč gladnim in sicer z vednostjo kuomintange.«

Žetve so vedno slabše, ker se generali bolj brigajo za vojskovanje in ropanje kakor pa za namakanje zemlje. Priprave za namakanje razpadajo, jezovi in regulacije rek se rušijo in povodnji zalivajo vsako leto ogromne pokrajine. Do l. 1932. so povodnji uničile 4.000.000 hiš in 120.000 milj posejane površine, 60.000.000 ljudi je stradalo in umiralo zaradi kolere in tifusa.

Nič boljše kakor kmetu se ne godi delavstvu. Brezposelnih je bilo l. 1931. okoli 5 milijonov. V nekaterih okrajih je 25—70% celokupnega delavstva brezposelnega. Čisto brez dela je 45% rudarjev, 65% delavcev v svileni industriji in 30% tekstilcev. Število brezposelnih povečujejo delavci, ki se vračajo iz tujine. Kitajske delavce izganjajo Združene države, Mexico in dr. S tem se seveda zmanjšuje dotok tujih valut, ki so jih ti delavci poprej pošiljali domov v precejšnji množini. Brezposelni pritiskajo na zaposlene delavce, ki se jim položaj neprestano slabša: mezde se znižujejo, delavnik pa se podaljšuje. Rudarji v Kailanu delajo po 17 ur na dan, v Fušunu so podjetniki podaljšali delavnik na 14 ur. V šanghajskih tkalnicah za svilo delajo po 15 ur dnevno.

Kuomintang torej ni rešila nobenega gospodarskega vprašanja, niti malo pa se ni dotaknila agrarnega vprašanja. Celo velikim kmetom ni mogla olajšati prehoda od fevdalnega, parasitskega obdelovanja zemlje s pomočjo zakupništva v kapitalistično poljedelsko gospodarstvo s pomočjo velikih podjetij, čeprav je s tem namenom izdala l. 1930. nov agrarni zakon. Tega zakona ni nikdar uresničila.

Kuomintanška »nacionalna« vlada tudi ni rešila drugega perečega vprašanja kitajske revolucije, t. j. vprašanja nacionalne združitve vse Kitajske. Kuomintanška Kitajska je še vedno razkosana na prav fevdalen način, čeprav se je Čangkajšku l. 1936. posrečilo preprečiti vojno med Nankingom in Kantonom. V posameznih provincah vladajo generali, ki so uvedli vojaško diktaturo. Generali se neprestano vojskujejo med seboj in zato se Kitajska še ni mogla osvoboditi imperialističnega suženjstva. Kuomintanška Kitajska se je ob vsaki priliki umaknila pred imperialisti, posebno pred japonskimi.

Odpor delavcev in kmetov proti kuomintanški vladi je v takih razmerah seveda moral naraščati. Posebno po izdaji kitajske revolucije v l. 1925.—27. so se nad Kuomintang razočarali prav vsi svobodoljubni sloji na Kitajskem: delavci, kmetje, malomeščanstvo, študenti, inteligenca. Spoznali so, da se Kuomintang, ki jo je vodila sedaj predvsem buržoazija, noče resno boriti proti imperializmu in fevdalnim militaristom, da se noče boriti za enotno

demokratsko republiko in demokratske svoboščine, da se noče boriti za izboljšanje položaja širokih delavskih in kmečkih množic. To razočaranje se je izražalo v vedno bolj pogostih stavkah in vedno širšem agrarnem gibanju. Milijoni kmetov so se začeli boriti proti fevdalnim preostankom v kitajskem gospodarstvu. Zmagovita kuomintanška reakcija je tedaj uvedla strahovladno, kakršne zgodovina ne pozna. Gibanja ljudskih množic pa Kuomintang ni mogla zatreti. Že v letih 1926.—27. so se začele zbirati prve delavsko-kmečke čete, ki so se l. 1930. prvič polastile oblasti v nekaterih pokrajinah in se spremenile v pravo redno delavsko-kmečko armado. L. 1931. so si izvolili ti delavci in kmetje, ki so se osvobodili fevdalno-militarističnega kuomintanškega jarma, svojo provizorično osrednjo vladno. Pokrajine, v katerih so vladali delavci in kmetje, so se od l. 1930. dalje vedno bolj širile. Kuomintang je videla v njih največjo nevarnost za kitajske fevdalce, militariste in kapitaliste ter jih je hotela za vsako ceno uničiti. Vodila je

6 vojnih pohodov proti delavsko-kmečkim pokrajinam

in vedno doživela poraz, čeprav so ji pomagali tuji vojaški strokovnjaki s svojim vojaškim znanjem, imperialisti pa s finančno podporo in dobavljanjem orožja in municije.

Prvi vojni pohod je organizirala Kuomintang novembra 1930. Februarja 1931. se je končal, ker so vojaki v množicah prestopali k sovražniku.

Aprila 1931 se je začel drugi vojni pohod, katerega se je udeležilo 20 divizij. Delavci in kmetje so ta napad odbili, ker jih je podpiralo prebivalstvo v vseh pokrajinah, kjer so se vršili boji.

5. maja 1931 je sklenila kitajska naraščajoča skupščina, ki je bila sestavljena iz zastopnikov različnih vojaških štabov, da je treba uničiti delavsko-kmečko armado in uvesti v pokrajinah, kjer vladajo delavci in kmetje, stari red in mir. Čangkajšek je svečano prisegel, da se ne bo prej vrnil z bojišča, dokler ne bo dosegel začrtanega cilja. Zbral je 35 divizij (t. j. 350.000 mož) in jih združene peljal proti provinci Kiangsi, ki je bila takrat središče delavsko-kmečkih pokrajin. 2. julija 1931 je začel napad po načrtih svojih nemških vojaških strokovnjakov. V 2 mesecih je zavzel precejšnje ozemlje, ki ga je pa potem izgubil v 2 tednih. Delavsko-kmečka armada je uničila 17 divizij nankinških čet, zaplenila 25.000 pušk, mnogo strojnic, topov in municije. Poleg tega je delavsko-kmečka armada narasla na 50.000 mož.

Četrty vojni pohod naj bi strl 4. delavsko-kmečko armado. Čangkajšek je zbral pol milijona ljudi za ta pohod, ki ga je začel v februarju 1932. Uboge Čangkajškove čete so doživljale poraz za porazom. Delavci in kmetje so se sproti oboroževali z zaplenjenim orožjem in municijo. Maja se je končal ta pohod s popolnim polomom. Kuomintang je izgubila 30.000 pušk, 3 letala, stotine strojnic in ostalih vojaških potrebščin.

Pri petem vojnem pohodu je sodelovalo 700.000 vojakov. Za ta pohod je napravil Čangkajšek nov načrt, ki je bil posnetek Dsengofanove taktike v 60. letih 19. stoletja, ko je dvorni uradnik Dsengofan zatrl tajpinski kmečki upor. Za boj proti kmetom je Dsengofan osnoval čete, v katerih so bili sami veleposestniki in plemiči. Te čete so iz razrednega sovraštva brezobzirno divjale proti podložnim kmetom in so bile zato najbolj zanesljiv steber protirevolucije. Čangkajšek je obkolil 4. armado. Ta pa je prebila obroč, ki jo je oklepal, in je odšla iz Hupeja, Hunana in Nganhveja v Sečuan, kjer je osnovala novo delavsko-kmečko pokrajino.

Vseh pet vojnih pohodov se je torej ponesrečilo. Delavsko-kmečke armade so končno vedno zmagale. Zato se je za šesti vojni pohod Čangkajšek pripravil mnogo bolj temeljito kakor za vse dotedanje. Njegov »novi načrt« je združeval vse dobre lastnosti, ki jih je imel načrt nemškega generala von Seeckta, z vsemi »dobrimi« lastnostmi, ki jih je imel stari Dsengofanov

načrt. Načrt se ni omejeval samo na vojaške priprave, temveč je hotel pripraviti pohod tudi politično. Po Čangkajškovem izreku bi moralo biti v načrtu »30% vojaških in 70% političnih ukrepov v boju proti delavsko-kmečkim armadam«. Med političnimi ukrepi so važni posebno tile: Čangkajšek je osnoval novo politično organizacijo — »Zvezo modrih srajc«, ki naj bi bila za zaščito v zaledju; pri četah je uvedel politično vzgojo; zbral je posebne veleposestniške čete; izdal je demagoške odredbe za »poživitev poljedelstva in zmanjšanje davkov«; začel je novo etično gibanje »Za novo življenje«; in kar je najvažnejše, povečal je teror v velikih trgovskih in industrijskih središčih ter uvedel kolektivno talstvo na kmetih (t. j. vsa družina je odgovorna za dejanja enega člana). Delavsko-kmečke pokrajine je Čangkajšek hotel uničiti tudi gospodarsko s popolno blokado in s tem, da je z letali uničeval industrijske zgradbe in železnice. Gradil je nove ceste in železnice proti pokrajinam, v katerih so vladali delavci in kmetje, da bi tako počasi, toda zanesljivo lahko napredoval za umikajočim se sovražnikom. Požigal je gozdove, v katerih bi se sovražnik lahko skrival; požigal je napredno literaturo v kuomintanški Kitajski in v zasedenih krajih; na njegovo zapoved so skrivaj ubijali dijake in učitelje ter zapirali pisatelje in časnikarje. In uspehi?

Ta vojni pohod je trajal od septembra 1933 do junija 1935. Čangkajšek je obkolil delavsko-kmečke armade v pokrajini Kiangsi. Dal pa se je prevrati z manevrom, ki ga je izvedel 6. delavsko-kmečki armada zbor. Ta zbor je odkorakal proti provincam Fukien in Nganhvej. Čangkajšek je mislil, da se hočejo vse nasprotno armade umakniti v tej smeri, zato je odposlal del svojih čet za njimi in tako oslabil zapadno fronto. Tu pa je predril potem večji del delavsko-kmečke armade Čangkajškov železni obroč in se umaknil skozi province Kvantung, Kvangsi in Kveičov v centralno Kitajsko — v Sečuan. Čangkajšek je hotel to preprečiti s tem, da bi onemogočil delavsko-kmečkim četam prehod preko reke Jangce. Pri tem poskusu pa bi bil kmalu sam ujet v glavnem mestu province Kveičov, v Kveijangu, v katerem so ga nasprotniki obkolili. Pod genialnim vodstvom svojih vojskovodij Maotseduna in Čudeja so delavsko-kmečke čete razbile vse generalske Čangkajškove pomočnike v Jünnanu, Sečuanu, Šensiju in Kansuju ter v osvojenih pokrajinah postavile nove vlade. Novo ozemlje, ki so si ga delavsko-kmečke armade s neprestanimi boji priborile na tem svojem 3000 km dolgem umiku, je bilo mnogo večje kakor ozemlje, izgubljeno v Kiangsiju. V teh novih pokrajinah živi 60 milijonov ljudi, kar pomeni za delavsko-kmečko vladno mnogo širšo osnovo kakor pokrajina Kiangsi. Poleg tega so ostale v pokrajini Kiangsi močne partizanske čete, ki vežejo skoro vso Čangkajškovo milijonsko armado. Dočim so bile delavsko-kmečke armade v Kiangsiju prisiljene, boriti se tako, kakor je hotel Čangkajšek, so si sedaj pridobile popolno svobodo v taktiki. Iz obrambe so prešle v napad in vsilile Čangkajšku, ki se je pripravil na počasno napredovanje, taktiko hitrih udarcev in odločilnih bojev. Ti hitri udarci in odločilni boji pa so bili za Čangkajška večni porazi. Delavsko-kmečke armade so v l. 1935.—36. prodirale iz Sečuana v Jünnan, Kveičov, Šensi in Šansi ter preganjale nankinške čete iz teh provinc.*

Ugled delavsko-kmečke vlade in njenih armad je rasel. Kitajski narod je začel gledati v njih glavno silo, ki se bo uprla vedno bolj nasilnemu prodiranju japonskega imperializma na Kitajsko. Ni pa rasel ta ugled samo

* Ti boji so zapustili značilno sled tudi v slovenskem časnikarstvu. 20. V. 1936 je pisal »Slovenec«: »Velečastiti gospod! (Jünnanfu, 12. aprila 1936) ... Mi, Vaši sobratje v Jünnanfu ohajamo letošnjo veliko noč pod ognjem in mečem božjih sovražnikov. Mislil sem, da bomo mogli še kaj rešiti pravo-

zaradi velikih vojaških zmag, temveč tudi zaradi uspehov v
notranji ureditvi delavsko-kmečkih pokrajin,

ki se močno razlikuje od razmer v kuomintanški Kitajski.

Demokratske svoboščine uživa v delavsko-kmečkih pokrajinah v resnici vse ljudstvo razen prejšnjih izkoriščevalcev: veleposestnikov, kapitalistov, generalov itd. Volivna pravica je splošna. Izvoljene poslance lahko volivci tudi odstavljajo.

Kitajska je agrarna dežela. V kuomintanški Kitajski je 80% zemlje v rokah veleposestnikov. Ti jo dajejo v zakup in pobero na ta način 60—80% vseh dohodkov. Zato je kmet »lačen zemlje«. Delavsko-kmečka vlada je zemljo razdelila. Ker so se pri tej delitvi včasih napravile napake, je bilo treba zemljo na novo razdeliti. Prebrisani veleposestniki so si namreč znali ohraniti zemljo zaradi tega, ker se revni kmetje niso upali nastopiti proti njim. Ponekod so se veleposestniki celo vgnezdili v vladni aparat. Pri kontroli pa so jih razkrili in pošteno obračunali z njimi. Tako so se končno okoristili z agrarno revolucijo res oni, katerim je bila namenjena: poljedelski delavci, revni in srednji kmetje.

Delavsko-kmečka vlada pa se ni ustavila pri razdelitvi zemlje. Sistematično dviga poljedelstvo na višjo stopnjo s finančno podporo kmetom, kadar kupujejo živino, stroje, umetna gnojila. Izdatno pomoč nudi onim, ki začno obdelovati ledino. Organizirala je medsebojno pomoč pri skupnem delu ter ženske brigade za delo na polju in brigade za obdelovanje ledine itd.

V teh pokrajinah je donos žetve vedno večji. Celo kuomintanški tisk mora poročati, da »obdelujejo kmetje zemljo v banditskem ozemlju čisto normalno« in »da je gozdarstvo in vrtnarstvo v nekaterih sovražnikovih pokrajinah boljše organizirano kot pri njih«.

Oderuštva ni več. Vsi kmečki dolgovi so bili odpuščeni. Zastavljene stvari so vrnili kmetu. Obresti za nove dolgove smejo biti največ 1% na mesec.

Delavsko-kmečka vlada podpira razvoj industrije in notranje in zunanje trgovine. Trgovska in industrijska podjetja so še po večini v rokah zasebnih kapitalistov, vendar pa določa zakon, pod kakimi pogoji smejo zasebni kapitalisti nalagati svoj kapital v industrijo in trgovino. Vlada skrbi posebno za državna podjetja, ki še niso preveč številna; delujejo 2 solarni, sindikat za

---

časno, a ni nam bilo dano; do sedaj še življenja ni bilo mogoče spraviti na bolj varno mesto. Obdani smo z ognjem in zelo slab je naš vojaški prezidij, tako da sovražniki (komunisti) hudo pritiskajo in napredujejo. Ako ne poseže vmes posebna božja pomoč, smo nocoj že v rokah najhujših sovražnikov kristjanstva...

Če bi gospod inspektor Baraga ne mogel sprejeti včerašnjega mojega pisma, mu poročajte v Macao, da nismo mogli rešiti nič, ne pri znancih in ne pri naših sosedih. Vse orodje delavnic, šolski predmeti in pohištvo, kakor tudi ves konstruktivni material ide v roke podivjane mase in rdeče armade. Označite posebno še, da je gospod Lepetitpas, inženjer in konstruktor, že prejel od mene 5000 indokinskih piaster in 15000 jünnskkih dolarjev, drugo posojilo da je še vedno v banki »Indochine«. Knjigo čekov bom jaz v zadnjem trenutku uničil, da ne bo prišla kaka škoda od strani zlobnežev za našo ustanovo. Pravim, »če bo še čas za to«, sicer prepuščam tudi to božjemu usmiljenju... Vaš ponižno vdani sobrat Jožef Kerec, salezijanski misijonar v Jünnanfu — Kitajsko.

Dokument je zanimiv. Vse se zbira tu: »sovražniki kristjanstva«, »indokinski piastri«, »jünnskanski dolarji«, »knjiga čekov«, »božje usmiljenje« — sama »duhovna« bogastva!

zunanjo trgovino, trust za surovo železo, državni trusti za dobivanje in predelavo uča (neka kovina), papirni trust, državne veletrgovine itd. Državna podjetja nimajo namena, da bi takoj izpodrinila zasebni kapital. Gre le za to, da bi bila borba proti gospodarski blokadi, ki jo je izvajal Čangkajšek, bolj organizirana in lažja, da bi se omilile gospodarske težave in dvignil življenjski standard prebivalstva.

Vsi prejšnji davki in dajatve so odpravljeni. Uvedli so nov enoten progressiven davek na dohodek. Revni kmetje ne plačajo nobenih davkov, ostali pa 5—20% svoje žetve.

Položaj delavskega razreda je mnogo boljši. Mezde so dvakrat, trikrat višje kot prej. Uveden je 8-urni delovnik. Delavci sklepajo s podjetji tarifne pogodbe. Vlada je izdala zakon o delu, ustanovila inspekcijo dela in organe za socialno zavarovanje, ki je obvezno. Spore med delavci in podjetji urejajo posebna sodišča, ki se bore tudi proti kršenju zakona o delu. Večina delavstva se zbira v strokovnih zvezah, ki nadzirajo delovne pogoje. Žene dobe za enako delo enake mezde kot mošje. Brezposelnosti ni.

Šolska obveznost je splošna, pouk je brezplačen. V 2932 vaseh je 3052 šol za otroke in 32.388 šol za odpravo nepismenosti med odraslimi. Do 92% otrok hodi v šolo, dočim jih v kuomintanški Kitajski hodi v šolo samo kakih 20%. Izhaja 34 časnikov, ki ima vsak naklado okoli 10.000 izvodov. Ustanovili so univerzo, pedagoško šolo, zdravniško visoko šolo, visoko šolo za promet, vojno akademijo, umetnostno akademijo, osrednjo poljedelsko šolo itd.

(Se nadaljuje.) F. Seršen

TRIDESET MILIJONOV NOVIH AMERIČANOV

Znani ameriški pisatelj slovenskega rodu, Louis Adamič, ki se intenzivno bavi z vsemi problemi ogromne ameriške države in si je pridobil tudi že precejšen ugled kot nekak moderni ameriški filozof, je napisal že 1934. leta za znano revijo »Harper's Magazin« razpravo, ki je zanimiva tudi za nas, ker se bavi s problemi naših rojakov onkraj morja. Koliko zanimanja je zbudila razprava v Ameriki sami, priča dejstvo, da je Urad za vzgojo in človeške odnose prosil dovoljenja za ponatis razprave v obliki brošure, da bi jo razdelil med učitelje in vzgojitelje po Združenih državah. S tem so tudi Američani priznali, da je vprašanje odnosa vseljencev do starejših naseljencev in narobe postalo bistvene važnosti ne le za vseljence, temveč tudi za staronaseljence in za vso državo.

Razprava »30 milijonov novih Američanov« se bavi s kulturnim in političnim problemom tkzv. »druge generacije«, t. j. otrok mnogoštevilnih vseljencev kakih 30 različnih narodnosti, ki so našli v Ameriki »novo domovino«. Ta druga generacija šteje 30 milijonov ljudi — skoraj četrtino prebivalcev v vseh Združenih državah! — V uvodu omenja Adamič, da se je seznanil s tem problemom na daljšem potovanju po nekaterih ameriških državah, katerih prebivalstvo je pretežno doseljenško. Predaval je v raznih krajih, razpravljal o raznih vprašanjih in stopil v tesen stik s poslušalci. Rezultat njegovih opazovanj je bilo prepričanje, da tvori ta »druga generacija« resen problem, za katerega je še prav malo zanimanja in ki postaja vedno bolj pereč.

Glavna značilnost »druge generacije« je občutek manjvrednosti, ki teži večino teh »Novih Američanov«; po večini so to otroci delavcev in kmetov, malo izobraženih staršev v težkih, slabo plačanih poklicih, ki so v svoji mladosti doživljali v šoli in na cesti zaničevanje in zasmeh svojih ameriških tovarišev in celo učiteljev. Njim je bilo to huje kakor njihovim staršem:

»Čeprav so ti (starši) le neizobraženi delavci in kmetje, ki žive tu v najnižjih socialnih in ekonomskih plasteh, imajo vendar v sebi zavest ali vsaj močno nagonsko čustvo nekega rasnega in kulturnega ozadja. Vedo, kdo so. Spominjajo se svojih rodni krajev. So Italijani ali Hrvati, Finci ali Slovenci, in to jim nekaj pomeni. Mnogi prihajajo iz dežel, ki so kulturno ali v kakem drugem pogledu višje od Z. D. . . . in pred tlačnim občutkom manjvrednosti, ki jim ga vsiljujejo njihove prilike v Ameriki, se lahko deloma zatekajo v to svoje rasno in kulturno ozadje. Nekateri bolj izobraženi, ki niso ohranili le nagonskega čustva za kulturo in zgodovino svoje stare domovine, temveč se tudi razumsko zavedajo svoje dediščine, lahko celo gledajo zviška na Ameriko in se imajo za boljše od starejših Američanov in tako uravnesujejo ali kompenzirajo svoje neugodne občutke zaradi svojega položaja v Novem svetu.«

V nasprotju s svojimi starši, ki se zavedajo ne le svojega evropskega ozadja, temveč tudi prehoda iz Evrope v Ameriko in da so se tu zasedrali, pa večina »novih« Američanov nima nikake zavednosti rasnega ali kulturnega ozadja, da so delec kakšne neprekinjene vrste človeških in zgodovinskih izkustev. Nekateri se zde, kakor da so padli z Marsa in med padcem pozabili vse o Marsu. »Vem, da je tako; govoril sem s tucati njih v tucatih raznih mest«. V ogromni večini primerov niso bili vseljeni starši — neizobraženi delavci ali kmetje iz raznih evropskih dežel — dovolj omikani, da bi mogli povedati svojim sinovom in hčeram, kdo so prav za prav, in jim tako predati kako čustvo ali znanje njihovega ozadja.

Povprečen slovanski kmet, n. pr., ki je prišel sem v zadnjih dvajsetih ali tridesetih letih, v devetih od desetih primerov ni zmožen, pravilno poučiti svojega otroka, kdo je, kakšna je njegova domovina, kakšno je njegovo ozadje (ki je ipso facto tudi ozadje njegovih otrok). Pove svojim številnim sinovom in hčeram, da je Poljak, Hrvat, Slovak, Slovenec — in to je približno vse. Otroci ne vedo, kaj to dejansko pomeni. Mož se vede, kakor da je ponosen na to, kar je, vsaj v zavetju svojega doma; kajti njegov nagon in njegovi spomini na staro domovino včasih tako učinkujejo nanj. Njegovim otrokom pa, ki rastejo pod vse prej kot najboljšimi vplivi ameriškega življenja in ki ne vedo, da je za očetovim ponosom bogata in živa preteklost, se vidi oče pogosto nemalo smešen, gotovo ne dostojen njihovega spoštovanja. Zanje je samo »Hunky« ali »Pollack«, preprost delavec . . . »Dostikrat se ga na pol sramujejo. Vseljeniška mati se pogosto znajde v istem položaju. In rezultat so nezadovoljivo družinsko življenje, osebne tragedije vseh vrst, neskladnosti, socialna perverznost.«

Iz tega težkega položaja se rešujejo mladi ljudje na različne neprikladne načine: nekateri zapustijo dom, spremenijo ime in se delajo stare Američane. A to ne izboljša položaja: »Srečal sem Nove Američane te vrste; bili so brez izjeme puhli, abotni, neprijetni ljudje.« Toda položaj drugih ni nič boljši. Starši jim ne morejo dati domače kulture in »vzgoja, ki se jim vsiljuje v ljudskih, srednjih in župniških šolah, ne naredi iz njih anglo-saksonskih Američanov, niti jim ne daje živega in trajnega pojmovanja ameriške dediščine.« Iz svojega občutja manjvrednosti se rešujejo nekateri s poudarjanjem šovinističnega ameriškega patriotizma, ki je puhel in površen. Drugi postanejo naravnost antisocialni — zločinci. Vendar je pripadnikov obeh teh kategorij malo, nemara 5% vseh.

»Večina odraslih Novih Američanov se umika glavnemu toku ameriškega življenja in tvorijo ogromno maso nevtralnih, politično mrtvih državljanov; njihovi mlajši tovariši, dečki in deklice pod 20 leti, ki so zdaj v raznih šolah (kakih 12 milijonov), kažejo nevarne znake, da postanejo prav tako nevtralni, mrtvi državljanji, če se kaj ne ukrene. Nimajo dosti agresivnosti ali

živahnosti. Brez živega čuta kakršnegakoli ozadja, so večno potlačeni od občutka, da so tujci in zato manjvredni. To velja posebno za skupine, ki so jezikovno in kulturno najbolj oddaljene od Anglo-saksoncev in še bolj za skupine, ki ne le niso v sorodu z Anglo-Saksonci, temveč so ali so bile še pred kratkim zatirani ali podložni narodi v Evropi.«

Posledica tega trajnega občutja manjvrednosti je v mnogih primerih dejanska telesna in značajna manjvrednost. Otroci doseljencev so dostikrat v vseh ozirih slabši od svojih staršev. »S kateregakoli vidika človek pogleda, je resna stvar za Nove Američane kot osebe in za Ameriko. Trideset milijonov je mnogo ljudi.«

To je torej problem, ki ga Adamič postavlja in obenem daje tudi odgovor nanj. Kajti med to generacijo Novih Američanov je našel tudi popolnoma zdrave, žive, inteligentne mlade ljudi, ki se odlikujejo po posebnih duševnih ali telesnih lastnostih, kljub temu, da so tudi oni imeli enake težke izkušnje s svojimi anglosaksonskimi součenci in učitelji in z okolico, kakor drugi sploh.

»Zakaj? Vsaj dve razlagi sta. Ena je, da je večina njih živela vsaj del svojega življenja v razmeroma ugodnih gospodarskih razmerah in so jim njihovi starši mogli dati nekaj več kakor zakoniti minimum izobrazbe, in ta jim je pomagala kolikor toliko premagati razne komplekse 'druge generacije'. Druga razlaga (ki je najbrže v zvezi s prvo) je ta, da so v vseh primerih, ki sem jih spoznal, brez izjeme, njihovi starši bili pametni in dovolj izobraženi, da so jim izročili nekaj svojega ozadja iz stare domovine; jim povedali, kaj pomeni biti Finec, Slovenec, Srb, Hrvat, Slovak, Čeh, Poljak ali Litvanec in jim vdahnili nekaj spoštovanja za ta pomen, da so jim dali zavest njihovega ozadja in dediščine, jim dali nekaj čut trajnosti, občutek, da so del Amerike, v kateri pripada doseljencem, kakor so oni, važna vloga — del nečesa večjega in boljšega, kakor je žalostno, skrajno pusto življenje, ki ga živijo oni sami in njihovi sosede v umazanih kovinarskih in rudarskih mestih.

V sedmih tednih svojega potovanja sem srečal tucate teh Novih Američanov. Med njimi so bili nekateri najbolj privlačni ljudje, kar sem jih srečal kjerkoli... Druga je bila deklica, ki je bila rojena in ki še živi v Clevelandu, katere oče in mati sta Slovenca; po mojem mnenju ni dvoma, da je mnogo njene privlačnosti ravno v tem, da se ostro zaveda rodne dežele in kulture svojih staršev. Pred dvema letoma sta jo vzela s seboj na obisk Slovenije... in odkrila je majhno deželico, ki je pokrajinsko tako ljubka, kakor katerakoli pokrajina, ki jo je videla v Ameriki, s staro, zrelo kulturo, bogatim narodnim blagom, znatno moderno literaturo in zanimivimi narodnimi običaji, za katerimi so stoletja modrosti in dolga, neprekinjena veriga izkušnje mirnega, miroljubnega majhnega naroda, ki je živel tam več ko tisoč let.«

In ta mlada Slovenka in drugi »novi Američani« njene vrste — inteligentni, izobraženi, narodno zavedni mladi ljudje — nudijo rešitev problema vse te »druge generacije.«

»Odgovor je, da bi morali Novim Američanom, katerih neizobraženi in drugače (brez svoje krivde) nezmožni starši jim ne morejo dati mnogo tega znanja, pomagati, da si pridobe znanje in ponos na svojo dediščino; in ta pomoč bi morala priti večjidel od že obstoječih in delujočih socialnih in kulturnih ustanov in gibanj — šol, knjižnic, naselbin in združnih hiš, častnikov, predavalnih centrov itd. — v sodelovanju z osrednjo organizacijo, ki jo je treba ustanoviti, da bi našla načine, kako lahko razširi znanje o raznih plemenskih ali narodnih skupinah med trideset milijonov državljanov »druge generacije«, da proučuje vprašanje in izdelava načrte dela za

njegovo postopno rešitev ali izboljšanje s stališča poštenega, inteligentnega patriotizma — patriotizma v najvišjem, najširšem pomenu besede, ki pomeni skrb za bodočnost domovine, ne v pokvarjenem ali ozkem, klikarskem smislu, v katerem se običajno rabi.

Že zdaj je jasno mnogim, ki se zanimajo za to vprašanje, da je nemogoče, še več, ne za želeno, spremeniti potomce Litvancev ali Srbov v Anglosase; da bi moral rajši biti cilj pomagati jim, da postanejo pravi možje in žene po vzorcu svojih lastnih naravnih kultur. Ni dvoma, da je bil v maloštevilnih krajih, kjer niso nikakoli 'patriotični' Staro-Amerikanci poskušali vtisniti vseljenške otroke v staro-ameriške vzorce, razvoj značaja, mentalitete in telesa novo-ameriškega življa mnogo bolj srečen kakor tam, kjer so se vršili taki poskusi.«

Nekatera večja mesta, kjer je mnogo tujega življa, začenjajo počasi razumevati pravilno rešitev problema. Clevelandske knjižnice in časniki posvečajo temu življu precejšnjo pozornost; moderni učitelji v šolah se trudijo, pravilno izgovarjati tuja imena in ne dovoljujejo anglosaksonskim otrokom, da bi dražili vseljenške sošolce. Pittsburska univerza je postavila vzgojen program, primeren pretežno »novi« okolici; tudi mednarodne ustanove, kakor YWCA, mnogo store; itd. »Toda vse to delo, ali početki dela, so krajevni; navadno dovolj poštene, a zelo omejene«. Prav zato predlaga Adamič ustanovitev velike ameriške osrednje organizacije, ki bi morala v bližnji bodočnosti rešiti nalogo, da pouči vseljence o njihovi lastni kulturi in tako ubije tisti uničujoči občutek manjvrednosti ter obenem deluje proti ameriškeemu predsodku nasproti tujcem.

»Bilo bi veliko vzgojno, kulturno delo, katerega poglavitni smoter bi bil: 1. potrditi na ta ali drugi način vsakemu v tej deželi dejstvo . . . , da so Z. D., kakršne so danes, socialno in kulturno nadaljevanje ne le Britskih otokov, temveč bolj ali manj vse Evrope, in 2. s trajnim ponavljanjem in pametnim prikazovanjem tega dejstva skušati spraviti v sklad in kolikor mogoče združiti razne plemenske in kulturne skupine v našem prebivalstvu, ne da bi uničili ali zatrli kakršnekoli resnične kulturne vrednote v eni izmed njih, temveč uporabiti in usmerjati te lastnosti v dviganje barvitosti in kakovosti našega narodnega življenja v Ameriki.«

Najprej bi lahko dosegli učitelji in profesorji nižjih in srednjih šol, da bi se sami poučili o zgodovini in kulturi narodov, katerim pripadajo njihovi učenci in da bi o tem svojem znanju govorili svojim učencem. O tem bi lahko izdali celo literaturo. Lahko bi revidirali zgodovinske učbenike tako, da bi prišla do veljave važna vloga doseljencev v ameriški zgodovini. Lahko bi zbrali tiskani material o krajih, jeziku, zgodovini in kulturi raznih skupin in ga dali na razpolago časnikom v krajih s tujim prebivalstvom. Lahko bi uporabili radio za svoje delo, prirejali potovanja v Evropo itd.

»Razumen seveda«, zaključuje Adamič svojo razpravo, »da je zgoraj orisano vprašanje tesno povezano s socialno-ekonomskim sistemom, v katerem živimo; da se skriva poleg tega, da so tukaj bolj ali manj tujci, za občutki manjvrednosti teh milijonov 'Novih Američanov' najhujše dejstvo: revščina in njeno sestrsko zlo, nevednost, obe prinešeni s seboj od doseljencev in še povečani od tukajšnjih prilik; da leži rešitev za večino vprašanj, druge generacije' navsezadnje v rešitvi našega socialno-ekonomskega vprašanja. Toda dvomim, da bo ta problem hitro in zadovoljivo rešen v tej deželi, če dovoljujejo, da se razvija v našem prebivalstvu ogromen živelj — desetmilijonov, ki ga tlači oster občutek manjvrednosti in ki postaja predvsem zaradi teh občutkov resnično manjvreden človeški material — zmeden, politično nevtralen, ekonomsko neagresiven, pripravljen, da živi ponižno, suženjsko, ob

brezposelni podpora, in kulturno izkoreninjen«. Problem je treba rešiti hitro. Mnogo škode se ne bo dalo več popraviti, a preprečiti je treba novo. Toda če se reši vprašanje zadovoljivo, »verujem, da bo večina Novih Američanov in generacija, ki jim bo sledila, imela možnost, da postanejo velika skupina samozavestnih, konstruktivnih državljanov in da bodo s svojimi različnimi rasnimi in kulturnimi ozadji, podedovanimi od vseljenških staršev, obogatili civilizacijo in poglobili kulturo tega Novega sveta«.

Vidimo, da se Adamič, čeprav zaveden Amerikanec, dobro zaveda problemov svojih sonarodnjakov v novem svetu in skuša pomagati pri njih rešitvi. Njegov položaj priznanega ameriškega pisatelja in publicista mu daje možnost, da nastopi kot nekak glasnik manj uspešnih vseljencev, kot nekak tolmač njihovih potreb in želj, z upravičenim upanjem, da bo njegov glas slišen. Gornja brošurica je važen in stvaren poskus, vsaj prikazati velikost problema oz. vseljenške mase. In problemi naših ameriških rojakov, katerih število je za majhen narod, kakršen je naš, vse prej kot brezpomembno, so gotovo zanimivi tudi za nas Slovence v »stari domovini«.

Privedila Olga Grahorjeva

SLOVENSKI KMEČKI PUNTI

(Ob izidu »Kmečke puntarije« Bratka Krefta.)

»Trubar in Dalmatin sta zapisala v knjigo spomenik slavnega svojega dela, puntarski kmetje so ga zapisali v kamenito slovensko zemljo s svojo vročo krvjó...« (Ivan Cankar, Slovensko ljudstvo in slovenska kultura.)

»Škoda za slovenske kmete, ki so se tako hrabro borili.« (Fr. Engels Marxu v pismu dne 7. 3. 1856. Izdaja Marx-Engelsove korespondence, Rjazanov, II, 1929.)

Slovenski kmečki punti ob koncu 15. in v začetku 16. stoletja še danes niso našli v pisani slovenski zgodovini mesta, ki jim pripada po njihovem pomenu in važnosti za nadaljni razvoj slovenskega kmečkega ljudstva. Slovenski zgodovinarji ne upoštevajo razvojnih zakonov družbe ter obravnavajo kmečke punte kot krvavo epizodo v slovenski preteklosti. Omejujejo se na popis dogodkov, ki jih nizajo drugega k drugemu. V »Nemški kmečki vojni« je Fr. Engels v zvezi s punti nemških kmetov prvi zgodovinsko opredelil tudi kmečke upore na slovenskih tleh (str. 45, 51, 52 in 88 slovenske izdaje) ter pokazal na njihov socialni izvor in razvojni pomen. Ivan Cankar je poleg A. Aškerca prvi Slovenec, ki je v tej »krvavi epizodi« videl najsvetlejšo točko v temni slovenski preteklosti:

»Tisti obupani, v svojem obupu do blaznosti pogumni kmetje, ki so požigali graščine in ki so se upirali cesarski vojski s kosami, cepci in vilami, tisti kmetje, ki so obešali valpte in gnali graščake pred plug, niso bili manjši delavci na polju slovenske kulture nego Trubar in Dalmatin. — Matija Gubec, ki so ga posadili v Zagrebu na razbeljen tron ter mu dali na glavo razbeljeno krono in mu potisnili v roko razbeljeno žezlo, zasluži v vékomen spomin tron od bron na Markovem trgu in krono od zlatá.« (»Slovensko ljudstvo in slovenska kultura«).

Slovenski punti pa so tudi po Cankarju ostali pastorek meščanskih zgodovinarjev.

Ko je Bratko Kreft v svoji »Kmečki puntariji« podal košček resničnih dogajanj te velike borbe, je umestno, da podamo kratek oris gibalnih zako-

nov fevdalne družbe, ki so nujno vodili do tako krvavih obračunavanj, kakor jih predstavljajo ravno tudi slovenski kmečki punti 15. in 16. stoletja.

*

Za proučevanje zakonitosti v razvoju fevdalne družbe moramo pravilno razumeti značaj fevdalnega gospodarstva.¹ V fevdalni družbi je prevladovalo naravno gospodarstvo, t. j. zaključeno gospodarstvo kmečke družine, ki pridela vse, kar potrebuje za svoje preživljanje, sama doma; izmenjava proizvodov je torej slabo razvita, denar pa še skoro neznan. V tem naravnem gospodarstvu, ki temelji na združenem poljedelskem in obrtniškem delu, je zemlja glavno proizvajalno sredstvo in tako glavni činitelj v gospodarstvu fevdalne družbe. To dejstvo je opredeljevalo značaj ekonomskih odnosov fevdalne družbe: odnosov lastnika zemlje — graščaka do neposrednega producenta — kmeta. Bistvo teh odnosov je bilo v tem, da je posedoval neposredni producent vsa proizvajalna sredstva razen zemlje. Njemu nasproti je stal graščak, ki je bil lastnik glavnega produkcijskega sredstva — zemlje. V tem medsebojnem odnosu graščaka in kmeta je temeljilo osnovno protislovje fevdalne družbe. To protislovje je obstajalo v tem, da si je graščak prisvajal produkt individualne proizvodnje kmeta in obrtnika. Gibanje in rešitev tega nasprotja obsega bistvo razvoja fevdalizma.

Kakor si stojita v današnji kapitalistični družbi nasproti dva razreda: proletariat in kapitalisti, tako sta si stala v fevdalni družbi srednjega in novega veka nasproti kmet (tlačan) in graščak (fevdalec). Fevdalna družba je bila torej tudi razredna družba, v kateri je vladajoči razred fevdalcev izkoriščal zatirani razred — podložne kmete. Kakor pa daje v kapitalistični družbi kapitalistu lastnina družbenih produkcijskih sredstev moč, da lahko izkorišča delavca, ki je le lastnik svoje delovne sile, tako je v fevdalni družbi dajala graščaku lastnina nad zemljo, ki je bila tedaj najvažnejše produkcijsko sredstvo, moč, da je izkoriščal kmeta tlačana, ki je bil lastnik vsega drugega, za proizvodnjo njegovih življenjskih sredstev potrebnega orodja, le zemlje ne. Lastnik zemlje je bil graščak — fevdalec, ki je imel nad njo izključen monopol.

Oblike razrednega izkoriščanja so se v fevdalni družbi izpreminjale in razvijale vzporedno z razvojem proizvajalnih sil. Prva oblika izkoriščanja v fevdalizmu je bila delovna renta (tlaka). Pri tej je neposredni producent — tlačan — nekoliko dni na teden delal za graščaka na njegovem posestvu. Pri tem je tlačan delal z orodjem, ki je bodisi pravno, bodisi dejansko pripadalo njemu.

Tlaka, ki jo je opravljal tlačan graščaku, je prva prav nič prikrita oblika izkoriščanja. Tukaj je delo tlačanovo, ki ga opravlja za sebe, prostorno in časovno ločeno od dela, ki ga opravlja za graščaka — zemljiškega lastnika. Tako neprikrito in neposredno izkoriščanje je bilo možno le pri istočasnem obstoju nekega izvengospodarskega nasilja in pritiska. Ta izvengospodarski pritisk se je izražal v tem, da je bil kmet graščaku podložen. Marx piše o tem sledeče (Kapital III. str. 840, 841.): »Jasno je, da mora v vseh formacijah, v katerih ostane neposredni delavec 'posestnik' vseh za pridobivanje njegovih življenjskih potrebščin potrebnih produkcijskih sredstev in delovnih pogojev, izstopati lastninski odnos istočasno kot odnos gospodstva in podložništva, neposredni producent pa kot podložnik; podložništvo, ki se lahko omili od tlačanstva do navadnega zakupa. Neposredni producent je tu...

¹ Kratek in najboljši pregled le-tega daje knjižica: »Kratkoe uvedenie v istoriju dokapitaličeskikh formacij.« Izdaja Ruske Akademije znanosti za materialno kulturo, Moskva 1934.

v posesti svojih lastnih proizvodnih sredstev in stvarnih delovnih pogojev, ki so potrebni, da lahko dela in proizvaja svoja življenjska sredstva; poljedelstvo kakor tudi z njim zvezano domačo obrt vodi samostojno... Pod takimi pogoji ga je lahko prisilili, da odda večprodukt nominalnemu zemljiškemu lastniku, le z izvangospodarskim nasiljem. Potrebni sta torej csebna odvisnost in nesvoboda kakršnekoli stopnje in privezanost na zemljo kot njena pritiklina, podložništvo v pravem pomenu besede.«

Kmet v fevdalni družbi ni bil svoboden ter je bil v tej ali oni obliki prikljenjen k zemlji kot njena pritiklina. Pravni lastnik zemlje in seveda tudi v tej ali oni obliki k njej prikljenjenih kmetov je bil graščak-fevdalec. Najbolj jasna izrazna oblika teh fevdalnih odnosov izkoriščanja je bilo podložniško pravo.

Na ta način je bila osnovna in odločilna posebnost fevdalnih produkciskih odnosov ta, da je oblika izkoriščanja neizogibno privzemala obliko izvangospodarskega nasilja in da je bil neposredni producent podložnik. Podložništvo v tej ali oni obliki je bilo zato bistveni znak fevdalne družbe.

Delovna renta ali tlaka je slonela na nizki stopnji razvoja proizvodnih sil družbe in na primitivnosti dela samega. Vzporedno z razvojem proizvodnih sil se je izpremenila tudi oblika izkoriščanja. Na določeni stopnji razvoja je bilo za graščaka bolj ugodno, da je namesto tlake pobiral od kmetov določeno količino produktov. Tedaj je delovno rento zamenjala produktna renta.

»Produktna renta zahteva višje kulturno stanje neposrednega producenta, torej višjo razvojno stopnjo njegovega dela in družbe sploh«. (Kapital, slov. izid. str. 333.)

Dočim je pri delovni renti delal kmet pod neposrednim pritiskom graščaka ali njegovega valpta, je sedaj delal pod pritiskom določenih družbenih odnosov. Delo za graščaka se ni več oddelilo v prostoru in času od dela za kmeta samega. Vsaka ura kmetovega dela je tako vsebovala delo za kmetovo lastno potrebo (potrebno delo) in presežno delo za graščaka.

Produktna renta pomeni že neko emancipacijo proizvodnje neposrednih producentov fevdalne družbe od graščaka. Vzporedno s tem se je začela za kmeta pojavljati možnost, da bi presežno delo opravljal ne za graščaka, marveč za sebe:

»V primeri z delovno rento ima producent nasprotno mnogo več prilike, najti čas za presežno delo, katerega produkt bo njegova last prav tako kakor tisti produkt njegovega dela, ki zadovolji njegove neobhodne potrebe.« (Kapital, sl. izd. str. 334.)

Tako si je podložni kmet že sam lahko kopičil bogastvo in nabavljal več proizvodnih sredstev, kakor jih je mogel sam rabiti. Tako je nastala že možnost, »da si je kmet pridobil že sredstva, da je lahko sam izkoriščal tuje delo«. (Kapital, str. 334.)

S produktno rento se je torej že začela emancipacija gospodarstev neposrednega producenta od gospodstva graščakov. Ta emancipacija je že pokazala na gospodarsko možnost, da se uniči fevdalno izkoriščanje in odpravi oblast fevdalcev, ker bi posledica tega bila, da bi kmet dosegel možnost, da bi vse svoje presežno delo realiziral v svojem lastnem gospodarstvu. Produktna renta je še bolj jasno pokazala, da je zemlja odločilni činitelj v gospodarstvu fevdalne družbe in da ima graščak zato, ker je vladal nad njo, materialno osnovo za izkoriščanje kmetov. Prehod od delovne rente k produktni renti je torej nadalje razvil in zaostril osnovno nasprotje fevdalne družbe.

Razvoj blagovnega in denarnega prometa v mestih je zajel tudi fevdalno podeželje. Razvoj svetovne trgovine je prinašal na trg vedno nove vrste

blaga in s tem povzročal nastanek vedno novih potreb. Prejšnje naturalno gospodarstvo se je notranje rušilo. Jasen izraz tega razpada v naturalnem gospodarstvu je bila zamenjava produktne rente z denarno rento:

»Preobrazba produktne rente v denarno rento predpostavlja že znatnejši razvoj trgovine, mestne industrije, produkcije blaga sploh in s tem obtok denarja«. (Kapital, str. 335.)

Kmet je plačeval sedaj graščaku dajatve v denarju in ne več v produktih. Fevdalne oblike izkoriščanja so razvile s tem vse svoje možnosti. Istočasno so fevdalne oblike izkoriščanja porajale v svoji notranjosti že nove oblike izkoriščanja — kapitalistične: veliki kmet je izkoriščal delovno silo kajzarja, osebenjka. Tudi graščaki so začeli prehajati od naturalnega gospodarstva h kapitalističnemu poljedelstvu — k proizvodnji poljskih pridelkov za trg.

Tako je začelo naturalno gospodarstvo s svojo povezanostjo poljedelstva in obrti odstopati mesto blagovnemu gospodarstvu, ki je slonelo na delitvi dela. Neposredni producent je pa ostal slej ko prej dedni posestnik zemlje, ki je opravljal za zemljiškega gospoda, ki je bil lastnik najvažnejšega proizvodnega sredstva, presežno prisilno delo, t. j. neplačano delo, za katerega ni dobil protivrednosti in ga je v obliki denarja izročal graščaku.

To pa pomeni, da se je osnovno nasprotje fevdalne družbe še bolj zaostriilo. Razvoj izmenjave in trga je še mnogo bolj povečal možnosti, da bi kmet sam mogel realizirati nadprodukt, ki ga je moral »odrajtovati« graščaku. Gospodarstvo kmetov se je še bolj emancipiralo od gospodarstva graščakov. Z denarnim gospodarstvom se je razvila za kmeta polna možnost, da bi vodil gospodarstvo tako, kakor bi se njemu zdelo najboljše, tako je pa moral spričo fevdalnih odnosov del svojega produkta — namesto da bi ga sam vnovčil na trgu — izročiti v graščakove kašče ali v obliki denarja v njegove zakladnice. To zaostreno nasprotje med kmetom in zemljiškim lastnikom je vedno bolj postavljalo v ospredje nujnost, da bi se uničila materialna baza fevdalnega gospodarstva — nujnost razlastitve graščakov. Tako je vodil razvoj fevdalne družbe k njenemu uničenju in k zamenjavi fevdalnih odnosov z novim tipom družbenih odnosov:

»Pri svojem nadaljnjem razvoju mora denarna renta privedi — ne glede na vmesne oblike, kakor je n. pr. renta malega kmečkega zakupnika — bodisi do spremenitve zemlje v svobodno kmečko lastnino, bodisi do oblike kapitalističnega načina produkcije, do rente, ki jo plačuje kapitalistični zakupnik.« (Kapital, str. 335.)

Tako smo raziskali v zvezi z razvojem fevdalne rente eno stran osnovnega nasprotja fevdalne družbe — odvisnost neposrednega producenta fevdalne družbe od graščaka. Raziskati pa moramo še drugo stran razvoja tega nasprotja, ki je s prvo neločljivo zvezana. Ta druga stran obstoji v emancipaciji neposrednih producentov — obrtnikov iz oblasti graščakov s pomočjo izločitve obrtniškega dela iz vaškega gospodarstva, razvoj delitve dela med podeželjem in mesti — nastanek mest kot središč svobodne obrti.

Naturalno gospodarstvo fevdalne družbe je slonelo na edinstvu poljedelškega in obrtnega dela. Domača obrt je bila sestavni del naturalnega gospodarstva. Razvoj delitve dela pa je na določeni stopnji vodil do odcepitve obrti od poljedelstva, do njene osamosvojitve. Vaški obrtniki so spočetka ostali pod fevdalno oblastjo svojega graščaka ter so mu »odrajtovali« svoj večprodukt v obliki proizvodov svoje obrti. Specifična posebnost obrtnega dela — njegova povezanost s trgom — je rodila posledico, da so se obrtniki koncentrirali najprej okoli gradov in samostanov, kjer so se vršili prvi semnji. To so prvi zarodki trgov in mest. Ti obrtniki so še dajali del svojih produktov graščaku — mestnemu gospodu —, del pa je ostal njim za prodajo na trgu. S tem se je razvijalo nasprotje med prilaščanjem individualnega

obrtnikovega produkta s strani graščaka in med stremljenjem obrtnikov, da se produktna renta uredi, zmanjša in končno odpravi. Na drugi strani so podložni kmetje bežali iz dežele v mesta, kjer so se laže kakor na deželi osamosvojili in vodili samostojno gospodarstvo. Mesta so vzporedno z naraščanjem prometa in trgovine postajala vedno samostojnejša in čedalje bolj neodvisna od graščakov.

Tako se je razvijal proces emancipacije obrtnikov od oblasti fevdalcev. Pri tem pa ne smemo pozabiti na dvoje: ta proces se ni vršil kolektivno, kajti kmetje in obrtniki so bežali v mesta posamično. Drugič pa to, da ubežniki v mestih niso pretrgali z obstoječim družbenim ustrojem, v novem okolju so ohranili prejšnji način dela in ga razvijali dalje. Fevdalno mesto je bilo na ta način produkt razvoja fevdalne družbe in je tvorilo njen poseben del. Zato sta Marx in Engels v »Nemški ideologiji« poudarjala, »da je fevdalni zemljiški lastnini ustrezala v mestu korporativna lastnina in fevdalna organizacija obrti«. Ta fevdalna struktura v gospodarstvu srednjeveških mest se najbolj izraža v cehih. Ti so urejevali proizvodnjo v posameznih obrtih in njen obseg, omejevali konkurenčno borbo med obrtniki, ki so jih ščitili tudi pred vedno novimi pribežniki z dežele. Ravno s to zaključenostjo so cehi na drugi strani ovirali razvoj obrti in postali zaradi vedno večjega števila pomočnikov in vajencev, ki jim je bil dostop v ceh zaprt, sredstvo za iztiskavanje veždela iz pomočnikov in vajencev. Tako so se v fevdalnem mestu, ki je že s samim svojim obstojem izražalo razvoj osnovnega nasprotja fevdalne družbe, razvijala nova nasprotja med cehovskimi in necehovskimi obrtmi, med mojstri in pomočniki itd. Ta nasprotja so vodila k razrušenju cehovskih vezi in k ustvarjanju pogojev za svoboden razvoj obrti.

Evolucija rentnih oblik in razvoj mest nista bila ločena procesa. Nasprotno, bila sta izraz enega in istega pojava. Evolucija fevdalne rente je vsebovala pogoje za svoboden razvoj proizvodnje neposrednih producentov ter s tem dajala tudi možnost za delitev dela in izmenjavo produktov, t. j., ustvarjala je pogoje za nastanek centrov trgovine in obrti — za mesta. Obratno je zopet razvoj mest širil trg in izmenjavo ter pospeševal prehod iz nižje oblike rente v višjo. Na ta način sta bila evolucija fevdalne rente in razvoj mest enoten proces razpada fevdalne družbe, ki je temeljila na edinstvu poljskega in obrtnega dela. Tega je zamenjala blagovna proizvodnja, ki temelji na družbeni delitvi dela in na samostojnih producentih, povezanih med sabo po izmenjavi in trgu. Razvoj blagovnega gospodarstva je izpodjedal tudi samo materialno bazo fevdalnega gospodstva. Zemlja je začela izgubljati pomen najvažnejšega činitelja v proizvodnji, ker je razvoj delitve dela in samostojnih obrti pomenil obstoj proizvodnje, ki je bila od zemlje neodvisna. Tako so fevdalni način proizvodnje in fevdalni družbeni odnosi postali ovira za nadaljnji razvoj družbe v višjo družbeno formacijo, ki bi slonela na blagovnem gospodarstvu s široko izvedeno družbeno delitvijo dela, v kateri prevladuje mesto nad podeželjem. Razvoj fevdalne družbe je neogibno vodil v meščansko revolucijo.

Da bi zaščitili svojo monopolno oblast nad zemljo in da bi obvladali podložne kmete, so fevdalni zemljiški gospodje ustvarili fevdalno državo. V njej so bili fevdalci s svojimi pravnimi in političnimi predpravkami ločeni od kmetov in porajajočega se meščanstva. Skupno z duhovščino so tvorili višje stanove. Manjši fevdalci so bili odvisni od večjih, največji je predstavljal občedržavno oblast: knez, kralj, cesar. Politična oblast vsakega člana vladajočega razreda je bila sorazmerna obsegu njegove oblasti nad zemljo.

Nakazani razvoj fevdalne družbe se pa ni vršil zgolj na osnovi »ekonomske nujnosti«. Ne smemo se omejiti zgolj na raziskovanje »neobhodnosti procesa« — stališče, na katerem stoji meščanski objektivist —, marveč si

moramo zastaviti nadaljnje vprašanje: kateri razred je opredeljeval to neobhodnost, nujnost razvoja? Na ta način raziskujemo zgodovinski razvoj kot produkt razredne borbe. Nasprotja zgodovinskega razvoja se izražajo in razrešijo v razrednih borbah. Tako je tudi zgodovina fevdalne družbe zgodovina borbe med razredi, ki so fevdalno družbo sestavljali.

Osnovni stržen razredne borbe v fevdalni družbi je bila borba kmetov, katerih namen je bil, uničiti fevdalno lastnino nad zemljo. Ta borba kmetov proti fevdalcem izpolnjuje vso zgodovino fevdalne družbe. Začela se je že s samim nastankom fevdalizma, ko so kmetje branili kolektivno zemljiško lastnino vaških občin pred uzurpatorji te zemlje — fevdalnim plemstvom. Kmetje so tedaj podlegli in postali tlačani. Raztresenost kmetov, slaba organizacija in preprosto orožje so onemogočali vsak uspeh proti dobro oboroženim vitevom.

V razvoju rente od tlake preko produktne rente do denarne rente pripada odločilna vloga uporom kmetov proti fevdalnemu izkoriščanju, lastnini in oblasti. Vendar so se o teh uporih ohranili le redki spomeniki, deloma zaradi kulturne zacastalosti tedanje dobe, deloma, ker so takratni zgodovinarji, zastopniki vladajočega razreda, vstaje zavestno zamoščevali.

Iz kasnejše dobe, iz 14., 15. in 16. stoletja, pa imamo ohranjene neštete dokaze velikih kmečkih uporov, ki so dosegli svoj višek v začetku 16. stol. V tej dobi so se zaradi denarnega gospodarstva in razvoja trga silno pooprila nasprotja fevdalne družbe. Ta poopritev se je izražala v težnjah fevdalcev k čim večjemu izkoriščanju podložnih kmetov. K temu jih je na eni strani gnala potreba po večjih množinah denarja, da so si lahko nakupili orožje in luksuzne predmete, ki jim jih ni mogel izdelovati podložni kmet, na drugi strani pa možnost, da so na trgu prodali lahko večje količine večprodukta, ki so ga iztisnili iz kmeta.

Razvoj družbene delitve dela in razvoj trga pa je imel učinek tudi na neposredne producente — podložne tlačane. Spoznali so materialno močnost, da realizirajo svoj presežni produkt na trgu in izkupiček iz tega porabijo v lastnem gospodarstvu. To pa je bilo možno le s pogojem, da bi se individualna proizvodnja rešila okovov fevdalne lastnine in postala svobodna proizvodnja malih posestnikov blaga.

Ta zaostrena nasprotja fevdalne družbe so našla svoj vidni izraz v masovnih uporih podložnih kmetov proti oblasti fevdalcev. To je doba kmečkih puntov in vojn v poznem in razvitem fevdalizmu. Osnovna zahteva upornih kmetov je bila odprava fevdalne lastnine nad zemljo in oblasti fevdalcev. Tega programa uporni kmetje niso vedno zavestno formulirali, izražal se je pa v požiganju gračev, pobijanju graščakov, polastitvi zemlje in uničevanju listin, ki so vsebovale zapiske kmečkih dajatev graščaku. Po navadi so ti upori imeli tudi religiozen značaj. Svojo borbo proti razredu fevdalcev so uporni kmetje oblekli v obliko borbe proti religiji vladajočega razreda, »za pravo vero«, katero so videli predvsem v prakrščanstvu.²

Tudi slovenski kmečki punti so del teh velikih dogajanj ob začetku popolnega razkrajanja fevdalne družbe. Združeni pod geslom: »za staro pravdo« so tudi slovenski kmetje pomagali rušiti njene temelje. Bratko Kreft je v svoji »Kmečki puntariji« del tega dogajanja postavil pred nas.

Vito Kraigher

² Najboljša študija o kmečkih puntih v Evropi je gotovo Engelsova »Nemška kmečka vojna«, ki je l. 1936. izšla tudi v slovenskem prevodu v izdaji »Proletarske knjižnice«.

KRITIKA

A. S. Puškin — Oton Župančič: »Pravljica o carju Saltanu«. Akademsko založba v Ljubljani. 1937. — Spominu velikega ruskega pesnika so se Slovenci dostojno oddolžili s številnimi prispevki v revijah in z izdajo dveh publikacij: »Pravljica o carju Saltanu« v Župančičevem in »A. S. Puškin: Pismi« v Klopčičevem prevodu.

Prevajalcu umetnine, kakršna je »Car Saltan«, dela težave pomanjkanje arhaičnega pravljničnega sloga v slovenščini, sloga, ki je v ruščini izredno bogat. Da bi se slovenski prevod približal duhu in stilu originala, se mora cpirati na ljudsko govornico, se primakniti izražanju preprostega ljudstva. Župančič si je tak stil ustvaril in dokazal, da ima slovenščina možnosti, izraziti skoraj orientalnno bujnost ruskih narodnih pripovedk, na katere je oslovnjena Puškinova poetična pravljica. V »Carju Saltanu« je ostal Župančič zvest izvirniku in vendar je pravljica v prevodu tako domača, kakor bi bila vzrasla iz slovenskih tal. Župančič je zajemal iz velikega bogastva slovenske narodne govornice, ki je še sedaj večini Slovencev nepoznana in literarno malo izrabljena. Puškin je prekinil s tradicijo prisiljenega »visokega stila« (nedokončana pesnitev »Rusalka«, posamezna mesta v »Godunovu«), polnega starih cerkveno-slovanskih izrazov in oblik, ki je tako malo ruski, kakor je tuja slovenskemu kmetu govornica neštevilnih psevdonarnodnih povesti, s katerimi ga zalagajo razni pisatelji. Župančičev jezik je pristen in navidezno zelo preprost. Le kdor se poglubi v posamezne stihe, ki tečejo neprisliljeno in naravno, spozna ogromno jezikovno kulturo, čudovito poznavanje duha jezika, ki sta storila iz prevoda svojevrstno, samoniklo umetnino, ki nikakor ne zaostaja za originalom.

Pomanjkanje nekaterih pravljničnih besedil v slovenščini, ki so v ruščini stalni reki, je delalo prevajalcu precej preglavic. Ti reki so se včasih v prevodu izgubili. Tako na pr. se glasi »I rasete rebenok tam / Ne po dnjam, a po časam«, v prevodu »fantu pa se v rast mudi, / kakor hitrica zori«. »Ne po dnjam, a po časam« (ne po dnevih, ampak po urah) je stalno pravljnično besedilo, ki na splošno izraža nekaj, kar se godi zelo hitro. Verz 5. na str. 35.: »pa če ves obrede svet« je v originalu stalna fraza »hot' za tridevjat' zemel'«, t. j. magari za trikrat devet dežel. Takim pravljničnim obrazcem poiskati prikladne stalne fraze v slovenščini, kjer je narodna poezija že davno izgubila svojo funkcijo v narodnem življenju in vsakdanjem izražanju, je bilo seveda nemogoče. Druga stvar je z narodnimi frazami. Tu je pogosto dana možnost, nadomestiti rusko frazo s slovensko, ki izraža za Slovenca prav isto, kar za Rusa njegova. V veliki večini primerov se je Župančiču to posrečilo, tako na pr. »I podnjalsja s vseh storon / oglušitel'nyj trezvon«: »vsi zvonovi zapojó, / da nikoli še tako«; ali: »Če me smrt ne zgrudi«, po ruski »kol' živ ja budu«; tak je tudi zelo posrečeni konec: »Jaz sem tudi zraven bil, / iz rešeta vino pil« za: »Ja tam byl: med, pivo pil — i usy liš' območil«. Isto velja za posamezne izraze, na pr.: »drzni tič« za »udalec«, »salamenska ti mušica« za »razprokljataja ty moška«.

Večkrat je moral prevajalec mesta, ki se nanašajo na specialno ruske razmere, Slovincem jasno in razumljivo preložiti: na pr. »... sina, ki odtehta dva«, je prav posrečen prevod za ruski »Syna Bog im dal v aršin« (aršin je ruska dolžinska mera).

Obseg je ostal isti. Le ponekod je prevajalec raztegnil nekaj vrstic, kar je pa takoj nato izenačil tako, da je obseg kasneje zmanjšal; tako je na pr. na str. 32. izpuščen verz, ki se v ruščini glasi: »V svetu est' takija l' diva?« (v svetu so še vse drugačna čuda), dodan pa je verz (6. odspodaj) »ki omamlja vse ljudi«. Vendar to ni bistveno važno. Večkrat je prevod popolnoma

prost, na pr. str. 20., verz 8.—11. »Ta, ki tke in ta, ki kuha / ino baba Babaruha / brž prevdario to reč, / carjev sklep jim ni kaj všeč« se glasi v ruščini: »A tkačih s povarihoj / s svat'ej baboj Babarihoj / ne hotjat ego pustit' / čudnyj ostrov navestit'«. Nato na str. 13., verz 21.—22.: »Lahno sodec je premaknil, / tam ga pustil, tiho vplahnil«, kjer je prevod poetičnejši od izvirnika. Dobro je prevedeno: »ta, ki tke in ta, ki kuha« za »tkačih in povariha«. Drugod je prevod šibkejši od originala, na pr.: »skrajšaj nama bolečino« za: »ne gubi ty našu dušu«, ali pa zadnji verz na str. 41.: »Duh se mu razplamenil« za: »... i duh v nem zanešja«, kar pomeni doslovno: »sapo mu je zaprlo«.

Ponekod je župančič nadomestil odvisni govor s premim. Ritem je zelo dobro ohranjen. Zlasti odlično je mesto na str. 12., verz 25.—28.: »s sinom vred v sod posadijo, / zasmolijo, potočijo / in spustijo v ocean«. Tu so celo ohranjene iste rime od verza 22. do konca strani. Škoda, da se je izgubil znani onomatopoejski ritem, ki ga navajajo ruske šolske knjige kot vzgled za bogastvo in gibčnost ruskega jezika, t. j. znana verza: »Ty volna moja, volna! / Ty gul'liiva i vol'na«. Župančič je to prevedel z: »oj ti valček, ti moj val / tebi Bog lepo je dal.«

Prevod razodeva temeljito znanje ruščine. Opozorila bi le na tri napake. »Vse ravny, kak na podbor« pomeni »vsi enaki, kakor da jih je kdo izbiral (odbiral)«, ne pa »ravni, vitezov izbor«, kakor je prevedeno, str. 26., verz 20. Beseda »grudy« v ruskem originalu (»... i v grudy / zagrebaet izumrudy«) ne pomeni v »nedra« (str. 26., verz 7.), ampak »v kupe«. Verjetno je nastala zamenjava besede »gruda«, kar pomeni »kup«, in »grud'«, kar pomeni »nedra, prsi«. Prav tako »nasilu« ne pomeni »siloma« (str. 42., verz 9.: »siloma jih izvleko«), ampak »komaj«; tako pomeni »ih našli nasilu tam«: »komaj, da so jih tam našli«.

Župančičevo delo ni samo prevod, ampak prepesnitev, ki ima vse kvalitete samostojnega dela; njegova pesniška vrednost ne zaostaja za Puškinovim.

Z originalno opremo, posneto po ruskih narodnih vzorcih, je slovensko izdajo pravljice še posebno povzdignil pesnikov sin, Marko Župančič.

Vera Šermazanova

Češki avtor o manjšinskem vprašanju. Josef Chmelař, v demokratičnem nazoru zakoreninjeni pisec obrambnih razprav »La minorité slovaque en Hongrie« (1933) in »Das deutsche Problem in der Tschechoslovakei« (1936), je izdal letos novo knjižico: *Les minorités nationales en Europe centrale*, založba »Orbis«, Praga 1937, 122 strani.

Ta izredno pregledno, resno in mirno pisana študija, ki je izšla tudi nemški (Čehi radi mnogo žrtvujejo za propagando!) obravnava po kratkem zgodovinskem pregledu predvojne in sodobne Srednje Evrope po vrsti manjšinsko vprašanje v Češkoslovaški, Poljski, Romuniji, Jugoslaviji, Madžarski, Avstriji, Italiji, Nemčiji in v baltskih državah.

Že pred vojno — pravi pisec — se je na prostranem teritoriju med Severnim in Jadranskim morjem in med Črnim morjem in Baltikom nad 60 milijonov nepomirljivih nezadovoljnežev, pripadajočih 20 narodnostim in govorečih prav toliko različnih jezikov, z neustavljivo voljo do življenja in rasti, z nenehoma dvigajočim se kulturnim in političnim nivojem pripravljalo na osvobodjenje izpod jarma treh velesil: Avstro-Ogrske, Nemčije in Rusije. Celi potoki krvi, vešala in ječe pa so po vojni prinesle neodvisnost samo dveh tretjinam podjarmljenцев, medtem ko mora 20 milijonov njih bratov po zemlji in jeziku kot »minorités nationales« še vedno živeti na neosvojenih, ugrabljenih, oziroma obkoljenih tleh. K tem milijonom prišteva avtor seveda tudi tako zvane »ločene narodne skupine« (Lužiške Srbe, Nemce in Madžare

v notranjosti češkoslovaške zemlje, nemško in slovaško manjšino v Madžarski, kočevske in banatske Nemce itd.) ter »razkropljene narodne skupine« (na primer Žide).

Po načinu ravnanja z narodnimi manjšinami in po njih položaju v okviru posameznih državnih uprav deli pisatelj srednje-evropske države v 3 skupine:

1. V skupino držav, ki zelo odkrito vrše politiko popolnega raznarodovanja. To sta predvsem Italija in Nemčija, državi z avtoritarnim režimom, ki nista formalno vezani na nobene mednarodne pogodbe o narodnostnih, jezikovnih ali verskih manjšinah. Italija svoje nasilne raznarodovalne politike niti ne skriva, medtem ko jo Nemčija proti Židom krije s krinko disimilacijske, proti Lužiškim Srbom pa asimilacijske teorije. K tej skupini prištevata avtor tudi Madžarsko, ki se še ni odpovedala svoji predvojni ideologiji o istovetnosti madžarskega naroda in ogrske države in še vedno manjšinam priznava samo drug jezik, ne pa tudi druge narodnosti. V državah te prve skupine manjšine nimajo nobenega političnega predstavnštva, nobenih političnih in prosvetnih organizacij in kvečjemu šole najosnovnejšega (čisto samo jezikovnega) tipa.

2. V skupino držav, ki so se popolnoma ali delno odrekle demokratični vladavini, ohranile pa so vsaj navidezen parlamentarni režim. Narodne manjšine v teh državah, med katere pisec uvršča predvsem Poljsko, Avstrijo in Jugoslavijo, imajo vsaj delno politično predstavnštvo in utrakviskične šole (izredno ugoden šolski položaj dunajskih Čehoslovakov je izjema).

3. V skupino demokratičnih držav, ki so ohranile zunanje znake demokracije v obliki svobodno voljenih parlamentov s sorazmernim predstavnštvom narodnih manjšin. V teh deželah (v Češkoslovaški, Rumuniji in v baltskih državah) ustvarja spoštovanje državljanjskih in političnih svobod ugodna tla za obstanek in za kulturni, gospodarski in politični razvoj narodnih manjšin.

Za Slovence in Hrvate v Italiji in Avstriji, ki jim je Josef Chmelař, kateremu je demokracija alfa in omega političnega presojanja, v svoji razpravi posvetil več pravičnih strani, velja bolj ko za vse druge narodne manjšine tale pisateljev stavek iz Zaključka: »Čim slabši je položaj narodne manjšine, tem brezobzirnejši je režim, ki jo tlači, tem nebriznejše in nepristopnejše je evropsko mnenje za usodo te manjšine.«

Knjižica optimistično izzveni v tole misel: »Preiskavanje in primerjanje manjšinske politike posameznih srednjeevropskih držav kaže torej v celoti popolnoma jasno, da grozi tej etnografski tako pestro sestavljeni pokrajini samo ena nevarnost: imperialistične in nacionalistične težnje, ki se razodevajo na eni strani v zatiranju drugorodnih manjšin, na drugi strani pa v izrabljanju lastnih manjšin v tuji državi za izvedbo zavojevalnih načrtov, in da obstoji ena sama metoda, ki more odvrniti to nevarnost: metoda demokracije, to se pravi, metoda medsebojnega spoštovanja in sodelovanja vseh držav Srednje Evrope, metoda nacionalne pravice in vzajemne poštenosti med manjšinami in večinskimi narodi.«

Med uporabljenimi deli navaja avtor tudi knjigo našega dr. L. Čermelja: *Life and Death Struggle of a National Minority (The Yugoslav in Italy)*, 1936. Razpravi je priložena pregledna kolorirana karta srednjeevropskih narodnosti.

P. Karlin

Ernest Vranc: *Osnove strnjenege šolskega dela v teoriji in praksi* (Ljubljana, 1936. Slovenska šolska matica. Strani 290)

Celotna problematika, ki jo pisec obravnava, izvira iz osnovnega spoznanja, da sta šola in vzgoja prav važni poprišči vsega družbenega presnavljanja in tudi zrcalo družbene sredine, v kateri se vzgoja razvija. Zato je Vrančev

delo v hipu, ko je kritično zajelo probleme naše vzgoje, moglo postati kritika celotne kulture in družbene sredine z njenimi specifičnimi pojavi. V spoznanju, da je treba vprašanja vzgoje načeti z vidikov totalnega (celotnostnega) »živega dogajanja«, je naslonil pisec vsa izvajanja na osnovne poteze, ki se kakor vodilna nit prepletajo skozi vso knjigo, in sicer: celotnostno gledanje na pojave v človeški družbi, poudarjenost gospodarstva kot osnove, opazovanje vseh pojavov v razvojni zakonitosti in medsebojni zavisnosti. Ta »vidik življenjskega realizma« je gledišče, ki posreduje vse prednosti za raziskovanje družbenih problemov, tudi problemov vzgoje. V skladu s tem izhaja pisec iz osnovnih potez naše družbene sredine (I. poglavje »Pogled v sedanjost«). Ne le slovenska mesta, delavski kraji, tudi zadnje gorske vasi so v območju zakonitosti, ki vladajo na petih šestinah zemeljske površine. Te zakonitosti kapitalističnega družbenega reda občuti človeštvo tako, da neznamna manjšina kopiči ogromna bogastva, večina, milijoni delovnega ljudstva, pa se zvija v krčih bede, se lomi med obupom in silnim naporom za nove družbene osnove. Dogajanje v tej smeri se pri nas bolj in bolj zaostruje v silni dinamiki, ki jo občuti vsako bitje, tudi otrok v šoli in v dušljivem, razravnem okolju, v katerem živi. To so nove silnice, ki jih polpreteklost ni poznala. Danes pa pljuska tudi v šolo in vzgojne osnove polpretekle dobe se rušijo. Neposredna živa stvarnost, dogajanje v naši družbeni sredini, zahteva nove trdne osnove. Odkod jih dobiti? Ali iz oblakov postavljati teorije na temelje trhle prakse? Pisec jih išče v življenju samem. »Pogled v sedanjost« mu nudi osnovno potezo, raziskavanje odnosov med vzgojo in družbo (II. poglavje »Vzgoja in družba«), v zgodovini pa pokaže, da je šola »doživljala svoje razvojne stopnje, kakor družbeno življenje. Po svoji vsebini in obliki ustreza vedno ekonomskim in socialnim odnosom na vsakokratni razvojni stopnji.« (Str. 23). Tudi danes vlada ta zakonitost. Kam teži vzgoja?

Vzgojne težnje vsake dobe so izražene v smotru. Smoter se je spreminjal vzporedno z ekonomskimi težnjami vsake dobe. Ako si ogledamo vzgojne smotre naše dobe (navedeni so v III. poglavju: »Ali so trdne osnove za vzgojno oblikovanje potrebne«, str. 25—27), opazimo, kar je čisto v skladu z nasprotujočimi si težnjami posameznih družbenih plasti, da se smotri med seboj zelo razlikujejo. Ogromna je na pr. razlika med fašistično vzgojo s smotrom: vojaška pripravljenost, borbenost, samozavest, ponos (geslo: »Puška in knjiga!« — Italijan Gentile) in med sovjetsko vzgojo, katere smoter je do popolnosti razvita človeška osebnost, vključena v produkcijski proces brezrazredne družbe (— Rusinja Krupskaja). Vzgojni ideal je pač zavisen od družbenih teženj in življenjskih pogojev v vsaki družbeni sredini. A značilno je za večino vzgojnih smotrov, najsi so smiselno različni, izrazno jasnejši ali megleni, da jih družbi neka osnovna poteza, t. j. težnja po celoti. »Vzgoja harmoničnih ljudi«, »osebnosti«, »izobrazba vseh sil«, »sinteza nasprotujočih si individualnih in socialnih sil«, »vzgoja нравstvene osebnosti«, vzgoja »elega človeka«, »troedina celota« i. t. d. so značilne poteze v vzgojnih idealih naše dobe. Kje pa je vzrok tem težnjam? V pedagoško didaktičnih dognanjih, v pedoloških (mladinoslovnih) in psiholoških izkustvih, a prav osnovni, na katerem sloni vse ostalo, je v družboslovnih resnicah naše dobe. (Se nadaljuje.) — **Jože Kerenčič**

Aleksander S. Puškin: Pesmi. Izbral in prevedel Mille Klopčič. 1937. Ljubljana. Naša založba. 104 str. — Puškinov portret A. L. Lineva. 8°. Klopčičev izbor iz Puškinove lirike predstavlja v slovenski prevodni literaturi redke dogodek. Doslej smo namreč dobili v knjižni izdaji zelo malo tujih pesnikov. Ne vem, če imamo v knjigi še kakega pesnika razen ševčenka, Bezruča in Horaca in če je izšla še kaka antologija poleg Veselove Ruske

antologije, Lahove Češke antologije in Gradnikove Kitajske lirike. Je to prav za prav nekam čudno, če pomislimo, da imamo tako izvrstne prevajalce-pesnike, kakor sta n. pr. Oton Župančič in Alojzij Gradnik, od mlajših pa prav Mile Klopčič, Tine Debeljak in dr. Naš največji lirik Župančič ni vse do zadnjega časa skoraj sploh prevajal lirike, marveč le prozo, drame in epiko.

Mile Klopčič je med mladimi pisatelji ne samo najplodovitejši prevajalec tujih pesnikov (prevedel je v revije in dnevnike okrog 50 pesmi iz nemške socialne lirike, okrog 40 kitajskih narodnih pesmi po nemških prepesnitvah, dalje Blokovi »Dvanajst«, nekaj pesmi Wolkerja, Jesenjina in nekaj pesmi ameriških črncev v »Ljubljanskem Zvonu«), ampak tudi najspretnější. Izvrstno obvlada slovenski pesniški izraz in kot rojen pesnik z lahkoto tolmači tujo poezijo. Puškinov jubilej, ki nas je našel vse do zadnjega skoro nepripravljene, mu je ponudil priliko, da preizkusi svojo prevajalsko umetnost na delih največjega ruskega pesnika. Med Slovenci je bil Puškin že čisto prevajan, toda le malo prevodov bi vzdržalo strožjo kritiko, tako da lahko smelo trdimo, da lepote njegove poezije ruščine neveščim Slovencim doslej niso mogli uživati. Zato Klopčičev jubilejni prispevek pozdravljamo s tem večjim zadovoljstvom. Knjižica predstavlja prav simpatičen šopek Puškinove lirike, dasi to ni nikaka antologija, izbor najboljšega iz bogate zakladnice velikega ruskega pesnika, temveč bolj po naključju nastala zbirka mladega Puškinovega častilca, ki ni izbral najboljšega, marveč pesmi, ki so mu bile bližje, zanj zanimivejše in čisto tudi tiste, ki so — da tako rečemo — dražile njegovo prevajalsko žilico. In tako, četudi nismo dobili Slovenci za Puškinov jubilej bogate knjige njegove lirike kakor na pr. Čehi, nam ni ta knjižica nič manj dražja. Saj marsikomu odkriva popolnoma neznane strani Puškina. Nekatere pesmi bo sedaj tudi izobraženi slovenski pisatelj prvič bral, tiste pa, ki jih je že poznal, bo užival sedaj v novem, neprimerno boljšem prevodu.

Zbirka obsega 47 pesmi, 7 epigramov, dobro pisan uvod in opombe prevajalca. 4 prevodi (A. P. Kernovi, Prerok, Vi in Ti in A. P. Kernovi) so Župančičeve. Nekaj pesmi smo doslej že poznali v prevodu raznih starejših prevajalcev kakor na pr. Ivana Vesela, M. A. Trnovca-Lamurskega, Ant. Medveda, J. Mencingerja in dr. Tako je bila na pr. pesem »Črna šal« že pred Klopčičem nič manj kot štirikrat prevedena¹, »Rusalka« dvakrat², »Trije viri« dvakrat, itd. Brez dvoma bi bila zelo zanimiva primerjava starejših prevodov s Klopčičevimi in Župančičevimi. Opazili bi, kako se je razvil naš pesniški izraz in pri tem bi se tudi pokazale vse odlike in prednosti obeh prevajalcev in tudi nekateri nedostatki, o katerih bomo nižje spregovorili.

Za Puškinovo poezijo je karakteristična klasična preprostost v izrazu in obliki. Sodobni prevajalec, ki stremi za tem (in za tem bi moral stremeti), da ohrani pravo podobo velikega pesnika, bi moral imeti to dejstvo

¹ Dvakrat jo je prevedel Mat. Andr. Trnovec. Prvič v »Soči« l. 1874. in v »Zori« l. 1877. pod psevdonimom Lukavečki, drugič v »Slovanskem svetu« l. 1891. (izšla v cirilici) pod psevdonimom Lamurski. Po njem jo je prevedel Anton Medved v »Slovenki« l. 1898. (ponatis v Ruski antologiji 1901). Četrta — Veselov prevod je ostal v rokopisu (prim. Prijateljovo razpravo v Zborniku zn. in pouč. spis., III, 1901, str. 67).

² V Zori 1877 »po St. Vrazu« in v Slov. svetu 1892, »preložil Lamurski«. Tako navaja Prijatelj v imenovani razpravi. B. Kreft pa piše v članku »Puškin u slovenačkoj književnosti«, Ruski arhiv, Beograd, 1937, 40—42, da prevoda »Rusalka« v Zori 1877 ni mogel najti.

vedno pred očmi in stalno paziti na kleno preprostost stiha ter se po možnosti izogibati modernemu pesniškemu izrazu, ki ga je prinesla dekadenca in poznejše smeri. Sicer vidimo, da je Klopčič pazil na to, toda včasih je tudi grešil. Nekaj primere:

Puškin:	Klopčič:
Prelestnaja děva laskala menja (Černaja šal)	Kako me je božala žametna dlan
Zarja prognala t'mu nočnuju (Rusalka)	Ko v zarji so se vneli griči
Ja pěl by v plamennom bredu, ja zabyvalsja by v čadu nestrojnyh, čudnyh grěz. (Ne daj mně bog sojti s uma)	In pel bi, v blodnje ukovan, in v zmedi čudnih, strašnih sanj bi pozabljenje pil.
Ja tvoj: ljublju sej tēmnyj sad S ego prohladkoj i cvětami (Derevnja)	Tvoj sem: temačni vrt dehti, v njem hlad šumi, cveto cvetlice.

Časih, sicer zelo redko, pa je Klopčič slabo razumel izvirnik, ali pa se je preveč oddaljil od njega. Naj navedemo nekatere primere: »grėzy čudnyje« so prekrasne, čudovite lepe sanje, ne »čudne sanje«, »šutja« je slovenski »v šali«. Klopčič prevaja s »porogljivo«, »otšel'nik« je puščavnik, ne menih, »pozor« je sramota, ne strup, »na pogubu ljudej« je »v pogubo ljudi« ne »za bič«, »lhoj jamščik« je smelo drveči voznik, ne »zvesti voznik«. V pesmi »Černaja šal« je bil Klopčič premalo pazljiv. Že v prvem verzu »Kot blazen na šal pred seboj strmim« je, kakor vidimo, mera porušena. Medved se je na pr. strogo držal izvirnika: »Kot blazen oziram na črni se šal«. Šesti verz »No skoro ja dožil do černogo dnja« je Klopčič prevedel svobodno: »a kmalu prevaran sem bil in izdan«, s čimer je prehitro povedal rezultat in s tem zmanjšal dramatično učinkovitost pesmi. »Oter ja bezmolvno krovavoju stal'«, je prevedel Klopčič »ž njim (s šalom) kri sem z bodala obrisal molče«, kar pa ni točno, ker je Grkinji z mečem odsekal glavo. V pesmi »Demon« se čudno sliši prevod ruskega stiha »I nočju pěn'e solovja« — »in slavčkov petje iz mrakov«. V isti pesmi se mi zdi prevod verzov:

»Kogda vozvyšennye čuvstva, Svoboda, slava i ljubov' I vdohnovennye iskusstva	Tak silno volnovali krov, Časy nadežd i naslaždenij Toskoj vnezapnoj osenja« ...
---	--

preveč svoboden. Drugje se ni Klopčič nikjer tako oddajil od izvirnika kot tu, mogoče le še v pesmi »Derevnja«, kjer je prepesnil verze: »Zdēs' t'jagostnyj jarem do groba vsě vlekut', / Nadežd i sklonnostej v dušě pitat' ne smeja, / Zdēs' děvy junye cvětut, / Dlja prihoti besčustvennoj zloděja«: »Tu vsi vse žive dni pod jarmom se krivé; / dekleta ne cveto, da prosto bi ljubila, / kot mlado jim želi srce, / cveto, da bi strastem pohotnežev služila.« (Kje je drugi ruski verz?)

Tudi v »Razgovoru knjigotrčca s pesnikom« je Klopčič tu pa tam dokaj svobodno prevajal:

»Ja viděl vnov prijuty skal i tēmnyj krov uediněnja«	»Bil gost sem tihe domačije po gozdnih hodil sem poteh«
»Tam dole jarkie viděnja, Vilis', letali nado mnoj«	»Zvestó so bdeli nad menoj prividi v čudežni lepoti,

verz »Ah, mysl o toj duši zavjaloj« pa je prevzel nerodno »Duša, ki je usehnila«. Tudi češkemu prevajalcu Křički se ni bolje posrečil prevod: »Té duše

pochovan v sněhu». Zdi se mi, da bi se moral zlasti takle verz kot je »Ih (Byrona in Žukovskega) sladkozvučne tvorenja«, v katerem je izraženo mnenje o pesmih teh dveh velikih Puškinovih sodobnikov, prevesti kolikor mogoče dobesedno, dočim ga je Klopčič presvobodno prepesnil. Tudi pesem »Spomenik« (v izdajah Puškina nima ta pesem naslova) je prevedena dokaj svobodno. Za primer prva kitica: »Ja pamjatnik sebě vozdvig nerukotvor-nyj, / K němu ne zarastet narodnaja tropa, / Voznessja vyše on glavoju nepokornoj, / Aleksandrijskogo stolpa« — »Lep spomenik sem si zgradil, a ne z rokami: / do njega se ne bo zarasla pot nikdar; / in više se z glavo uporno pne nad nami, / kot oni, ki ima ga car.«

Župančičevi prevodi, ki bodo zanimali slehernega častilca našega največjega pesnika, izdajajo mojstra slovenske pesniške besede, toda ne moremo trditi, da bi kakorkoli zasenčili prevode mladega Klopčiča. V tej knjižici dobro čutimo, kako sijajno šolo je imel Klopčič v Župančiču - prevajalcu. Škoda, da nista oba pesnika prevedla več istih pesmi, dve kitici pesmice »Ljubil sem vas« nam nudijo premalo možnosti za primerjavo. V »Preroku« nas nekoliko motijo rime živ — šesterokril, kaže še — usta je, v »A. P. Kernovi« pa čas — jaz in prebujeni — genij.

Ko smo prečitali prave bisere prevajalske umetnosti kot so zlasti pesmi »Priatelju pesnikovalcu«, »Ljubezen in razum«, »Čaadajev«, »Vas«, »Elegija«, »Razgovor knjigotrca s pesnikom«, »Zimski večer«, »Ančar« itd., nam je iskreno žal, da ni ta krasna knjižica bolj obsežna. Škoda, da ni v njej krasnih Puškinovih pesmi kot so na pr. »K morju«, »Jesen«, »Tuča«, »Muza«, »Vospominanie«, »André Chénier«, Čern'« in dr. škoda, da ni v tej knjižici vsaj odlomkov večjih pesnitev, da ni pravljic. Toda kar ni, še lahko bo. Prepričani smo, da bo Klopčič nadaljeval s prevajanjem Puškina. Bila bi ogromna škoda, če ne bi. Navedeni nedostatki so malopomembni in večina med njimi je plod naglice: Klopčič je hitel, da smo imeli Slovenci vsaj nekaj pokazati za pesnikov jubilej. Sam pa je pokazal veliko in v vseh nas vzbudil nove nade vanj. Založnica je knjigo izdala v krasni opremi arh. Bojana Stupice in tako nas tudi po tej strani ne bodo prekašale druge jubilejne izdaje Puškina.

Oton Berkopec

Sloveniana v Rusiji. Berkopčevo poročilo »Slovenski pesniki v ruskem prevodu« (7/8 št. Lj. Zv.) izpopolnjuje N. Bahtin še z nekaterimi dodatki. Surkov je prevedel v »Krasnaja Nov'« (1937, št. 3.) M. Klopčičevi pesmi »Moj oče« in »Pogreb«; Bezimenskij 5 pesmi istega avtorja v »Molodaja gvardija« (1936, št. 7) in eno pesem v »Lit. gazeta« (1936, št. 13.) — Pred revolucijo je izšla knjiga »Slovenskie poety« (1904), ki obsega 50 pesmi 19 avtorjev. Prevedena je bila tudi ena Levstikova in ena Jurčičeva povest in več Cankarjevih novel v »Slavjanskij mir« (1909-10, urednik J. Lavrin).

SOCIALNI OBZORNİK

SOCIALNE PRILIKE ŠOLSKEGA OTROKA KRŠKEGA OKRAJA

V članku »Razvoj šolskega otroka krškega okraja« v LZ, LVII, št. 5.—6. smo se seznanili s telesnim razvojem šolskega otroka v krškem okraju. Videli smo, da šolska mladina krškega okraja ne dosega normalnega telesnega razvoja, in da so hribovski otroci mnogo slabotnejši od onih, ki doraščajo po kmečkih domovih v ravninskih vaseh.

Ves okraj je izrazito agrarnega značaja, v okraju ni večje industrije, ki bi dobro ali slabo vplivala na kmečko življenje. Vendar je zaostalost, kakršno nam je prikazala zadnji objavljena preglednica telesnega razvoja mladine in kakršno nam bodo pokazali tudi naslednji izsledki že omenjene

ankete o življenju šolskih otrok, pripisovati v glavnem dejstvu, da obsega krški okraj po veliki večini hribovske pokrajine, oddaljene od prometnih središč in prometnih žil in zaradi tega zaostale na stopnji primitivnega gospodarstva in življenja.

Da olajšam vpogled v življenjske razmere šolske mladine z navedenega vidika, sem vseh trideset šolskih okolišev krškega okraja na naslednji razpredelnici zopet razporedil po njih nadmorski višini, iz celotnosti izsledkov, ki jih je anketa dala, pa zaenkrat posnel podatke, ki jih lahko osredotočimo okoli vprašanj: kakšne so stanovanjske prilike otroka, oziroma kmečke družine, ali morejo ugodno pospeševati telesni razvoj, ali je že v stanovanjskih prilikah vzrok slabemu telesnemu razvoju (gl. priloženo tabelo).

Pcmudimo se najprvo pri številnosti posameznih družin, ki jih je anketa zajela. Tozadевна rubrika v razpredelnici nam pove, da izhaja nad polovico, ponekod skoro tri četrtine otrok iz družin, ki imajo po 5 ali več otrok, in da so take družine v hribih pogostejše.

Kakor pomeni večje število otrok v kmečkih družinah zdravje stanu in naroda pa bodočnost države, vendar je previsoko število (v dolenskih hribih ima približno četrtnina družin nad 8, pa tudi do 13 otrok) za starše bolelna in usodna skrb. Nemogoče je iz manj donosne hribovite zemlje izsiliti dovolj kruha in drugih sredstev za najnujnejše življenjske potrebščine za veččlanske družine. Racionalizacija in regulacija porodov je tukaj še skoraj neznan. Kmečka mati pod najtežjimi pogoji in brez sleherne zdravstvene zaščite pred porodom in po njem rodi otroka za otrokom prav do skrajnih mej rodovitnosti, ako že prej ne podleže posrednim ali neposrednim posledicam poroda. Svoje otroke vzreja v težkih prilikah. Sama je preobložena s poljskim in gospodinjskim delom, ne preostaja ji časa za vzgojo in nadzorstvo otrok. Vse dneve nujnega poljskega dela preživijo otroci sami v zatohli izbi ali pa so izročeni v varstvo starejšim bratom ali sestram, in to v dobi, ko sta otrokovemu razvoju in rasti zrak in pravilna vzgoja najbolj potrebna.

Kakšne pa so stanovanjske prilike vseh teh, z otroci tako bogato obdarjenih družin? Skoro $\frac{3}{4}$ jih stanuje v eno- ali dvosobnem stanovanju in le $\frac{1}{4}$ razpolaga za večjo hišo, ki vsaj približno ustreza potrebam večje kmečke družine. Tu vidimo, kako pereče je stanovanjsko vprašanje našega kmečkega človeka. Večina družin je posebno v hladnih letnih časih stisnjena v eno sobo, ki služi za dnevno prebivanje, delavnico in spalnico. Pri dvosobnih stanovanjih moramo namreč upoštevati to, da je druga soba v kmečki hiši navadno manjša izbica z osojno lego, po večini služi obenem tudi za shrambo, je brez peči in ne predstavlja pravega stanovanjskega prostora.

Glavni vzroki stanovanjske bede tiče že v sami arhitekturi kmečke hiše, ta je pa zopet posledica nizkega življenjskega standarda kmečkega prebivalstva. Nehote se nam vsiljuje misel, kaj pomeni vsa novodobna arhitektura, ako ostane nedostopna za široke plasti naroda.

Iz dosedanjega pregleda stanovanjskih prilik razvidimo, da v eno- in dvosobnih kmečkih domovih ni prostora za postelje vseh družinskih članov. Še točneje bi to ugotovili, ako bi razpolagali s kvadraturu stanovanjskih prostorov. Po večini spijo izven hiše, v hlevu ali na skednju, odrasli kmečki fantje, ako je zadrega pri hiši le prevelika, pa tudi šolarji, po večini dečki. V hlevu ali v »šupi« ni stalne postelje, ampak so le zasilna ležišča. Na takih ležiščih navadno nimajo rjuh, odev in blazin, ampak v ta namen uporabljajo stara krila, suknje ali druga obrabljena oblačila. Preden leže otrok spat, se ne sleče, ampak se kar oblečen zavalji na svoje revno ležišče. Ako se je podnevi pri delu zamazal, se zvečer ne umije. Otroci, ki spijo v postelji, si slečejo, preden gredo k počitku, vrhnjo obleko, si umljejo noge

pa tudi roke in obraz, ker bi sicer posteljo zamazali. Zato razloči učitelj v šoli kaj lahko že na prvi pogled otroka, ki spi v postelji in v sobi, od tistega, ki spi v hlevu ali v »šupi«. Prvi je kolikor toliko snažen, umit, počesan, drugi neumit, povaljan, umazan in zanemarjen, obleka mu smrdi po hlevu.

Ko pregledamo % otrok, ki spi v postelji, vidimo, da je v hribih nekoliko slabše stanje kakor v dolini in da so dekleta v tem oziru na boljšem kakor dečki. Svojo posteljo ima zelo nizek % otrok. Večina pa spi skupno z drugimi družinskimi člani, pri bratu, sestri, starših, babici ali dedeku. Posebno radi jemljejo stari ljudje otroke k sebi, da jih grejejo.

Kjer družini primanjkuje postelj, posteljejo otrokom na klopi, za pečjo ali za mizo, na peči ali celo na tleh. Klop je ozka, otrok spi navadno v neprirodni legi. Na peči je pretoplo, otrok se pomehkuži. Tla v kmečki hiši so nehygienična, pljuvajo na tla, iz hleva in dvorišča prinašajo nesnago, za čiščenje ni časa. Otrok, ki spi na klopi, na peči ali na tleh, nima posteljnine, namesto nje uporabljajo zopet dosluženo obleko.

Kmečki otrok v poletni dobi tudi premalo spi. S 63 otroci, ki so bili stari od 11—14 let, sem napravil v juniju 1937 na Telčah anketo. Vsi ti otroci so legli spat od $\frac{1}{2}$ 10—10. ure in so vstali v jutranjih urah, kakor nam kaže razpredelnica. En sam otrok je spal zdravniško predpisano število ur. Otroci so ob osmih prihajali v šolo, a so poprej že 3—4 ure pasli, okopavali ali nabirali gobe. Ako bi izvedli podobno anketo z otroki po drugih krajih, bi dobili podobno sliko. Kmečki otrok se v poletnem času zelo poredkoma zadostno naspi.

Ura, ko je otrok vstal	Dečki	Deklice	Skupaj
3	2	1	3
$\frac{1}{2}$ 4	4	4	8
4	13	17	30
$\frac{1}{2}$ 5	5	5	10
5	3	3	6
$\frac{1}{2}$ 6	—	2	2
6	1	2	3
$\frac{1}{2}$ 7	—	—	—
7	1	—	1
	29	34	63

Starost otroka v letih	Število ur, ki jih mora otrok dnevno prespati
do 8 let	12—15 ur
od 8—10 "	10—11 "
od 10—13 "	9—10 "
od 14—17 "	9 "

V splošnem prevladuje še danes mnenje, da je življenje na vasi idila, da je vas vir zdravja in blagostanja. Nedeljski izletnik, ki ga želja po oddihu in izpremembi privede v naše dolensko gričevje, se ne more načuditi lepoti, zelenim tratam in krpom njiv, pestro razvrščenih po strmih pobočjih. Pogled mu uhaja k zidanicam vrh strmih vinogradov, in zavida kmeta za njegovo slikovito bajtico, ki jo ima prilepljeno nad dolinico, kakor lastovka svoje gnezdo. Vendar ima ta idila, ta slikovitost za kmeta drugo lice, ravno ta idila razjeda našega kmečkega človeka ekonomsko, kulturno, socialno in tudi zdravstveno ter mu dela boj za obstanek tako trd in neizpros.

Josip Jurančič

Opomba: Nadaljevanje B. Kreftovega članka »Problemi sodobnega gledališča« izide v prihodnji številki.

LJUBLJANSKI ZVON

mesečna revija za leposlovje, književnost in kritiko

Izhaja dvajsetkrat na leto. — Celoletna naročnina je 120 Din, za dijake 90 Din. Plačuje se lahko v mesečnih obrokih po 10 Din. Za inozemstvo stane 150 Din. Posamezni zvezki se dobivajo po 15 Din.

Urejuje in odgovarja za uredništvo J U Š K O Z A K
(Ljubljana, Poljanski nasip šte. 14, stop. VII/2)

Uredništvo ne vrača nenaročenih rokopisov. Prispevki, recenzijski izvodi, dopisi in listi v zameno naj se pošiljajo na urednikov naslov.
Upravništvo: Ljubljana, Dalmatinova ul. št. 10.

Izdaja knjigarna Tiskovne zadruga, r. z. z o. z. v Ljubljani.

Reklamirani zvezek se pošlje brezplačno samo, če se je reklamiralo najkasneje v enem mesecu, ko je izšel. Pozneje reklamirani zvezek se mora plačati.

Tiska Narodna tiskarna, d. d. v Ljubljani. Predstavnik Fran Jeran.

NOVE KNJIGE

Uredništvo je prejelo v oceno tele knjige (z zvezdico * označene so natisnjene v cirilici):

Boje Etbin: Strukturna psihologija in pedagogika. Komisijska založba Jugoslovanske knjigarne. Ljubljana. 1937. 30 str.

Čankarjev glasnik. Mesečnik za leposlovje in pouk. 1. letnik, št. 2. Urednik Etbin Kristan. Cleveland, U.S.A.

***Dukić Ante:** Vzgljady na žizn' i mir. Predislovie akademika d-ra Bogdana Popovića. Vvedenie i perevod N. I. Fedorova. Zagreb. 1937. 93 str.

Gogolj Nikolaj Vasiljevič: Revizor. Prevedel dr. Ivan Prijatelj. Priredila dr. Silva Trdinova. Cvetje iz domačih in tujih logov, 13. Založila Družba sv. Mohorja. Celje. 1937. 131 str.

Kästner Erih - Kunčič Mirko: Pika in Tonček. Izdala in založila Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani 1937, (Zbirka mladinskih spisov), str. 129.

Koje Martin: Der Weg zum Glück. (Servire—Verlag—Haag.) Založba Kleinmayr & Bamberg. Ljubljana. 157 str.

Kranjec Silvo: Med Napoleonom in Leninom. (Sto let Evrope 1814—1914), izdala in založila Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani 1937 (Kozmos), str. 390.

Rahmanova Alja - Stanek Leopold: Tovarna novega človeka. Izdala in založila Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani 1937 (Ljudska knjižnica 62).

Razstava slovenskega novinarstva v Ljubljani 1937. Ob 140-letnici Vodnikovih »Lublanskih noviz« in 30-letnici svoje stanovske organizacije izdali slovenski novinarji. Uredil B. Borko. Ljubljana. 1937. 269 str.

Režek Adolf dr.: Iz prošlosti vrele mineralnih voda Rogaške Slatine. Rogaška Slatina. 1937. 172 str.

Ruski arhiv, časopis za politiku, kulturu i privredu Rusije. 40—42. Beograd. 1937. 240 str.